

GHEORGHE I. BRĂȚIANU

BASARABIA

**drepturi naționale
și
istorice**

editura
SEMNE

www.dacoromanica.ro

INSPECTORATUL PENTRU
CULTURĂ AL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

AȘEZĂMÎNTUL CULTURAL
„ION C. BRĂTIANU”

GHEORGHE. I. BRĂTIANU

BASARABIA

Drepturi naționale și istorice

Ediție îngrijită și note
de

Florin ROTARU

Traducere de: **Ecaterina HOLBAN**

Editura SEMNE
BUCUREȘTI
1995

Coperta de: MIRCEA DUMITRESCU

**Această carte a fost publicată în cadrul programului cultural:
BUCUREȘTI, CAPITALA LATINITĂȚII ORIENTALE**

www.dacoromanica.ro

ARGUMENT EDITORIAL

Imediat după al doilea război mondial, regimul stalinist instaurat în România, sub presiunea armelor, a impus o cenzură diabolică asupra valorilor reale ale istoriei și culturii române. Printre cele aproximativ 40 000 de cărți interzise s-au numărat și lucrările istoricului Gheorghe I. Brătianu, personalitate proeminentă a istoriografiei universale. În multe situații, genocidul cultural declanșat împotriva poporului român fusese însoțit și de exterminarea fizică a autorilor. A fost și cazul savantului Gheorghe I. Brătianu care, închis fără a fi judecat, a fost omorât în închisoarea de la Sighetul Marmăției; destinul său urma calea martirilor culturali români uciși pentru credința lor în perenitatea națiunii. Astfel, putem presupune că Gheorghe I. Brătianu și-a asumat conștient destinul, el cunoscând soarta marilor săi înaintași, uciși și ei pentru aceleași idealuri: Miron Costin, Antim Ivireanul, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Iorga și mulți alții. Fiul marelui artizan al României Mari, Ionel I. C. Brătianu și nepotul unuia din ctitorii României moderne Ion C. Brătianu, marele istoric Gheorghe I. Brătianu a știut să-și poarte cu demnitate gloriosul nume, cinstindu-l cu o operă științifică remarcabilă.

Scrierile sale despre Basarabia nu s-au născut numai dintr-un interes academic, ci au fost și rodul unor trăiri naționaliste. Tatăl său, ilustrul om politic I. I. C. Brătianu, declarase în 1919: *Nu putem concepe existența poporului român fără Nistru*. Într-o continuitate firească, în februarie 1932, deputatul Gheorghe I. Brătianu îl interpela pe primul ministru de atunci, Nicolae Iorga, în legătură cu masacrele săvârșite de grănicerii ruși împotriva românilor transnistrienți care încercau să se refugieze în România. De asemenea, tot o *revoltă intimă* generată de abominabila crimă, a ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, l-a determinat pe istoric să scrie, întru apărarea țării sale, studiul *Moldova și frontierele sale istorice*. Peste câțiva ani numai, în 1943, atunci când din nou se întrevedeau perspective sumbre pentru România prevestite de spargerea frontului german de către ruși, Gheorghe I. Brătianu a scris lucrarea *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*, cu speranță că marile puteri nu vor mai încălca principiul de drept și respectarea unității etnice și lingvistice.

Ediția de față își propune, după o jumătate de veac, să reintroducă în circuitul științific una dintre cele mai valoroase lucrări dedicată Basarabiei. Scrisă în limba franceză pentru a fi accesibilă opiniei publice internaționale, astăzi această lucrare a fost pentru prima dată tradusă în limba română cu scopul de-a fi cât mai ușor și mai rapid integrată conștiinței românești contemporane. De altfel, unul din țelurile fundamentale ale programului cultural **BUCUREȘTI, CAPITALA LATINITĂȚII ORIENTALE**, constă în recuperarea lucrărilor fundamentale ale patrimoniului cultural național în primul rând pentru publicul românesc atât de

nedrept frustrat. Fără regăsirea acestui tezaur cultural, ființa istorică română nu poate fi ea însăși.

Astăzi, problemele basarabene au redevenit actuale și pentru a le înțelege este absolut obligatorie cunoașterea trecutului istoric dintre Prut, Nistru și Bug. Istoria nu se repetă, dar se răzbună pe cei care o ignoră, umilindu-i pe dilatanții superficiali. Stăpînit de aceeași putere de a raționa, condus de aceleași instincte și influențat de aceleași sentimente și resentimente, din zorii istoriei și pînă astăzi, omul prin însăși natura sa, în situații politice, economice și sociale asemănătoare, fără o cultură temeinică nu este altceva decît un rob al repetabilei poveri a greșelii. România contemporană, aflată într-o situație precară după procesul de ștergere a memoriei aplicat aproape 50 de ani, riscă astăzi cînd pot fi identificate situații asemănătoare cu cele de la sfîrșitul primului război mondial, să comită greșeli ce-i pot fi fatale. Atunci, în 1918;

- s-a prăbușit imperiul țarist, iar acum în anul 1991 a dispărut imperiul comunist sovietic;

- alături de alte state, Ungaria căuta să anihileze *principiul naționalităților* impus de Congresul de pace de la Paris, din 11 noiembrie 1918, prin substituirea lui cu principiul autodeterminării minorităților conlocuitoare;

- ca și acum, existau relații secrete de colaborare între Ungaria și Rusia în privința adoptării unor măsuri similare împotriva României.

- România a avut întotdeauna o presă proastă înaintea de 1918, după această dată ca și astăzi.

Aceste situații asemănătoare sînt astăzi prezente totuși pe fondul unei situații interne schimbată față de România de atunci cînd:

- exista o unitate de vederi a majorității covârșitoare a intelectualilor țării cu privire la principiile naționalismului;

- exista o elită politică experimentată;

- era prezentă o conștiință de neam puternică bazată pe o cunoaștere profundă a adevărului istoric.

Lucrarea lui Gheorghe I. Brătianu reușește să surprindă esența problemelor basarabene, adică acele adevăruri veșnice:

- Moldova a avut întotdeauna forța necesară să-și învingă provincialismul în favoarea unirii tuturor românilor;

- istoria Basarabiei, ca și a oricărui teritoriu disputat din lume, reprezintă o sinteză proprie determinată de experiențele sale căpătate sub diferite ocupații străine. De aceea, nu ne mai este permis astăzi să alcătuim analize pe baza manualului de istorie care ne prezintă simplist trecutul Basarabiei, spunîndu-ne doar că este o provincie românească răpită de cîteva ori de ruși. A sosit momentul ca subiectul despre Basarabia să reflecte realitatea complexă a regiunii cu mutațiile demografice petrecute, cu starea învățămîntului și cuprinsul manualelor școlare, cu situația bisericii, cu studierea mentalităților, etc.;

- istoria Basarabiei nu începe, așa cum își doresc rușii, cu anul 1812; trecutul său este milenar. Această provincie va influența întotdeauna originea și sensul care trebuie date relațiilor dintre Rusia și România;

- pentru ruși Basarabia nu a fost un scop, ci un mijloc pentru a stăpîni cursul inferior al Dunării;

– restabilirea adevărului impune o cercetare a problemelor românești, și basarabene în special, în raport cu situația românilor dintre Nistru și Bug;

– ca și Mihai Eminescu, istoricul Gh. I. Brătianu consideră că misiunea istorică a României o reprezintă stăpânirea gurilor Dunării, aici românii îndeplinind o misiune internațională;

– Basarabia s-a dezvoltat singură sub ruși, viața găsimu-și propriile ei drumuri asemeni apelor ce converg spre o albie curgătoare;

– Basarabia este prima provincie care s-a unit în anul 1918 cu România, în 27 martie 1918 făcându-se unirea cu România mică care reprezenta o anumită realitate, pentru ca în decembrie același an să se alipească României Mari care exprima o altă realitate;

– în timpul unirii interbelice, Basarabia a rămas loială României, în primul rând, datorită privilegiilor acordate provinciei prin sistemul educațional în limba română;

– sistemele de alianțe din care România a făcut parte, în momentele de criză, și-am neglijat obligațiile asumate față de țara noastră

Textul de bază care a servit acestei traduceri a fost *prima ediție* a operei: Gheorghe I. Brătianu, *Bessarabie. Droits nationaux et historiques*, Bucurest, 1943. Pentru editarea textului român au fost adoptate normele academice folosite pînă în anul 1989.

Notele autorului au fost transferate din subsolul paginii la sfîrșitul fiecărui capitol, urmate fiind, în rare cazuri, de notele editorului marcate în text prin paranteze drepte [].

Bibliografia selectivă întocmită de autor a fost îmbogățită în special cu lucrări apărute după anul 1989 și cu un capitol dedicat periodicelor. De asemenea, a fost adăugată o anexă ce reprezintă astăzi un veritabil document istoric: Gheorghe Tătărescu, *Internaționala a III-a și Basarabia*, București, 1926, text la care se fac referiri în această lucrare.

În mod firesc, atenția traducătorului a fost îndreptată spre redarea cît mai fidelă a mijloacelor stilistice specifice autorului cu respectarea strictă a sensului frazelor. Sigur, cititorul avizat poate observa în cîteva locuri spiritul francez al frazării, limbă în care autorul și-a redactat lucrarea, dar acesta nu distonează cu particularitățile sintactice observate în studiile redactate de autor în limba română.

Această ediție nu putea să apară fără gestul generos al fiicei savantului Gheorghe I. Brătianu, d-na Ioana Brătianu, care ne-a acordat un sprijin material determinant, dar mai ales o susținere intelectuală rar înfîlinită. Copleșiți de o asemenea noblețe sufletească, o asigurăm pe distinsa doamnă Ioana Brătianu, de întreaga noastră recunoștință și de un profund sentiment de prețuire.

Gratitudinea noastră întreagă pentru Editura SEMNE care a făcut posibilă apariția acestei cărți.

Florin ROTARU

În memoria ofițerilor și soldaților români ai Diviziei a VIII-a și a Corpului de cavalerie căzuți pentru eliberarea Bucovinei și a Basarabiei în lunile iunie și iulie 1941.

Prefață

Dintre toate problemele care trebuie discutate după război și care sînt de altfel discutate chiar acum, puține sînt problemele atît de controversate dar în același timp foarte puțin cunoscute de publicul european sau de cel de peste ocean, cum este problema Basarabiei.

Există desigur diferite modalități de a rezolva această problemă; în 1940 am trăit experiența modelului sovietic. Deoarece în acest caz cuceritorul și-a impus cu brutalitate voința, conform dreptului celui mai tare, orice discuție devine de prisos. E de ajuns, de altfel, să punem în cumpănă forțele care se înfruntau.

Exemplul Finlandei a arătat că oricît de eroică ar fi rezistența unei țări mici ea nu poate ține în șah, mult timp, un număr covîrșitor de oameni și de materiale de război. Acest exemplu arată însă că astfel de atitudini cer replică mai ales dacă intervine o altă putere. Astfel se crează perpetue focare de discordie; sîngele vărsat de români este ca un strigăt puternic.

De aceea, dacă principiul de drept și respectarea unității etnice și lingvistice își mai păstrează valabilitatea, trebuie să facem cunoscut tuturor celor căroră le revine greaua sarcină de a reconstrui Europa și lumea, interesul primordial al României pentru Basarabia și dreptul ei indiscutabil în această problemă.

O soluție care n-ar ține cont de acest fapt, riscă să zdruncine din nou temeliile păcii și să creeze în viitor, urmare firească a nedreptății, noi și nesfîrșite surse de conflict.

În cartea de față, nu avem pretenția să prezentăm o expunere completă a problemei. Dar dacă cititorul neinforma, căruia de altfel i se adresează cartea, va putea găsi aici o prezentare generală a uneia dintre cele mai controversate frontiere din timpurile noastre, scopul ei va fi pe deplin atins.

G.I.B.

15 august 1943

Introducere

„Deie Domnul să mă înșel dar vor veni multe furtuni pentru acest petic de pământ numit Basarabia românească“.

Scrisoare a lui M. Kogălniceanu din 26 ianuarie 1878

În ciuda titlului asemănător acest studiu nu are nicidecum pretenția să înlocuiască voluminosul tom publicat acum șaisprezece ani de Domnul Alexandru Boldur¹.

Lucrarea sa care analizează mai ales fazele mai recente ale problemei basarabene, conține comentarii minuțioase asupra anumitor puncte de drept internațional, cum ar fi principiul naționalităților și teoria plebiscitului; partea istorică, propriu-zis, se ocupă în primul rând de evoluția generală a raporturilor ruso-române din ultimele două secole; intră în detalii despre problema basarabeană de abia în momentul revoluției ruse de la 1917. Autorul a completat, de altfel, acest capitol al expunerii sale cu *Istoria Basarabiei* din care au apărut în românește două volume între 1938 și 1940².

Este evident că de la ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 și începutul războiului actual care i-a anulat efectele, a început un nou capitol al relațiilor ruso-române și de altfel, pretențiile de nenumărate ori formulate de U.R.S.S. de a-și recăpăta frontierele din 1914, dacă nu cele din 1940, nu lasă nici un dubiu asupra intențiilor sale. Deoarece aceste revendicări nu sînt compatibile cu principiile Cartei Atlanticului, care înlocuiește în conflictul actual programul wilsonian din timpul războiului din 1914–1918, conducătorii sovietici se străduie să-și sporească arsenalul lor de argumente referitoare la drepturile istorice și naționale pe care și le pot pune în evidență în privința Basarabiei; totodată, o teorie cel puțin stranie de drept internațional, consideră că dreptul scris, în vigoare pînă la 1918, se bazează pe tratatul din 1812, prin care Imperiul otoman cedează Rusiei o provincie, din care, de fapt, nu deținea decît cîteva cetăți; aceeași teorie pretinde recunoașterea unei cedări acceptate în ultimatumul impus în 1940 României în urma căruia ar fi fost restabilită suveranitatea U.R.S.S.-ului, ceea ce ar însemna că românii întorși pe teritoriul basarabean după ofensiva din iunie–iulie 1941, s-ar comporta aici ca autoritate de ocupație, într-un teritoriu cucerit prin forța armelor de la ruși; există, în cele din urmă, o confuzie de neînțeles între situația Basarabiei și cea a Transnistriei sau a altor teritorii ale Ucrainei sovietice, ocupate prin forță de germani. Din aceste cauze, se dovedește absolut necesară reanalizarea mai profundă a problemei, mai ales în privința originii și sensului care trebuie să i se dea în istoria relațiilor dintre Rusia și România.

Punctul de plecare al acestor cercetări îl constituie însuși textul ultimatumului sovietic din 1940, care constituie pe scurt, un rezumat elocvent al punctelor esențiale ale tezei adverse; nu vom încerca decît să-i opunem cu toată obiectivitatea, mărturia faptelor.

Este util să reproducem, înaintea oricărei discuții, termenii acestui document diplomatic de-a dreptul unic în felul său.

„În 1918, scria la 26 iunie 1940, comisarul pentru Afacerile Externe Molotov, România profitînd de slăbiciunea militară a Rusiei, a rupt din Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, pe care a separat-o în acest fel de Republica Sovietică Ucraina, aducînd astfel prejudicii unității seculare a Basarabiei, populată în majoritate de ucrainieni.

Uniunea Sovietică nu a recunoscut niciodată anexarea forțată a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat de nenumărate ori în mod deschis. Acum, cînd slăbiciunea militară a U.R.S.S. este de domeniul trecutului și cînd situația internațională care s-a creat necesită soluționarea rapidă a tuturor problemelor pentru a stabili, în fine, bazele unei păci solide între toate țările, U.R.S.S. consideră necesar și oportun, în scopul restabilirii adevărului, să acționeze împreună cu România pentru o soluționare imediată a problemei întoarcerii Basarabiei la U.R.S.S.“

Se adaugă la acestea, pretenția anexării în același timp a nordului Bucovinei, unde era mai greu, poate, să fie invocate drepturi istorice, deși, ultimatumul nu uita să menționeze „comunitatea națională“ a populației ucrainiene a acestei regiuni cu Ucraina.

Această nouă cedare constituia de fapt „într-o mică măsură o despăgubire pentru marile pagube produse U.R.S.S.-ului și Basarabiei de cei 22 de ani de dominație română în Basarabia“. Harta anexată documentului sovietic prezenta traseul noii frontiere și, creionul comisarului cu Afacerile Externe avusese grijă să acopere cu o linie lungă un număr însemnat de kilometri pătrați din teritoriul vechii Moldove, la nord-vest de județul Dorohoi.

Față de această teză care invocă drepturi istorice și naționale, ne propunem la rîndul nostru, „în interesul restabilirii adevărului“ – dar în sensul strict al acestui termen – să demonstrăm în ce constă „unitatea seculară a Basarabiei cu Ucraina“, considerată din punct de vedere al rușilor, și în ce măsură realitățile istorice pot confirma o astfel de teorie. Va trebui să stabilim de asemenea în ce măsură provincia revendicată de ruși și de români a fost sau este și acum „populată în marea ei majoritate de ucrainieni“³.

Acestea sînt efectiv cele două argumente esențiale pe care se bazează revendicările formulate din 1940 de diplomația sovietică. Mă voi strădui, de altfel, să dau cuvîntul, pe cît va fi cu putință, documentelor.

NOTE

1. Alexandru V. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines (la question bessarabienne et le droit internationale)*, Paris, 1927.

2. Idem *Istoria Basarabiei*, vol. 1-2 Chișinău, 1938-1940.

3. Ne ocupăm în... v. Gh. I. Brătianu, *La Moldavie et ses frontières historiques*, 2-eme ed. București, 1941.

CAPITOLUL I

BASARABIA ȘI TRATATUL RUȘO-MOLDOVENESC DIN 1711

„Sed infidelis... tot violentas oppressiones terris Moldaviae intulit... sicut Tinginium, Kiliam, Bialogrodum, Galatium, Timarovam, Soroka... Smailum cum aliis ditionibus circa Danubium et tota provincia budziacensi... Fortalitia a tyrannis obsessa omnia restituentur, sicut Illius Czarea Maiestas in suis universalibus notifica“

Text latin din „Universalul“ sau manifestul lui Dimitrie Cantemir către Moldoveni, iunie 1711.

„Dar necredinciosul... ne-a distrus fortărețele și pe altele le-a ocupat: Tighina, Chilia, Cetatea Albă, Galați, Reni, Soroca, Ismail și alte localități pe Dunăre și în tot districtul Bugeacului... Și cetățile care ne-au fost luate de tirani, ne vor fi date toate înapoi, așa cum spune Majestatea Sa Țarul în proclamația sa...“

Text latin din „Universalul“ sau manifestul lui Dimitrie Cantemir către Moldoveni, iunie 1711.

Într-o comunicare recentă la Academia Română, Domnul Nistor a examinat sensul și mai ales conținutul numelui Basarabiei¹, în diferite epoci istorice. În mod evident această denumire este medievală: se trage în linie dreaptă de la dinastia valahă a Basarabilor, a cărei existență este dovedită istoric de la începutul secolului al XIV-lea; nu există nici un dubiu asupra acestui fapt cum nu există nici un dubiu că Lorrena sau Lothargia reprezintă o reminiscență tardivă a statelor lui Lothaire, suveranul carolingian din secolul al IX-lea. Numele desemnează în primul rând principatul Basarabilor, Valahia, care se întindea, ca urmare a retragerii dominației tătare din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, până la gurile Dunării și la țărmurile Mării Negre.

A existat mult timp obiceiul de a da nume unui stat, după dinastia care l-a fondat și astfel, în secolul al XV-lea, numele *Basarabia* denumește întreg ținutul valah, provocând unele confuzii în culegerile de documente și de texte diplomatice, confuzii pe care le putem întâlni chiar sub pana unor istorici de dată recentă.

Vechiul *Codex diplomaticus* de Dagiel, a menționat un voievod al *Basarabiei*; Domnul Handsman, într-un capitol asupra Poloniei sub primii jageloni, îi atribuie reginei Hedvige nu numai intenția de a cere suzeranitatea Moldovei și a Valahiei, dar și de a fi „lărgit“ în 1396, suzeranitatea poloneză asupra Basarabiei² ca și cum ar fi fost vorba de o provincie distinctă.

În realitate, documentele poloneze desemnau cu acest nume Valahia: *Terra Basarabum sive Transalpina* în 1510; *Besarabia, alias Valachia transalpina* în 1514³.

În secolul al XV-lea, regiunea Dunării de Jos a făcut obiectul unui litigiu între vechiul principat valah, care-și întemeiase primul stăpînirea, și noul principat moldovean care se întindea progresiv spre sud, urmînd cursurile fluviilor, paralel cu lanțul Carpaților și Nistrul. Rivalitatea nu era numai a celor două state românești ci și a suveranilor lor regii Ungariei și Poloniei. Din secolul al XIV-lea, Moldova atinsese Nistrul la vărsarea lui în mare și țarmul la Cetatea Albă. De abia în 1465 Ștefan cel Mare ocupă Chilia, pe brațul septentrional al Deltei Dunării și-și numește guvernatorii. Pînă atunci, teritoriul din nordul Dunării și de pe litoralul Mării Negre fusese o posesiune valahă care aparținea Basarabilor, deci o parte a **Basarabiei**. Și a rămas pînă la urmă cu acest nume; se întîmplă uneori ca numele unei provincii să se extindă la o regiune geografică mai vastă, chiar la un continent, așa cum ne-o dovedește Africa, de pildă, dar și contrariul este posibil: de exemplu „l'île de France“ care s-a extins la întregul regat deși, pe Rin, ținutul care amintește numele francilor (Franken, Franconia) se limitează numai la regiunea Main; Rumelia balcanică mai amintește și azi numele Rum, dat de turci întregului imperiu bizantin. În secolul al XVI-lea, **Basarabia** este numit în mod curent ținutul, nu foarte întins, limitat de cursul inferior al Prutului și al Dunării, și litoralul Mării Negre la vest de vărsarea Nistrului.

Această nouă semnificație se precizează din momentul în care turcii smulg Moldovei fortărețele Chilia și Cetatea Albă, constituind acestor două cetăți o zonă de aprovizionare și de acoperire strategică (raia) și în 1538 o extind pînă la Tighina, numită din acest moment Bender. Acesta este Bugeacul lăsat pradă de către noii săi stăpîni hoardelor tătare care trebuiau să stea de strajă la hotarele principatelor dunărene. Timp de trei secole sensul cuvîntului **Basarabia** nu s-a mai schimbat: **Basarabia**, în epoca modernă a istoriei, desemnează acea parte a Moldovei care a fost alipită direct posesiunilor Imperiului otoman, de la malul Nistrului la brațul dunărean al Chilie și la cursul inferior al Prutului: cadrilater neregulat oprind accesul drumurilor moldovenești la Marea Neagră, după cum Dobrogea controlează drumurile prin care comerțul valah poate atinge litoralul aceleiași mări. În 1690, un raport venețian notează foarte clar această echivalență: **Bugeacul, adică Basarabia**⁴. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1698, un diplomat austriac, dotat cu o clarviziune remarcabilă, atrăgea guvernului său atenția asupra tendințelor de expansiune ale Rusiei *care momentan amenință să înghită doar Crimeea dar în cazul în care problema se va rezolva în avantajul ei, fără-ndoială că își va întinde brațele de polip spre Basarabia*⁵... Evident, aici tot despre Bugeac e vorba. Aproape un secol mai tîrziu tot astfel se exprimă și domnul de Peyssonnel în tratatul său despre comerțul pe Marea Neagră: „Basarabia, astăzi Bugeac, este o mare provincie din statele Hanului (tătarilor), mărginită la nord de Nistru, la est de Marea Neagră, la sud de Dunăre, la vest de Moldova. Principalele ei piețe de comerț sînt: Bender, Căușani, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Ciișă“⁶ Aceste localități delimitează perimetrul teritoriului. Cel mai curios este că, la această dată, printr-o confuzie explicabilă numai datorită prezenței tătarilor pe ambele maluri ale Nistrului, regiunea care se întindea la est de acest fluviu pînă la vărsarea Bugului (sudul actualei Transnistrii) se numea deasemenea **Basarabia** deși nu făcuse parte niciodată din statul lui Basarab sau din principatul Moldovei: **Odessa, acest oraș maritim al Basarabiei**, va scrie încă în 1820 Anthoine, baron de St. Joseph, autor

al unui *Eseu istoric despre comerțul și navigația pe Marea Neagră*⁷, ale cărui numeroase și precise informații sînt rodul unei lungi experiențe și al unei cunoașteri directe și serioase a regiunilor pontice.

Să amintim aici lucrarea anterioară a lui Peyssonnel unde se menționează „o mică provincie a statelor Hanului“ situată la est de Nistru, pe care autorul o numește „Dubossar“ și regăsim numele târgușorului moldovenesc Dubăsari pe Nistru. Este „situată în unghiul format de fluviul Nistru cu hotarele Poloniei; sînt cele două târguri ale Dubăsarului care au dat numele lor regiunii; târgul Batta (Balta) din care jumătate aparține polonezilor și aproximativ patruzeci de sate. Această provincie este locuită de armeni și de moldoveni; este condusă de un Hatman sau guvernator creștin, de obicei un armean sau un grec. Investitura guvernării le era acordată contra unei sume pe care o plăteau anual trezoreriei.

Această provincie este mărginită la nord și la vest de hotarele Poloniei și un braț al Nistrului; la sud de Nistru și la est de teritoriul Benderului“. ⁸ Această situație geografică, căreia nu prea-i pasă de punctele cardinale, atestă existența unui teritoriu autonom, al cărui guvernator creștin se situează față de Hanul tătar al Crimeii pe poziția ocupată de contemporanii săi principii fanarioți ai Moldovei sau Valahiei față de sultanul Constantinopolului.

Este interesant de notat că acest teritoriu populat cu armeni și *moldoveni*, la est de Nistru, corespunde destul de exact, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cu cel al „republicii moldovenești“ organizată de U.R.S.S. în 1924. Faptul că numele de Basarabia desemna atît posesiunile hoardei lui Edisan, între Nistru și Bug – cît și Bugeacul ocupat de alți tătari, între Prut, Dunăre și Nistru – constituie deasemenea un motiv pentru unele confuzii geografice, ale căror efecte se vor vedea pe deplin atunci cînd Rusia, cu ocazia păcii de la Iași și celei de-a doua împărțiri a Poloniei, își va extinde frontierele în 1792 și 1793 pînă la cursul acestui ultim fluviu.

În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, nimeni nu se gîndea să considere Bugeacul sau Basarabia, în sensul inițial, altfel decît ca pe un teritoriu răpit Moldovei de cuceririle lui Baiazid al II-lea și Soliman I. Boierii moldoveni protestează în felul lor în 1540, răsturnîndu-l pe Ștefan, supranumit „Lăcustă“, care le fusese impus de sultanul victorios, fiindcă „puțin cîte puțin începuse să cedeze țara Împăratului; vroia să-i cedeze tot malul Dunării pînă la munți ca și tot Nistrul. După douăzeci de ani, Iacob Heraclit, supranumit Despotul, este cel care cheamă la cruciadă nobilimea războinică a ținutului *fiindcă mi-am pus în gînd să fac din nou din Dunăre frontiera țării mele, Moldova... și, sper ca în cîtva timp să redobîndesc toate locurile moldovenești ocupate de Păgîn, adică malul Dunării... E clar că ce îi preocupa era să șteargă urmele acestei prime dezmembrări a unității moldovenești și să restabilească frontierele lui Ștefan cel Mare.*

Acesta este și sensul apelului lansat de tinerii boieri în 1694, pe timpul lui Ștefan Petriceicu, cu scopul de a-i îndemna pe ai lor la *a recuceri pămîntul pe care ni l-a luat Păgînul*.

Polonezii ridicînd pentru ei pretenții asupra teritoriului revendicat de Moldova și cum Imperiul German era încă departe, principii din a doua jumătate a secolului al XVII-lea încep să-și îndrepte privirile spre Rusia moscovită care tocmai moșteneau cazacii lui Hmelnițki și pătrunsese în Ucraina.

În 1656 a fost încheiat un tratat între domnitorul Gheorghe Ștefan și Țarul Rusiei: *localitățile, teritoriile și cetățile* – se poate citi în acest act de alianță – *pe care Turcul le-a desprins de Moldova, și anume: Cetatea Albă, Chilia, Tighina și provincia Bugeac, Țarul Rusiei le va recâștiga și le va reda Principatului Moldovei iure haereditaria.*⁹ „Stăpînirea veșnică” a Basarabiei prin care se înțelegea Bugeacul, era deci garantată Moldovei încă din 1656 de către statul moscovit, în momentul cînd își întindea puterea asupra Kievului, capitala Ucrainei! Iată o primă confirmare a îndreptățitei „unități seculare” a Basarabiei cu aceasta din urmă.

Hotarele ei istorice aveau să fie din nou garantate într-un mod mult mai complet și solemn prin tratatul ruso-moldovenesc din 13 aprilie 1711. □

Cînd Petru cel Mare, învingătorul lui Carol al XII-lea, a hotărît să continue planurile undra dintre predecesorii săi și să ducă mai departe ofensiva împotriva Imperiului Otoman, pe care la asediul Azovului numai o schișase, întră la rîndul său în relații mai strînse cu principii Moldovei și Valahiei ale căror state se găseau în calea armatelor sale. Constantin Brîncoveanu fu mai prudent, Dimitrie Cantemir însă, încheie un tratat de alianță cu rușii, al cărui conținut ni s-a păstrat atît în versiunea moldovenească cît și în cea rusească. Cronica lui Neculce reproduce punctele principale ale acordului încheiat de principele Moldovei cu țarul, care, de altfel a fost făcut numai după intrarea trupelor rusești: *țara Moldovei va avea frontieră pe Nistru și Bugeacul, cu toate fortărețele sale, va fi totdeauna al Moldovei; moscoviții nu vor lăsa soldați decît în cetăți pînă la organizarea orașului iar apoi armata moscovită se va retrage*¹⁰. Proclamația sau manifestul lansat de Dimitrie Cantemir în iunie 1711 este și el foarte categoric: „Dar necredinciosul, Păgînul, care nu respectă jurămîntul dat, ne-a distrus fortărețele, și pe altele le-a ocupat: Tighina, Chilia, Cetatea Albă, Galați, Reni, Soroca, Ismail și alte localități pe Dunăre și în tot districtul Bugeacului...”

Și cetățile care ne-au fost luate de tirani, ne vor fi date toate înapoi, așa cum spune Majestatea Sa Țarul în proclamația sa...”¹¹.

O proclamație a lui Petru cel Mare adresată moldovenilor, conține într-adevăr aceleași asigurări. În fine, textul rusec al tratatului conținea la articolul XI o delimitare foarte precisă: *Frontierele Moldovei, în conformitate cu vechile sale drepturi, sînt cele formate din Nistru (Camenia, Bender cu teritoriul Bugeacului), Dunărea, Valahia, Transilvania și Polonia, după delimitarea care a fost făcută...*¹².

Acestui document îi fusese anexată cu siguranță o hartă, fiindcă la un desen de acest gen pare să facă referință textul. [n. ed. 1]

Dacă în text este vorba de fortărețele din susul Nistrului și de la mijlocul lui și nu numai de Bugeacul propriu-zis, este din cauză că încălcările de hotar făcute de turci progresau și distruseseră, încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cetățile pe care nu le ocupaseră.

Dimitrie Cantemir își propusese ca, profitînd de această campanie și de sprijinul promis de Țar, nu numai să redobîndească teritoriile pe care Imperiul Otoman le răpise Moldovei în cursul ultimelor două secole, dar să și reconstruiască fortărețele care păzeau odinioară toată frontiera Nistrului. □

Este adevărat că lucrurile au evoluat nefavorabil și nu i-au lăsat ocazia să pună la încercare sinceritatea argumentelor rusești; se știe că armata țarului a fost încercuită la Stănilești de numeroasele armate ale turcilor și tătarilor, și că Petru cel Mare a scăpat cu viață datorită venalității vizirului și a putut chiar să-l ia cu el pe Cantemir, aliatul și tovarășul său de nenorocire. Ceea ce contează este că tratatul ruso-moldovenesc din 1711, succedînd celui din 1656, recunoaște fără echivoc importanța Nistrului, frontieră orientală a Moldovei și consideră „Basarabia” cunoscută de altfel numai sub numele tătar de Bugeac, ca district moldovean ocupat de turci și care trebuie restituit principatului, din care constituie o parte integrantă.

Este deci total eronat a se lua în considerare ca punct de pornire în analiza problemei Basarabiei și a raporturilor ruso-române, Tratatul de la București din 1812, asupra căruia vom reveni îndată, și care „eliberă Basarabia de sub jugul turcesc” după expresia lui G. Sazanov, reproducă de nenumărate ori de către promotorii tezei rusești, fie ei albi sau roșii. Exact cu un secol înainte, un tratat încheiat nu cu Imperiul otoman suzeran al principatului moldav, ci, cu Moldova însăși, recunoștea prin semnătura celui care a fondat Rusia modernă „drepturile istorice și naționale” ale acestui stat românesc pe întreg teritoriul său, care se întindea, fără posibilitate de tăgadă, pînă la Nistru și la Dunăre. Această primă concluzie nu mai necesită nici un alt comentariu.

De altfel, în 1711, cînd Petru cel Mare recunoștea Nistrul ca frontieră a Moldovei, posesiunile imperiului său erau încă destul de departe. Aveau să se apropie în decursul secolului al XVIII-lea și chiar să-l atingă în cele din urmă, după al patrulea război contra turcilor și a doua împărțire a Poloniei. Este aproape de prisos să mai amintim aici etapele succesive de expansiune a Rusiei spre Marea Neagră; în acest cadru trebuie discutată problema Basarabiei la începutul secolului următor. Rusia va obține în 1739 prin pacea de la Belgrad, Azovul și cursul inferior al Kubanului; în 1774, prin tratatul de la Kuciuc-Kainargi, litoralul Mării Negre pînă la vărsarea Bugului și independența Crimeii; în 1783, anexarea Crimeii și protectoratul asupra Georgiei; în 1792, prin tratatul de la Iași, litoralul Mării Negre între Bug și Nistru și coasta Circasiei; în 1793, provinciile poloneze între Bug și Nistru; în 1801 anexarea Georgiei iar în 1812 prin tratatul de la București: Basarabia.

Nu este în intenția noastră să ne ocupăm aici de problema Transnistriei, actual ocupată de trupele românești; este un teritoriu care interesează România din punct de vedere etnic, din cauza numărului mare de moldoveni stabiliți acolo în urma unui lung proces de colonizare sau infiltrare dar asupra căruia nu ar putea pretinde drepturi „istorice” sau „naționale”.

Trebuie totuși să atragem atenția că nici Rusia nu are aici mai multe drepturi deoarece a încorporat această regiune în imperiul ei numai cu douăzeci de ani înaintea Basarabiei¹³.

Populația pe care a găsit-o aici nu conținea elemente ucrainiene cărora li se mai spune și ruși mici decît în districtele septentrionale, care aparținuseră pînă în 1793 Poloniei; sudul, anexat în 1792, era o regiune de stepă ocupată de tătari, cu excepția regiunii Dubăsari, populată potrivit domnului de Peyssonnel, cu armeni și moldoveni. Pentru a popula vastele întinderi ale Noii Rusii, guvernul imperial avea să recurgă încă din epoca Ecaterinei a II-a, la o colonizare intensă cu elemente

străine, venite din toate părțile să se stabilească în noile gubernii la nord de Marea Neagră. Putem spune, fără să exagerăm, că a existat aici în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, o nouă Americă, unde au venit să se fixeze numeroase colonii germane, sîrbești, românești, bulgare și a căror guvernare a fost încredințată adesea tot unor străini, măltezi ca amiralul de Ribas sau francezi emigranți ca ducele de Richelieu, contele de Langeron sau contele de Saint-Priest. Valorificarea și popularea Rusiei meridionale, între 1750 și 1830 aproximativ, a fost realizată prin imigrări. Amintirea acestor circumstanțe era absolut necesară înainte de a trece la stabilirea noii faze a relațiilor ruso-române și anume aceea dintre 1806–1812, din timpul celui de-al cincilea război ruso-turc.

Este interesant să menționăm aici foarte pe scurt evoluția acestor raporturi sau mai curînd creșterea apetitului acesta – după tratatul încheiat între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir.

În 1711 atmosfera era încă idilică. Rușii și moldovenii fraternizau la începuturile unui război comun inițiat împotriva Păgînului sub egida ortodoxiei. Țarul vine personal la Iași și e gata să-l înăbușe cu îmbrățișările pe aliatul său, domnul moldav pe care insistă să-l așeze la loc de cinste la masa sa. Banchetele se succed într-atît încît riscă să amenințe eficacitatea acțiunii militare și boierii, care nu au încă obiceiul de a bea șampanie, se trezesc mahmuri și se dumiresc că tovarășii lor de petrecere și-au însușit din obiectele lor sau unele părți de îmbrăcăminte, negreșit pentru a le păstra ca amintiri tangibile ale acestor agape de neuitat.¹⁴

Rușii apar din nou în 1739 sub comanda mareșalului Mûnich. După o discuție sumară cu boierii care veniseră să-l întîmpine la Iași, în frunte cu Mitropolitul, acesta le aduse la cunoștință condițiile sale prin care le cerea fidelitate absolută față de imperiul rusesc, adăpost și hrană pentru 20 000 de soldați, 3 000 de oameni ca mîină de lucru pentru fortificații și nu uita nici de un cadou „spontan” de 30 pungi pentru el, și încă 100, în chip de contribuție anuală pentru cheltuielile de întreținere. Și bietul cronicar moldovean Neculce notează cu amărăciune: „Iată condițiile pe care Mûnich le-a impus boierilor amenințîndu-i că, dacă refuză, dă foc orașului și, astfel îi făcu să accepte și să semneze cu forța. Acum vedem cît ne costă onoarea de a-l primi pe Mûnich, dulcele vin ungueresc devenind otravă amară, rîsul schimbîndu-se în plîns, veselie în teroare și vai nouă! bogăția în sărăcie, blestem și suferință perpetuă, fără iertare și nici uitare”.¹⁵

În septembrie 1769, rușii pătrunseră pentru a treia oară în Moldova; de data asta aveau să-și întindă ocupația și asupra Valahiei. Baronul de Elmpt, care comanda corpul de armată rus, îi obligă imediat, la Iași, pe mitropolit, pe toți boierii prezenți și populația strînsă în fața bisericii metropolitane, să depună jurămint de supunere Majestății sale prea îndurătoare împărăteasă Ecaterina Alexeevna”.¹⁶

Se informă apoi despre întinderea și numărul județelor, populația, resursele economice, dreptul fiscalului și obiceiurile din ținut, ca un om foarte hotărît să se stabilească aici și să-l administreze în numele împărătesei tuturor rușilor.

Complicațiile împărțirii Poloniei și necesitatea de a pune capăt unui război care durase îndeajuns de mult, făcură totuși ca Rusia să-și mai modereze atitudinea. La tratatul de la Kuciuk-Kainargi se mulțumi cu frontiera Bugeacului și cu un drept de protecție asupra creștinilor ortodocși din Imperiul Otoman care trebuie să fi fost, evident, foarte fructuos în viitor.

Își rezerva totodată dreptul, printr-un articol rămas secret, de a avea un cuvînt de spus asupra numirii Domnilor Moldovei și Valahiei. Numai Austria primea drept recompensă de mediator, un „flecusteț”: Bucovina.

Urma o epocă de proiecte, în care Principatele, rîvnite atît de Rusia cît și de Austria, trebuiau să constituie o zonă neutră între cele două imperii rivale. Regatul „Daciei”, a cărui vechi nume reapărea astfel în corespondența diplomatică a cancelariilor, părea destinat prințului Potemkin și se referea la Valahia, Moldova și Basarabia.

Evident, trebuie să înțelegem Bugeacul, așa cum atestă relatarea contemporană a domnului Peyssonnel. Trebuie remarcat că a fost din nou necunoscută cu acest prilej, unitatea geografică și istorică a țărilor române și că teritoriul care-i fusese smuls de cuceritorii turci, trebuia evident să-i revină.

Aceste planuri ambițioase rămaseră fără finalitate iar războiul început de Austria și Rusia împotriva turcilor în 1788, nu aduse nici o nouă soluționare. Principatele, ocupate din nou de armatele austro-ruse, fură evacuate odată cu pacea, și Imperiul Otoman intră din nou în posesia cetăților Bugeacului care-i fuseseră răpite de ruși.

Revoluția franceză și încheierea împărțirii Poloniei, făceau ca atenția Marilor Puteri să se îndrepte în altă parte: de abia după cincisprezece ani, după ce-i impusese Imperiului Otoman noi condiții relativ la navigația pe Marea Neagră și trecerea strîmtorii, Rusia încercă să-și continue marșul, oprit în 1793 pe Nistru.

NOTE

1. I. Nistor, *Localizarea numelui Basarabiei în Moldova Transpruteană*, în „Analele Acad.-Rom. Mem. Sect. Ist.” S. III, t. XXV, 1943; cf. E. Diaconescu, *Accepțiunile istorice ale Basarabiei*, în „Cuget Moldovenesc”, XII, 1943, p. 7 și urm.
 2. *La fin du Moyen Âge.*, vol. I, Paris, 1931 p. 413.
 3. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 74.
 4. *Ibidem*, p. 75.
 5. E. Hurmuzaki, *Fragmentezur Geschichte der Rumänen*, vol. III, București, 1884, p. 304.
 6. Ch. de Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la mer Noire*, vol. I, Paris, 1787, p. 304.
 7. Anthoine de Saint-Joseph, *Essai historique sur le commerce et la navigation de la mer Noire*. 2e éd., Paris, 1820, p. 50.
 8. Ch. de Peyssonnel, *op. cit.*, I, p. 304.
 9. N. Iorga, *op. cit.*, p. 240.
 10. I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, ed. 2, vol. II, București, 1872, p. 306.
 11. Text latin publicat de N. Iorga, *Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țerile noastre*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.”, s. II + XXXIII, 1910., p. 126-127.
 12. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 245-246.
 13. Cf. A. Boldur, „Istoriia Transnistrii. K godovscine vîrstupleniia rumînskîkh voisk v Odessu (16 X 1941-16 X 1942). Odessa, 1942; *Cu privire la istoria Transnistriei, Studiu critic*, în „Viața Basarabiei”, 2, 1943.
 14. V. descrierea naivă dar atît de vie a cronicii lui I. Neculce, *op. cit.*, vol. II p. 306 și urm.; Cf N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. II, p. 38 și urm.
 15. I. Neculce, *op. cit.*, vol. II, p. 408-409.
 16. Cf. A. Xenopol, *Études historiques sur le peuple roumain*, Iași, 1888, p. 109.
- [n. ed. 1] Vezi și, Maria Holban, L. Demeny, *Originalul și traducerea latină a „Diplomei lui Petru I” dată lui Dimitrie Cantemir, cuprinzînd condițiile tratatului moldo-rus din 1711*, în „Studii. Revista de istorie”, tom. 26 (1973), nr. 5;

CAPITOLUL II

PROBLEMA BASARABIEI ÎN 1812

„Je suis tenté de croire que tout finira par un morcellement de la Moldavie, pour satisfaire l'honneur ou, ruiner une province“.

Joseph de Maistre. St. Petersburg. 1810

„Înclin să cred că totul se va termina printr-o împărțire a Moldovei, pentru a satisface o onoare și a ruina o provincie.“

Joseph de Maistre. St. Petersburg. 1810

Este cu atât mai util să reluăm expunerea evenimentelor care au dus la tratatul de la București din 28 mai 1812 și la anexarea unei „Basarabii“ mai întinsă decât fusese vreodată în trecut, cu cât, o tradiție istorică, venerabilă dar falsă, i-a denaturat timp îndelungat sensul. Depeșele ambasadei Franței la Constantinopol, de-ndată ce s-a încheiat această pace care nu-i convenea deloc lui Napoleon și miniștrilor lui în ajunul campaniei din Rusia, au aruncat toată responsabilitatea asupra fraților Moruzi: Dimitrie, Marele Dragoman, și fratele său Panaiotachi care-l înlocuia la Sтамbul. Cum acești doi fanarioți au fost decapitați cu puțin timp după semnarea păcii care împingea frontiera rusească pînă la Prut și că sentința îi acuza de a fi trădat interesele Imperiului Otoman, versiunea că fuseseră cumpărați de ruși fu acreditată, în ciuda mărturiilor contrare a altor diplomați care urmăriseră desfășurarea acestei afaceri tenebroase. Opinia curentă fu aceea că ei, fiind la curent cu o scrisoare adresată de Napoleon I Sultanului și prin care îi făcea cunoscută intenția lui de a-i ataca pe ruși, și-l implora să nu facă pace, îi disimulaseră în mod perfid conținutul în Divan, grăbind astfel încheierea înțelegerii cu plenipotențiarilor de la Petersburg și abandonarea bogatei provincii Basarabia care era fără îndoială principala miză a războiului întreprins de Alexandru I împotriva turcilor.

Prețul trădării fu și el stabilit cu o precizie polițienească: printre hîrțile lui Dimitrie Moruzi a fost găsit un act de donație a unei moșii în Basarabia și printre cadourile pe care le primise ca delegat otoman cu ocazia păcii, un inel prețios, montat în briliante, pentru Marele Dragoman. De aici și pînă a-i stabili definitiv culpabilitatea nu era decît un pas și el fu făcut: de la *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani* a lui Manolache Drăghici pînă la lucrările cu ceva mai mult simț critic ale lui Alexandru Xenopol¹, versiunea cu trădarea Moruzeștilor, cauza principală a raptului Basarabiei, a prins rădăcini solide în tradiția istorică română și se repetă invariabil pînă și în cele mai recente cărți de istorie². Singur, Nicolae Iorga, într-o comunicare la Academia Română în 1910, a susținut o părere diferită căreia Domnul Nistor i s-a alăturat și dînsul în a sa *Istoria Basarabiei*³.

Totuși, majorității istoricilor români, cu siguranță nu le-a fost cunoscută lucrarea fundamentală a lui Leonid Cassio, jurist basarabean, profesor de drept la

Universitatea din Moscova și ministru Instrucțiunii Publice în ultimele cabinete ale Rusiei țariste.

Cartea sa apărută în 1913, a fost tradusă în românește cu titlul *Rusia și bazinul dunărean*⁴ abia în 1940. Întemeiată pe o cercetare sistematică a izvoarelor rusești și a documentelor extrase din Arhivele imperiale și distingându-se printr-o mare atenție dată obiectivității, cartea constituie o contribuție foarte prețioasă la studierea celui de-al cincilea război ruso-turc. Este cazul deci să ținem cont de aceste cercetări și de rezultatul lor care nu a devenit în întregime accesibil decât de puțin timp istoriografiei românești și analizării din nou a temeiului acestor acuzații.

Ceea ce reiese după o primă analiză a faptelor, este că, la începutul acestui nou conflict între Imperiul rus și Poartă, nu a fost nici un moment pusă problema Basarabiei. Cei doi Domni, al Valahiei și al Moldovei, Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi (fratele Dragomanului), fuseseră revocați fără să fie anunțată Rusia, putere protectoare, în urma hătișerifului din 1802; deși Poarta, sub presiunile exercitate de ambasada Rusiei, revenise asupra acestei decizii dînd din nou investitura lui Alexandru Moruzi (Ipsilanti se refugiase în Rusia), totuși trupele rusești trecuseră Nistrul și ocupaseră Principatele, stupefiîndu-l pe ambasadorul Italinsky, care crezuse că a avut cîștig de cauză obținînd întoarcerea prinților deposedați.

Baronul Budberg, însă, invoca acum alte motive: era vorba de dificultățile ridicate de turci la trecerea flotei rusești prin strîmtori și concentrarea de trupe pe malul stîng al Dunării și în cetățile de la frontieră: „în aceste circumstanțe, se încheie nota din 23 octombrie 1806, Majestatea Sa imperială a simțit necesar să-și pună frontierele proprii la adăpost de orice insultă și de a proteja popoarele pe care cu consimțămîntul Porții a primit să le ocrotească privilegiile și să prevină, să împiedice, planurile dușmanilor ei: în consecință, a ordonat armatei sale să ocupe cele două provincii Moldova și Valahia...”⁵.

Rezultă din acest document că revocarea celor doi domni era un simplu pretext, inoperant prin anularea măsurii represive. Ceea ce contase era acțiunea energetică a ambasadorului Franței la Constantinopol, generalul Sebastian și care l-a determinat pe împăratul Alexandru să se folosească de gajul care-l constituiau, odată în plus, principatele dunărene. Diplomația rusă pretindea că ar fi fost gata să le restituie la un moment dat, dacă totul era în ordine și anume, dacă Poarta nu apleca urechea la sugestiile reprezentanților politici și militari ai lui Napoleon I. În acest fel se angajă la sfîrșitul anului 1806 conflictul ruso-turc, în momentul în care Imperiul francezilor, învingător al Prusiei, continua la hotarele Poloniei operațiile militare împotriva rămășițelor armatei prusace și a trupelor rusești care le veniseră în ajutor. Se constată că numele Basarabiei nu este nici măcar menționat și dacă simpla denumire de „provincii”, referitor la Moldova și Valahia, putea disimula intenția de a le încorpora imperiului rus, această tendință viza ansamblul teritoriului lor și nu o anume parte mai mult sau mai puțin delimitată cu exactitate, a acestor state autonome.

În fapt, războiul pe Dunăre se prelungea; pașii de Rusciuc și de Vidin care pînă acum se arătau ostili guvernării Sultanului, luară hotărît poziție împotriva invadatorului și astfel linia cetăților susținu, fără mari pierderi, asaltul trupelor turcești. Între timp pe malul Bosforului, avuseseră loc două evenimente cu consecințe grave: flota engleză a amiralului Suckworth forțase strîmtorile, dar, după ce

pierduse un timp prețios cu negocieri inutile, fusese nevoită să se retragă în fața măsurilor de apărare luate de Poartă în ultimul moment, la insistențele lui Sebastiani, pentru a preveni ocuparea capitalei; în ziua care a urmat acestui succes nesperat, una din nenumăratele revoluții de palat din Constantinopol, îl răstoarnă pe Sultanul Selim al III-lea și îl înlocuiește cu incapabilul Mustafa. Această acțiune, provocată de nemulțumirea ienicerilor și teama de o serioasă reformă militară, fu fatală politicii Imperiului Otoman. Ea avu, cu siguranță, un rol important în brusca schimbare a politicii lui Napoleon I, care a dus, după victoria de la Friedland⁶, la înțînirea de la Tilsit și la acordul cu împăratul Alexandru al Rusiei.

Pacea de la Tilsit marchează o etapă decisivă în evoluția raporturilor dintre Franța și Turcia; consecințele ei se întrevăd și în atitudinea Rusiei față de Principate.

Este adevărat că la început s-a anunțat oficial un armistițiu pe Dunăre și că un plenipotențiar francez a venit la fața locului pentru a fixa condițiile într-un mod echitabil atât cu turcii cât și cu rușii. Tratatul de la Tilsit, prevedea evacuarea teritoriului ocupat de armata țarului în Moldova și în Valahia dar trupele turcești nu trebuiau să pătrundă aici înainte „schimbului de ratificații din viitorul tratat de pace între Rusia și Poartă”⁷ pentru care cele două părți îl luaseră mediator pe împăratul Napoleon I. Dar, schimbarea totală în atitudinea sa și alianța cu țarul, provocă în tot Orientul o puternică neîncredere în politica franceză și, deoarece Napoleon nu se grăbea să-și retragă trupele de pe teritoriul prusac, așa cum se angajase, Alexandru nu se grăbea nici el să ordone trupelor lui să se retragă dincolo de Nistru. Miniștrii lui căutau să profite de aceste împrejurări pentru a realiza un avantaj, măcar parțial: cu această ocazie remarcă existența unei „Basarabii” cu atât mai pe placul lor cu cât era mai vagă și mai nedefinită.

Pe bună dreptate, fiindcă articolul XXII din tratatul de la Tilsit menționa ferm numai obligația de a evacua Moldova și Valahia. „Nu-i scapă unui ministru așa de luminat cum este Mr. de Champagny, scria cancelarul Rumeanțov contelui Tolstoi la Paris, pe 6 noiembrie 1807, că în acest articol nu este vorba de Basarabia, în care, în consecință, trupele noastre trebuie să rămână”.

Ne imaginăm cu ușurință mirarea ministrului francez al Afacerilor Externe: Basarabia, ce mai era și această provincie necunoscută? Trebuie însă recunoscut că nici nu-i era ușor să-și formeze o părere. Dacă deschidea *Tratatul despre comerțul pe Marea Neagră* al lui Peyssonnel afla că Basarabia nu este alta decât Bugeacul, teritoriu delimitat, așa cum am văzut mai înainte, de cursul inferior al Prutului, brațul septentrional al Deltei Dunării, litoralul Mării Negre și, vărsarea Nistrului. Dacă, însă, arunca o privire pe *Noua Hartă a Hanatului tătar* imprimată în 1792 la Amsterdam, *zărea numele Basarabiei întinzându-se cu litere groase peste Nistrul inferior pînă la cîmpia Oeakov și la Bug*, deci tot pe un teritoriu care aparținea deja Rusiei din 1792!

Expert în geografie să fi fost și tot îți pierdeai cumpătul. Și nu va fi acesta ultimul caz cînd diplomația rusă va încerca să se folosească de artificii unei confuzii, a unor noțiuni încă neclare, așa cum era încă în Europa, problema frontierelor meridionale ale imperiului: „această îngustă margine de ținut, care neformînd o provincie, poartă numele de Basarabia”, preciza într-o nouă scrisoare din 26 noiembrie 1807, Rumeanțov lui Tolstoi”⁸. Ceea ce nu „clarifică” cu nimic cunoștințele Mr. de Champagny. Trimisul rus insistă, respectînd instrucțiunile pe care le primise:

„Vorbindu-i de evacuarea Moldovei și a Valahiei, l-am făcut să înțeleagă clar că nu mă refeream și la Basarabia. Caută totuși să-mi demonstreze contrariul și pretextă că dacă tratatul nu pomenea Basarabia, această omisiune nu putea să provină decât dintr-o neînțelegere. La aceasta i-am răspuns că era permis totuși ca odată să existe o neînțelegere care să fie și în favoarea noastră”⁹. Neobișnuit mod de a vrea să anexezi „prin omitere”, în urma unei neînțelegeri, un teritoriu care, nefiind nici măcar o provincie, purta un nume căruia era imposibil să i se definească cu exactitate sensul și întinderea geografică!

Dar, în acest moment, în întrevederile dintre cei doi împărați, se discutau alte lucruri și nu șicane meschine despre interpretarea unui articol oarecare din tratatul de la Tilsit. Napoleon se pregătea să-i propună noului său aliat și prieten împărțirea Orientului și a Europei; așteptând ocazia unei noi întrevederi – cea de la Erfurt – îi scria încă din 2 februarie lui Caulaincourt, ambasadorul său la St. Petersburg și în același timp împăratului Alexandru: „Spuneți-i împăratului că vreau tot ce vrea și el: că sistemul meu este atașat sistemului lui în mod irevocabil; că nu ne vom putea întâlni fiindcă lumea este destul de mare pentru noi doi; că nu-l grăbesc să evacueze Moldova și Valahia; să nu mă grăbească să evacuez Prusia... Cît despre Suedia, nu mă opun dacă împăratul Alexandru ar dori să ocupe chiar Stockholmul. Ar trebui chiar să-l împingeți să o facă... Niciodată Rusia nu va mai avea o astfel de ocazie de a așeza Petersburgul în centru și a se descotorosi de acest dușman, din punct de vedere geografic...”¹⁰

Și într-adevăr, în septembrie 1809, Rusia punea stăpînire pe marele ducat al Finlandei. Erau schițate gigantice planuri: ¹¹ se revenea la proiectul urmărit odinioară de Paul I, adică o ofensivă combinată a planurilor rusești și franceze prin Asia Mică spre Persia și India cu scopul de a lovi în punctul sensibil forțele britanice. În acest vast sistem de compensații și de schimbări de țărături și de teritorii, Principatele deveneau o simplă monedă aruncată, ca atîtea altele, pe piața tranzacțiilor europene, unde partenerii acestui joc supraomenesc ofereau Finlanda în schimbul Spaniei sau statele danubiene în locul Sileziei. Napoleon invadea peninsula Iberică; la rîndul său Alexandru, după ce se mulțumise cîțva timp cu „ținutul cu denumirea Basarabia și fortărețele Bender, Cetatea Albă, Chilia, Ismail” și *în plus* „fortăreața Hotin”¹², care, deci, nu făcea parte din ea, vroia acum să-și întindă frontierele pînă la Dunăre și să alipească imperiului întreaga Moldovă și Valahia. Consulul rusesc de la București, Kiriko, lansa chiar zvonul că „Transilvania urma să fie cedată de casa de Austria și unită cu Moldova și Valahia sub denumirea de regatul Daciei, va aparține marelui duce Constantin”¹³.

Nu e mai puțin adevărat că proiectele de expansiune ale Rusiei vizau mult mai departe decât hotarele încă vagi ale unei ipotetice provincii „basarabene”. Talleyrand fu însărcinat la Erfurt să prepare o convenție care să-l poată mulțumi pe împăratul Alexandru; fură obligați să accepte, că Franța considera „ca o condiție absolută a păcii cu Anglia, recunoașterea Finlandei, Valahiei și Moldovei ca făcînd parte din imperiul Rusiei”. Iar textul definitiv era la fel de explicit: „Majestatea sa Împăratul Napoleon recunoaște numita reuniune și hotarele Imperiului rus de această parte ajungînd pînă la Dunăre”.

Dar Talleyrand, care deja se pregătea să-și trădeze suveranul avu grijă de propriile interese și introduse în articolul următor o frază care diminua destul de

mult efectul practic și care avea scopul de a-i liniști pe turci¹⁴: „...Franța renunță să mai fie mediator. Plenipotențiarilor sau agenții celor două puteri se vor pune de acord asupra formulărilor, astfel încât să nu fie compromisă prietenia dintre Franța și Poartă“. Era un mod abil de a se retrage dintr-un joc complicat de negocieri angajate între Rusia și Imperiul Otoman. Într-adevăr după armistițiul prevăzut de tratatul de la Tilsit, războiul încetase dar pretențiile mereu crescînde ale Rusiei împiedicau încheierea păcii. Neputînd să ajungă la o înțelegere definitivă cu Alexandru referitor la Constantinopol și la peninsula Dardanelelor grațios denumită „langue de chat“¹⁵, împăratului Napoleon îi convenea să mențină dincolo de Dunăre principiul integrității Imperiului Otoman și mai ales să lase Imperiul rusesc vîrît pînă-n gît în conflictul cu turcii, pe flancul stîng al pozițiilor sale europene, situație stîngenitoare și de care putea oricînd să profite. Afacerea se trăgăna și atenția și interesul Marilor Puteri se îndreptau spre alte complicații. Războiul din Spania încă nu se terminase și se declanșa un nou conflict cu Austria; blocada continentală contra Angliei îi dădea ocazia lui Napoleon să extindă din ce în ce mai mult ocuparea litoralului Atlanticului și Mediteranei și să anexeze la Imperiul de Occident provincii care suportau greu dominația franceză. Rusia la rîndul ei suporta cu greu consecințele economice ale blocadei; își reducea presiunile asupra Austriei la un simulacru de acțiune militară și căuta zadarnic o ieșire acceptabilă din această campanie pe Dunăre pe care o întreprinsese cu trei ani în urmă dar cu alte perspective atunci. Astfel, se reluaseră operațiile împotriva turcilor și rușii înregistraseră un oarecare succes: armata marelui vizir fusese respinsă la atacul său împotriva Bucureștiului și, trupele rusești, trecînd Dunărea, Brăila și Ismail rămînînd asediate, ei ocupau acum o mare parte din Dobrogea. Nu era însă, încă, o victorie decisivă, dar destul cît să proclame solemn anexarea „provinciilor danubiene.“ Într-adevăr, la 3 decembrie 1809 în discursul său de la Corpul Legislativ, Napoleon ratificase noile achiziții teritoriale ale partenerului său imperial de la Tilsit și Erfurt: „Prietenul și aliatul meu Împăratul Rusiei, subliniașe el în această alocuțiune, a reunit în vastul său imperiu Finlanda, Moldova, Valahia și un județ al Galiției. Nu regret nimic din ce poate fi bun pentru acest imperiu. Sentimentele mele față de ilustrul suveran sînt în acord cu politica mea“.¹⁶

Dar cu cîteva luni în urmă vorbind cu emisarul austriac care venea să încheie armistițiul după bătălia de la Wagram, îi spusese ad literam: „Dacă aș vrea să mă aliez cu rușii, ce v-ați face voi austriacii și prusienii! Din fericire, nu vreau să-i scot pe barbari din bîrlogul lor. Luați de la turci ca să-i împiedicați pe ei să ia...“¹⁷.

Ceea ce însemna a da Austriei compensații pe Dunăre și să se complice și mai mult problema Principatelor cu pretențiile unui al treilea pungaș. Dar monarhia Habsburgilor, sleită de cele două războaie pe care tocmai le pierduse, preferă să stea într-o prudentă expectativă. Războiul pe Dunăre îi lăsa deci pe ruși și pe turci față-n față ca la începutul ostilităților.

Campania din 1810 a fost strălucită. La ordinele lui Kamenski, trupele rusești au trecut Dunărea, au luat Smirna, Șiștov, Rusciuc și Nicopole dar au dat greș la Șumla. Cu siguranță, cucerirea acestei cetăți ar fi fost decisivă dar eșecul asaltului încercat întîrzie din nou desfășurarea operațiilor.

Din cauza iernii, avangarda rusă care atinsese Loveci și Plevna, fu nevoită să se replieze pe Dunăre și grosul armatei se întoarse să-și petreacă iarna în Valahia: Joseph de Maistre, observator atent și bine informat care urmărea de la Petersburg

derularea evenimentelor îi scria contelui Rossi în calitatea lui de reprezentant al regelui Sardiniei: „Se va face pace sau nu se va face? Asta se întreabă toată lumea. Nici nu va fi ușor de făcut... Turcii sînt foarte agitați. Sînt bătuți dar nu sînt deloc învinși. E greu să încaleci Balcanii... Ce s-a realizat? La ce vor duce aceste citadele cucerite pe Dunăre? *Înclin să cred că totul se va sfîrși printr-o împărțire pentru a satisface o onoare și a ruina o provincie*”¹⁸. Fraza asta are o cadență apropiată de cea a unei tragedii clasice; am putea imagina rima:

„... acestea sînt jocuri de principii
Să satisfaci onoarea sau să ruinezi provincii“.

De fapt era mai puțin vorba de literatură, pe primul plan erau negocierile.

*
* *

În spatele liniilor începuseră să se agite profesioniștii acestui gen de discuții: de partea rusă, fostul ambasador la Poartă, Italinsky și dragomanii săi, din celebra dinastie a Fontonilor, care se împăca foarte greu cu ideea că părăsise Constantinopolul unde adunase averi considerabile; de partea otomană, marele dragoman Dimitrie Moruzi, fratele lui Alexandru, prințul deposedat al Moldovei și demnitarii turci delegați de Marele Vizir. De altfel, acesta din urmă și Kutuzov, noul comandant al armatei ruse, erau cei care decideau asupra manevrelor diplomatice, totdeauna foarte intense în intervalele dintre acțiunile militare. Totuși nu se ajunsese încă la nimic concret.

Rușii vroiau să păstreze Principatele și Turcia continuă să ceară restituirea lor.

La acestea se adăugă amestecul Angliei. Tînărul diplomat Stratford Canning, care avea să joace pe mai departe un rol important în problema Orientului și va provoca peste patruzeci de ani intervenția Angliei în războiul Crimeii, se străduia acum să-i convingă pe turci să facă Rusiei concesiile necesare și să încheie pacea. Examină la rece ipoteza unui nou război franco-rus și-i evalua consecințele fatale pentru Imperiul Otoman, oricare ar fi fost rezultatul conflictului. „Dacă Alexandru învinge, le repeta el cu insistență demnitarilor Porții, va continua războiul împotriva Turciei și va anexa total Principatele. Dacă însă, cîștigă Napoleon, va lăsa Rusia să-și găsească în posesiunile turcești compensații pentru teritoriile pe care aceasta va fi obligată să le cedeze Franței.”¹⁹

Nici nu era nevoie de atîtea argumente ca să stîrnească neîncrederea turcilor în Împăratul francezilor; de la Tilsit și acordurile încheiate cu Alexandru, creditul lui Napoleon la Constantinopol era inexistent. Ambasada Franței îi tot acuza pe Moruzi și pe Ipsilanti de a fi răspunzători de intrigi și de a fi lucrat constant împotriva intereselor acestor puteri, ba în favoarea Angliei, ba în favoarea Rusiei. În realitate însă, în Turcia ca și în Persia²⁰, acordul dintre cele două imperii și abandonarea politicii antirusești dăduse o lovitură mortală influenței franceze. Nu mai credea nimeni în promisiunile lui Napoleon.

Campania din 1811 grăbi, în fine, cursul evenimentelor. O manevră abilă a lui Kutuzov, reușise să izoleze o parte importantă a armatei turcești care traversa Dunărea și o „încercuise” aproape de Slobozia.

Situația acestor trupe deveni atât de disperată încât trebui să se încheie un armistițiu și negocierile de pace începură la Giurgiu pe Dunăre în octombrie; delegații turci, sub impresia ultimelor înfrângeri erau cât pe-acți să propună împărțirea Moldovei la Siret.

Aici se produse intervenția dragomanului și a fratelui lui dar într-un sens opus celui atribuit de tradiția răuvoitoare. Pe 9 octombrie, Kutuzov îi scria lui Rumeanțev: *Nu pot să vă ascund că prevăd pentru stabilirea frontierei pe Siret mari dificultăți din cauza încăpăținării grecilor fanarioși, care au mare influență la Poartă. Nu vor să le scape o bucată din Principatul Moldovei fiindcă speranța și scopul lor, al fiecăruia, este să reușească să fie domn al unuia sau altuia din aceste state.*

Mai târziu, când frontiera va fi fixată pe Prut, Dimitrie Moruzi îi va scrie fratelui său ca o veste bună că „Iașul ne rămîne.”²¹ Bineînțeles că nu e cazul să vedem în aceste rînduri sentimente de patrioți moldoveni și că de fapt propriul interes le dicta această atitudine dar este tot afit de adevărat că aveau aceleași interese cu otomanii și că le apărau cât puteau de bine. Se zvoni apoi că, la o adică, rușii s-ar mulțumi cu frontiera pe Prut: Joseph de Maistre avusese dreptate; era vorba de împărțirea Moldovei pentru a permite diplomaților țarului să „scape cu fața curată”. Congresul se întrerupse pe 17 noiembrie, fiindcă Gabib Bei a declarat în numele plenipotențiarilor otomani că o frontieră pe Siret este inacceptabilă. Totuși turcii făcură o nouă propunere care lăsa adversarilor județele Moldovei situate între Nistru și Prut cu excepția exact a părții meridionale, „Basarabia” propriu-zisă: o linie arbitrară care pleca de la Fălciu, pe Prut, trebuia să urmeze cursul Cogîlnicului și să ajungă la mare lăsînd turcilor fortărețele Ismail, Chilia și toată stăpînirea gurilor Dunării; era ca o anticipare, cu o jumătate de secol înainte, a deciziilor Congresului de la Paris din 1856. Aceste noi condiții trebuiau transmise la Petersburg și, între timp, negociatorii părăsiră Giurgiu, biet tîrgușor gloduros și se instalară la București, unde, atracții de toate felurile, îl rețineau deja de cîtva timp pe generalisimul Kutuzov. De îndată, capitala valahă deveni un focar de intrigi și agitații internaționale; consulul Franței, Ledoux, se ocupa și de Conferință și de intrigi cu toată rîvna. Pentru a grăbi lucrurile, Conte Langeron, emigrant francez devenit general de armată rusă, îi făcu o vizită Marelui Vizir în decembrie 1811 în tabăra lui de la Șumla sperînd să-i afle intențiile.

Declarațiile acestui înalt demnitar, cum ni le transmite din memorie Langeron, merită să fie reproduse în întregime, ele lămurind cît se poate de limpede și complet asupra problemei păcii și adevăratului motiv al concesiilor teritoriale făcute de Imperiul otoman Rusiei.

Nu vă e rușine să vă certați pentru un petec de pămînt care nu vă e necesar, voi care posedați o pătrime din glob? îi spunea generalului rus Marele Vizir. *Și în ce circumstanțe? Tocmai cînd veți fi atacați de Napoleon care va aduce împotriva voastră jumătate din Europa?* Acestea sînt argumente care pot pune capăt părerii despre așa zisa ignoranță a turcilor în privința proiectelor lui Napoleon.

Aș putea să profit de circumstanțe, reluă șeful guvernului otoman, și să refuz să închei pacea care vă lasă la dispoziție o mare armată de care aveți mare nevoie și care vă poate salva. Aș putea contribui la distrugerea voastră continuînd un război inoportun și care vă împovărează. Dar, merg mai departe. Salvîndu-vă, ne salvăm noi înșine. După căderea voastră, dacă acest lucru este posibil, vom

deveni victimele lui Napoleon și vreau să previn această dublă nenorocire. Dacă nu era Spania, care mă uimește și pe care o admir, ați fi fost de un an deja în război cu Franța. În momentul de față nu există în Europa decât trei imperii care mai rezistă, Anglia, Rusia și noi. Hai să ne unim împotriva inamicului speciei umane! Fiecare picătură de sânge pe care o vărsăm în acest război nefast este un balsam pentru Napoleon. Cum de nu simțiți acest lucru? Vă dau Prutul, nimic mai mult; Prutul sau războiul; sacrificiile noastre sînt și așa enorme: numai cu Ismailul și vă e plătit răz-boiul și mai aveți încă patru cetăți și o provincie superbă. Acestea sînt bazele păcii, apoi, celelalte articole vor fi negociate și decise foarte ușor“. Și Langeron adaugă: „La un discurs atît de energic și de înțelept nu mai aveam ce să adaug. Îmi spuneam în sinea mea: Pe legea mea, tîlharul ăsta are atîta bun simț că mă îngrozește!“²

Nici nu se putea mai bine spus. Argumentele lui Stratford Canning dădură roade: turcii considerau o victorie a lui Napoleon asupra rușilor, la fel de nefastă pentru ei cum ar fi fost o victorie a rușilor asupra imperiului lor.

„Din acest moment se încheie pacea“, scrie cu îndreptățire Iorga. Instrucțiunile trimise de țarul Alexandru lui Kutuzov cu puțin înainte de încheierea păcii erau asemănătoare: *În caz de urgență, îi scria el, puteți să le faceți turcilor concesii cît de mari și să fixați Prutul ca frontieră dar vă autorizez să faceți aceste grave concesii numai cu condiția să încheiați cu Poarta un tratat de alianță.*²³[n. ed. 1]

Și culmea, noul ambasador al Franței la Constantinopol, generalul Andreossy, singurul om a cărui apariție încă ar mai fi putut întîrzia hotărîrea Porții, se distra făcînd o călătorie în loc să se grăbească și să nu călătorească, după spusa lui Langeron, ca un ambasador ci să ia trăsura poștii. Sosi atunci cînd nu mai era nimic de făcut.

Astfel, pe 28 mai 1812, se încheie pacea la București, și „Basarabia“ rămase Rusiei. În fapt, însemna mult mai mult decît indică numele: în afară de Bugeac, provincia anexată se compunea din districtele Moldovei din estul Prutului și teritoriul cetății Hotin, făcută „raia“ de turci abia în 1714 după înfrîngerea lui Petru cel Mare. Asta însemna dezmembrarea Moldovei care după anexarea Bucovinei de către Austria, se continua pe scară mai mare de partea rusă.

Și într-un caz și în altul, procedeul este tot cel al fraudei atît diplomatică cît și geografică: să atribui o regiune a cărei întindere nu este exact delimitată, un teritoriu mult mai vast, care nu a purtat niciodată numele respectiv.

Ciudățenia vine din faptul că nici una din părți nu a fost mulțumită de rezultatul acestei tranzacții. Kutuzov se grăbise să încheie pacea știind că va fi înlocuit din funcția de conducător al armatei Dunării. Cîteva luni mai tîrziu, sosea înlocuitorul lui, amiralul Ciceagov, cu noi instrucțiuni; pacea fusese încheiată fără însă ca Poarta să fi acceptat alianța propusă de guvernul țarului. Ori, conform instrucțiunilor primite de la țar, acesta constituia punctul cel mai important: acest tratat de alianță fixa poziția Imperiului otoman astfel încît să fie reluată mai tîrziu politica de înaintare pașnică din timpul lui Paul I. Amiralul socoti necesar să analizeze din nou întreaga problemă și se întrebă dacă nu merita ca, pentru obținerea rezultatului dorit, să nu facă turcilor unele concesii pentru ca ei să devină mai înțelegători: *Vă întreb*, scria el cu privire la acest subiect, *dacă Majestatea Voastră dorește ca partea din Moldova dobîndită prin acest tratat de pace să fie oferită ca*

recompensă a alianței puternice și sincere pe care le-o propunem... Alexandru însă nu vedea deloc lucrurile așa; nu renunța de bună voie la un teritoriu căruia îi făcuse deosebita onoare să-l includă între hotarele imperiului său. „Sper, replică el, că ați renunțat la ideea de a înapoia turcilor o parte din ce am câștigat noi. Este cu totul nepotrivit și chiar, după felul cum văd eu lucrurile, nu ne-ar fi de nici un folos, turcii considerând aceste favoruri ca un semn de slăbiciune sau de frică...”²⁴

Deci, pentru ruși în 1812, problema „îngusteii margini de ținut” care nici măcar nu forma o provincie și despre care, pînă acum, nu descoperise nimeni că Rusia, fie ea mare, mică, albă sau roșie, ar avea drepturi istorice sau naționale, nu era decît o chestiune de prestigiu sau, mai precis de vanitate.

Turcii pierdeau mult mai puțin decît ceea ce fuseseră pe punctul să abandoneze la un moment dat, și, în plus, aveau pacea. „Trebuie să recunoaștem că turcii nu se înșelau în calculele lor, adaugă Leonid Casso. Dacă ne închipuim că nu s-ar fi încheiat pacea de la București și că totodată războiul nostru de apărare (cel al Rusiei împotriva lui Napoleon) s-ar fi terminat și el în favoarea noastră... Fărăndoială, Alexandru nu l-ar mai fi urmărit pe Napoleon pînă la Paris, preferînd să-și utilizeze forțele (cele ale Rusiei) pentru a-și realiza proiectele pe Dunăre. *Rusia n-ar mai fi primit la Congresul de la Viena regatul Poloniei ci, trupele noastre ar fi ocupat pentru totdeauna Iașul și Bucureștiul.*”²⁵ Acesta este pericolul de care Principatele și Poarta tocmai scăpaseră și acțiunile miniștrilor turci și ale dragomanilor fanarioți erau urmarea acestor considerente și justificau interesul de moment.

Dar Moldova fusese împărțită și o provincie fusese cedată rușilor.

Prestigiul Padișahului trebuia salvat cu orice preț și toată vina pentru această cedare teritorială trebuia să cadă pe capul negociatorilor. Nu prea îndrăzniră să se atingă de turci și se mulțumiră să-l exileze pe Galib bei, cel mai activ dintre ei; mai rămîneau frații Moruzi creștini și greci; există ceva mai simplu decît tăierea capului a doi „ghiauri”?

În plus, poziția lor devenise mai mult decît dificilă. De foarte mult timp erau ținta atacurilor celorlalți fanarioți și a ambasadei Franței și mai ales a dragomanilor ei, dintre care cel mai înveninat se arăta monseniorul Franchini. În orice moment, diferite informații defavorabile despre ei, într-un sens sau altul erau culese de informatori sau levantini ai ambasadei; frații Moruzi treceau drept dușmani ai francezilor, *Ruși înainte de a fi creștini... din cauza ostilității față de Franța trebuie să-i privim ca pe Streinii și Stadionii turcilor*, scria în mai 1812 domnul de la Tour Maubourg, însărcinatu-l cu afaceri al Franței la Constantinopol.

Dar în octombrie 1810, același însărcinat cu afaceri transmisese o informație diferită deși, fără îndoială din aceeași sursă, într-o depeșă: „dacă în viitor Franța va găsi necesar să-și mărească creditul la Constantinopol, trebuie mai întîi să-l distrugă pe cel al fraților Moruzi și primul pas care trebuie făcut este acela de a deschide ochii rușilor asupra purtării fățarnice și perfide a acestei familii. Mi-ar fi ușor... cît mai este război... să-i atrag atenția generalului rus asupra uneltirilor pe care le fac pentru a menține creditul englezilor și ca să îndepărteze... încheierea păcii între Poartă și Rusia”²⁶. Nu se făcea pacea atunci cînd dorea Napoleon: răspunzători erau frații Moruzi ca fiind agenți englezi. Se făcea pacea dar într-un moment în care ea nu mai convenea Franței, tot frații Moruzi erau de vină, cumpărați fiind de ruși. Ponegrirea asta excesivă nu este, ea însăși, semnificativă?”

Ar trebui să analizăm mai cu atenție, decât s-a făcut pînă acum, pasajul din memoriile lui Langeron, reprodus numai în parte de Xenopol²⁷ și al cărui sens general este total diferit de concluziile lui: „N-am să înțeleg niciodată ce i-a determinat pe turci să ne acorde o pace care, pentru noi, devenise indispensabilă. *Sînt convins că nici un membru al Congresului turc nu a fost nici cumpărat, nici cîștigat, oferin-du-i-se speranțe.* Galib cel mai marcant, era sărac și a rămas sărac. Prințul Moruzi nu avea nevoie de protecția noastră pentru funcția de Gospodar și nici nu a primit-o. Întîrziind pacea cu 6 luni... puteam vedea clar că vom fi obligați să ne retragem.

Fusesem asigurat că sultanul era foarte îngrijorat de dezastrul armatelor sale și că, în plus, se temea de ieniceri, și îi dăduse ordin Marelui Vizir să încheie pacea dorită atît de aceștia cît și de popor. Se pare că și Marele Vizir credea că așa își putea păstra capul și deci dorea și vroia să se facă pace“. Și adaugă aici o notă cu privire la Vizirul Ahmed, scrisă mai tîrziu, în 1827: „Își păstră capul, dar fu destituit și exilat datorită intrigilor ambasadorului lui Napoleon, domnul Andreossy, care făcu gafa să sosească la Constantinopol, după semnarea tratatului și care, din răz bunare, deschise ochii Sultanului asupra nepotrivirii acestei păci. Ahmed muri peste 2 ani, în exil. Galib Efendi fu trimis într-un mic pašalic în Asia, unde a fost trimis din nou după ce a fost Mare Vizir. Prințul Dimitrie Moruzi a fost ucis la Șumla din ordinul Marelui Vizir, care i-a urmat lui Ahmed; dar partea turcilor în această crimă a fost mai puțin însemnată decît intrigile Prințului Caragea, care a fost numit Domn al Valahiei. Moruzi îi fusese adversar și-i era teamă că ar putea să-l înlocuiască.“ Și aici încheie într-un stil demn de autorul lui Candide, a cărui epocă îi era cunoscută: *Acestea sînt glume curente la fanarioți*²⁸

Să mai adăugăm aici, relatarea unui martor lipsit de orice idei preconcepute în această afacere tenebroasă, trimisul prusac Von Werther, care-i scria regelui în 2 decembrie 1812. „îndrăznesc să cred că această nefericită familie a căzut victimă intrigilor grecilor, care-i invidiau de mult prosperitatea și considerația meritată de care se bucura și, astfel, uneltirile lor ascunse, s-au adăugat insinuărilor străinilor, care, profitînd de întorsătura pe care au luat-o lucrurile în nordul Europei au căutat și au reușit să-l stîrnească pe Sultan împotriva plenipotențiarilor de la Congresul de la București. Dîndu-și seama că ar fi greu să-l doboare pe Galib Efendi, care poate fi numit datorită talentelor sale, sufletul negocierilor de la București, i-au culpabilizat în fața Sultanului pe frații Moruzi, deși în mod cert ei nu puteau face nimic fără știința, sau peste capul lui Galib Efendi. Acesta, păstrîndu-și funcția de locțiitor al comandantului trupelor de ieniceri (Chihaiia bei) fără, aparent, nici o dizgrație, nu pot considera distrugerea familiei Moruzi, decît o urmare a animozității și persecuțiilor personale, unde aviditatea turcilor de a-și însuși fără nici cel mai mic motiv, bunurile fratelui mai mare, are evident rolul esențial.“²⁹

De altfel, Casso remarcă, pe bună dreptate, ținînd cont tocmai de această avere importantă, că oferta unei proprietăți în Basarabia nu putea deloc să fie o cauză determinantă pentru Dimitrie Moruzi, care poseda nici mai mult nici mai puțin de 60.000 deseatene, numai la Hotărniceni, în districtul Tighina. În ce privește inelul, a cărui valoare se pare că era de 12 sau 15.000 piaștri, acesta nu era decît un cadou cu care erau gratificați în mod curent diplomații la momentul respectiv, cu ocazia

congresului și la încheierea unui tratat.³⁰ Unii, nici nu erau așa discreți și încasau sume mari de bani. Mai târziu nu li s-au mai acordat decât decorații pur onorifice.

Evident însă, că ceea ce a contribuit la sublinierea versiunii unei trădări și corupții, a fost zelul excesiv al unora dintre descendenții marelui Dragoman ucis la Șumla, trecuți în serviciul Rusiei și care au crezut de cuviință să se mîndrească cu un serviciu pe care strămoșul lor nici nu s-a gîndit să-l facă țarului. Cu ocazia centenarului evenimentelor din 1812, unul dintre ei amintește într-o telegramă publicată de altfel în presa rusă,³¹ despre uciderea bunicului său, de către ieniceri, la Șumla, fiindcă fusese *inițiator al anexării Basarabiei la marea Rusie*. Este clar, din tot ce s-a spus pînă aici, că Marele Dragoman și fratele său nu meritau nici atîta onoare excesivă și nici atîta înjosire.

A venit momentul să închidem această lungă paranteză și să revenim la problema condițiilor teritoriale ale Păcii de la București. Într-o notă adăugată în 1827 textului inițial al memoriilor sale, Langeron ține cont de o informație care completează tabloul evenimentelor. „Prinții greci din Fanar, emigrați la Odessa în 1821, mi-au relatat că această pace este opera lor. Se temeau ca, războiul continuîndu-se, să fim obligați să folosim împotriva turcilor o mare parte a trupelor noastre, care ne erau necesare în altă parte, și, în consecință, Napoleon, să aibă mai multe șanse să ne distrugă puterea și apoi pe cea a Semilunei, fiindcă știau foarte bine că avea intenția ca după distrugerea Rusiei să distrugă și Turcia.

În acest caz, binecuvîntatele principate ale Moldovei și Valahiei erau obiective constante în planurile fanarioților și de neînlocuit pentru averile și intrigile lor; ele nu le-ar mai fi alimentat familiile, reducîndu-le la o existență obscură și la mizerie“³²...

Cred că am ajuns la adevăratul motiv; delegații otomani la București, influențați de argumente diverse, au crezut că e bine să sacrifice o parte pentru a salva întregul, în speță Moldova de la est de Prut, pentru a salva Principatele, capitalele și resursele lor.

Calculul lor a fost, desigur, just din punct de vedere al intereselor generale ale imperiului, pe care aveau datoria să-l apere; în schimb, ei nu au ținut cont cîtuși de puțin de drepturile Moldovei. Aceste circumstanțe ne pot da măsura decadenței politice a statelor românești și a imperiului otoman în secolul al XVIII-lea; în 1699, cu ocazia negocierilor care au anticipat pacea de la Karlowitz, în momentul în care polonezii au ridicat pretenții asupra unor anumite părți din Moldova, delegații turci le-au impus obligația să fie apărute drepturile unui Principat care nu fusese cucerit prin forța armelor, ci recunoștea de bună voie suzeranitatea Porții.

De atunci, un secol de războaie cu precădere nefavorabile, făcuse să pălească strălucirea Semilunei. Precedentul cu lamentabila afacere a Bucovinei, arăta că un teritoriu al Principatelor putea fi dezmembrat cu asentimentul Porții, și protestul lui Grigore Ghica n-a împiedicat Austria să-i smulgă Moldovei vechea capitală a Domnilor săi și cele mai frumoase mînaștiri.

Împărțirea Poloniei făcuse să crească apetitul Marilor Puteri și, cînd la Tilsit s-a încercat fixarea hotarelor imperiilor din Orient și din Occident, consecințele au fost la fel de fatale pentru țările situate la frontierele lor, cum a fost în 1939 acordul încheiat la Moscova între Germania și Uniunea Sovietică.³³

Aceste circumstanțe explică mult mai bine anexarea la Rusia a Basarabiei, decît o ipotetică tentativă de corupere a dragomanilor fanarioți care au plătit cu capul sacrificiul la care a trebuit să consimtă politica turcă.

Pentru prima oară, atunci, această anexare nu a cuprins numai raialele cetăților otomane și Buceacului tătar ci și districtele moldovenești situate între Prut și Nistru.

De altfel, este foarte interesant să se compare cele două puncte de vedere care reies din actele diplomatice *referitoare la problema Basarabiei*, în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812. Pentru ruși care doriseră să anexeze cele două Principate și să le încorporeze în imperiul lor, această soluție a frontierei Prutului nu era decît un nimic, o concesie de ultimă oră, datorată noilor amenințări de ostilități care le veneau de pe un alt front. Atît erau de puțin convinși de necesitatea păstrării „acestei înguste margini de hotar“, care amintește în mod singular „flecș-tețul“ diplomației austriace în afacerea Bucovinei și cele cîteva pogoane de zăpadă, cît se reducea pentru domnul Voltaire imensa întindere a Canadei, încît au fost pe punctul să o cedeze pentru a-și păstra alte avantaje.

Faptul că proiectul de restituire a acestei provincii a eșuat, se datorează numai ambiției țarului de a nu restitui o provincie pe care o alipise imperiului său și să păstreze pentru Rusia o provincie asupra căreia și-a descoperit după aceea tot felul de drepturi invocate toate, deodată, de atunci.

Care a fost în aceste circumstanțe, punctul de vedere al țării care fusese astfel dezmembrată, pentru ca Marile Puteri să se pună de acord?

Anexarea a ridicat din partea divanului Moldovei proteste puternice; era tot ce putea face, dar și-a făcut datoria în ciuda mijloacelor sale precare. Memoriul pe care l-a adresat pe 26 octombrie 1812 noului domn Callimachi, subliniază importanța economică a părții anexate, argument cu care semnatarii sperau să sensibilizeze Poarta. De aceea o numiră „corpul și inima țării“, hrana vitelor, și grînarul țării; într-adevăr, aici se găseau cele mai multe cîmpuri de grîu și orz, Moldova la vest de Prut fiind mai mult o regiune de porumb, de cînd fusese introdusă în Europa Orientală această plantă.

„Lipseșc acum din Moldova întreagă – adăuga memoriul – șase districte, respectiv cel mai mare *Orhei* sau *Lăpușna* și al doilea ca întindere, *Soroca*, al treilea *Hotărniceni*, al patrulea *Codrul*, al cincilea *Grecești* și al șaselea *Iaiși*, fiindcă ceea ce a rămas (dincolo de Prut), nu reprezintă aproape nimic, fără să mai socotim *Hotinul* și *Buceagul*, desprinse odinioară din Moldova, astfel încît toată această parte pînă la Prut, poate fi socotită ca mai mult de jumătate din țară“. Boierii cereau cu insis-tență restituirea acestor teritorii, pentru ca, „integritatea Moldovei, pe care le-o lăsaseră moștenire strămoșii, să se păstreze în viitor“. ³⁴ Enumeraseră apoi cu grijă, pentru a suscita cît mai tare aviditatea demnitarilor otomani, bogățiile de toate felurile de care era lipsită, începînd de acum, țara; partea anexată trimitea la Istanbul în fiecare an, 15.000 de boi, 13.000 de vaci, 5.000 de cai, față de, doar, 5.000 de boi și 5.000 de vaci pe care-i putea livra Moldova occidentală. Din cele 300.000 de ocale de unt trimise porții, 140.000 erau ridicate din estul Prutului, din 200.000 de măsuri de grîu trimise la Constantinopol, 120.000 proveneau din noua „Basarabie“.

Doi ani mai târziu, Mitropolitul Veniamin Costachi iniție o nouă mișcare pe care vroia să o prezinte la Congresul de la Viena. Cu acest prilej el amintea exemplul lui Grigore Ghica, care-și dăduse viața în 1777, pentru a protesta împotriva răpirii Bucovinei. Inutil, fiindcă toate puterile doreau prietenia cu Rusia și Alexandru I devenise arbitru Congresului. Un contemporan, cronicarul Manolache Drăghici ne-a transmis în stilul său naiv, o imagine vie a disperării întregii populații, atunci când ea avu certitudinea că cedarea va fi definitivă: „poporul, ca o turmă de oi, umpluse malurile Prutului, mergând dintr-o parte în alta, săptămîni întregi, de la un sat la altul, de la un oraș la altul, luîndu-și adio de la rude, frați, prieteni, cei cu care trăiseră împreună pînă atunci. În poezia populară a secolului al XIX-lea Prutul fu de atunci „fluviul blestemat“; în poezie se punea întrebarea; „Acest Prut ce ne separă nu se va sfîrși vreodată? Ne vom pune laolaltă și îl vom sorbi deodată“. *Conștiința dezmembrării și dorința de a o înlătura, atît în privința Bucovinei cît și a Basarabiei, a fost testamentul Moldovei care cerea unitatea românească în care avea și ea să se contopească în acest secol cînd peste tot naționalitățile se deșteptau.* Acest punct trebuie stabilit cu mai multă precizie: în pragul secolului al XIX-lea, în ciuda decăderii politice din ultimul timp, care făcuse din țările române, cîmp de bătălie și pămînt rîvnit de imperiile rivale, ele aveau sentimentul că sînt unite prin rasă, limbă și civilizație, destul de puternic pentru ca să poată să considere dezmembrarea uneia dintre provinciile lor ca un atac la integritatea națională în totalitatea ei; cronicarii și oamenii politici sînt foarte convingeți de acest lucru și chiar opera lui Cantemir este o strălucită mărturie în acest sens. Totuși, este suficient să comparăm cele două definiții.

„O îngustă margine de hotar care nu formează o provincie, se numește Basarabia“, pentru ruși; „mai mult de jumătate din țară“ pentru moldoveni, pentru a ne da seama ce înseamnă, în 1812, noțiunea de drept cu adevărat „istoric“ sau „național“.

NOTE

1. A. Xenopol, *Etudes historiques sur le peuple roumain*, p. 201 și urm; *idem*, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, Iași, 1892.
2. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea I, p. 329 și urm.
3. N. Iorga, *Luarea Basarabiei și Moruzestii*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.“ s. II, XXXII, 1910; *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, vol. V, Gotha, 1913, p. 211.
4. L. Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, Iași, 1940.
5. *Ibidem*, p. 34, nota 1 după *Sbornik imperat rossisk ist. obsheestva* t. 89
6. Friedland, Prusia Orientală, actual Pravdinsk Rusia (n. trad.).
7. A. Vandal, *Napoléon et Alexander Ier l'alliance russe sous premier Empire*, vol. I, Paris, 1891, Appendice, p. 503.
8. Texte citate de L. Casso, *op. cit.*, p. 75 după *Sbornie imperat ressisk ist. obshestva*, t. 89.
9. *Ibidem*.
10. L. Villat, *La Révolution et l'Empire 1789–1815*, vol. II, Paris, 1936, p. 131.
11. Cf. A. Vandal, *op. cit.*, vol. I, p. 241 și urm.
12. L. Casso, *op. cit.*, p. 76, nota 1.
13. N. Iorga, *Acte și fragmente privitoare la Istoria Românilor*, vol. II, București 1898, p. 432.
14. L. Casso, *op. cit.*, p. 86 și note.
15. „Langue de chat“ – limbă de pisică (n. trad.)

16. A. Vandal, *op. cit.*, vol. II p. 190.
 17. Ch. R. V. Nesselrode, *Lettres et papiers du chancelier comte de Nesselrode 1760–[1856]*, vol. II, 1805–1811, Paris, p. 222 citat de L. Casso, *op. cit.* p. 111.
 18. J. de Maistre, *Oeuvres complètes*, vol. XI, *Correspondence III 1808–1819*, Lyon, 18..., p. 497.
 19. L. Casso *op. cit.*, p. 133.
 20. Cf. declarațiile șahului către trimisul lui Napoleon, generalul Gardane, din 23 noiembrie 1808 V. E. Lavisse et A. Rammbaud, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours...*, vol. IX, Napoleon, 1800–1815, Paris, 1897, p. 989: „Și poporul și curtea erau împotriva lui, furioși din cauza “trădării” de la Tilsit. Primul ministru îi spunea: „Generale, să știți că în Teheran, toți, cu excepția regelui și a mea, s-au săturat de francezi. Gardane... dădea asigurări că, de îndată ce Împăratul va afla purtarea rușilor, asemeni trăsnetului „va cădea asupra dușmanilor și-i va nimici”. La care șahul răspundea: „De ce acest trăsnet n-a lovit de zece luni?” Pe bună dreptate nu-i venea să creadă că Rusia putea fi o adevărată aliată a Franței...”
 21. L. Casso, *op. cit.* p. 162, 204.
 22. E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supl.. I, vol. II. 1709–1812 documente culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, de A. I. Odobescu, București, 1889, p. 368.
 23. B. Mirkine – Guetzevich, ds. Miliukov P., Seignoles ch. Eisemann, L., *Histoire de Russie*, vol. II, Paris, 1932, p. 707–708.
 24. L. Casso, *op. cit.*, p. 238.
 25. *Ibidem*, p. 213.
 26. V. textele citate de M. Holban, *Autour de deux rapports inédits sur Caragea et Callimachy*, în „Revue historique du Sud Est européen“, XVIII, 1941, p. 175 și urm.; XIX, 1942, p. 75 și urm.
 27. A. Xenopol, *Etudes historiques sur le peuple roumain, Iași, 1888*, p. 240.
 28. E. Hurmuzaki, *Doc. suppl.* I-3, p. 369.
 29. N. Iorga, *Acte și fragmente...*, vol. II, p. 490.
 30. L. Casso, *op. cit.*, p. 205 și urm.
 31. *Ibidem*, p.205, n. 2.
 32. E. Hurmuzaki, Doc. Supl., *Journal de Langeron*, p. 386–387.
 33. V. mai departe Cap. VI, p.
 34. I Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, 1922, p. 252 și urm.
- [n. ed.] Un studiu recent care confirmă și împlinește afirmațiile făcute de Gh. I. Brătianu, este valoroasa lucrare bazată și pe documente dezvăluite în ultimul timp: Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806–1920)*, Editura Albatros, București, 1993;

CAPITOLUL III

BASARABIA RUSĂ

ȘI RETROCEDAREA JUDEȚELOR MERIDIONALE ÎN 1856

„The attempt to substitute the southern town (New Bolgrad) for the northern town is simply an act of swindling utterly unworthy of a great Power like Russia...”

Lord Palmerston 8 oct. 1856

Tentativa de a substitui orașul meridional (Noul Bolgrad) orașului septentrional este pur și simplu o escrocherie nedemnă de o mare putere ca Rusia...

Lord Palmerston 8 oct. 1856

Problema Basarabiei nu avea să mai atragă atenția cancelariilor decât cu ocazia războiului Crimeii, care aducea modificări fundamentale regimului gurilor Dunării și navigației în Marea Neagră și strâmtori.

Nu este însă lipsit de importanță să reamintim aici pe scurt, vicisitudinile regimului administrativ, instituit de autoritățile rusești după anexare, cât și etapele colonizării începută în această perioadă în nordul și sudul provinciei și de la care se trage starea demografică actuală a acestei regiuni.

De data asta războiul și ocupația rusească trecuseră ca o adevărată urgie peste Principatele dunărene. De la o expediție la alta, regimul ocupanților devenise mai sever și mai dur; încă de la războiul precedent (se terminase în 1792), ducele de Richelieu care era în serviciul Rusiei, remarcase cu privire la boierii moldoveni care *mi s-au părut a fi foarte departe de starea de prostie în care pretind rușii că ar fi, cu siguranță, pentru a justifica aroganța și tratamentul mizerabil la care-i supun și pe care aceștia nu par deloc să-l merite*. Dar excesele la care se dedaseră armatele de la Dunăre erau fără precedent. Contribuțiile pretinse de turci pentru Moldova administrată de ruși se triplaseră și cele pentru Valahia se măriseră de patru ori. Rechizițiile se înmulțeau: 15.000 de care în 1811 în Moldova și 20.000 în 1812 în Valahia. Raportul agentului francez Mériage trăgea următoarele concluzii: „Aceste provincii sînt de o fertilitate nemaipomenită. Sînt pline de turme, dar armata rusă a ruinat așa de mult acest ținut încît la începutul lui 1809 nu mai oferea decât ima-ginea unui deșert. Armata rusă începea să fie nevoită să-și procure hrana din pro-vinciile din nordul Nistrului și Odessa”. După sfîrșitul ostilităților consulul Franței de la Iași scria guvernului său că: *jignirile și abuzurile autorităților ruse în timpul ocupației acestor provincii și mai ales în ultimii ani ai administrației lor au lăsat amintiri prea amare locuitorilor pentru ca aceștia să mai poată să dorească victoria rușilor și mai ales întoarcerea lor.*¹

De altfel sînt cunoscute cuvintele atribuite lui Kutuzov ca răspuns la reclama-țiile bieților „indigeni” pe care îi exploata în toate felurile: *că le lasă ochii ca să*

plîngă. Totuși plîngerile lor au ajuns pînă la împăratul Alexandru și cînd amiralul Ciceagov a plecat să-l înlocuiască pe Kutuzov, a fost instruit că: „astfel de cruzimi nu pot fi tolerate”².

Deci, nu e deloc de mirare că, atunci cînd frontiera s-a fixat la Prut, în rîndul populației care rămînea pe teritoriul anexat de Rusia a existat un puternic curent de emigrare spre Moldova de dincolo de fluviu. De asemenea, condițiile iobăgiei fiind mult mai dure în Ucraina de cînd Ecaterina cea Mare își extinsese regimul practicat în Rusia, țăranii preferau să-și regăsească proprietarii rămași în Moldova, unde condițiile de lucru erau mult mai bune, mai ales după reforma lui Constantin Mavrocordat. Aceste noi circumstanțe explicau de ce noua Basarabie lasă primilor călători care o parcurseseră în timpul războiului și după alipirea la imperiul țarului, impresia unui adevărat deșert sau, mai curînd unei întinderi vaste de ierburi și flori sălbatice, traversată de cîteva turme și aproape lipsită de așezări omenești. Hoardele tătare, care populau odinioară Bugeacul, trecuseră aproape toate Dunărea în teritoriul turcesc lăsînd pustiu în urma lor. Atunci numărul populației era de aproximativ 200 000, maximum 300 000 în provincia anexată.

A fost nevoie de cîteva ani de liniște și asigurările repetate ale autorităților insti-tuite după anexare, că vor fi respectate vechile obiceiuri și că proprietarii rămași în Moldova vor putea să-și păstreze bunurile, dincolo de primul termen fixat pentru lichidare, pentru a aduce înapoi o parte din fugari și să fie deschisă regiunea rămasă pustie, unei colonizări mai intense. Recensămîntul făcut de ruși în 1817 indică 96 526 de familii cu un total de 482 630 de locuitori, dintre care românii sau moldovenii constituie o covîrșitoare majoritate: aproximativ 84%, reducînd chiar din numărul lor aproximativ 7000 de familii de ruteni, stabiliți mai ales în nord, în regiunea Hotinului. Acești țărani, rușii mici, despre care recenzorul nici nu menționa că sînt o naționalitate aparte, erau de altfel, majoritatea, descendenții emigranților din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, epocă în care în acest colț de ținut au existat continue schîmburi de populație; moldoveni care treceau în Ucraina și se amestecau în viața aventuroasă a cazacilor și țărani ruteni sau „ucrainieni” care veneau să caute în Moldova condiții de lucru mai avantajoase și o viață mai ușoară. Trebuie adăugați de asemenea, și alți emigranți, *lipovenii*, un grup mai restrîns, membrii unei secte religioase persecutate în Rusia de biserica oficială. Dar cu excepția evreilor, care numărau deja mai mult de 3 800 de familii, majoritatea atrași de promisiunile rușilor, numătăroarea nu specifică ca element alogen sau minoritate, în sens modern, decît greci și armeni, stabiliți în orașe, și un număr foarte mic de bulgari și găgăuzi, care urmase armatele rusești în retragerea lor dincolo de Dunăre. Harta etnografică a Basarabiei rusești nu diferă cu nimic la data aceasta, de cea a vechii Moldove.

Regimul administrativ contribuia la această analogie. Alexandru I, care se pretindea liberal, considera că în noile provincii ale imperiului, din care nici una nu era rusească, trebuie păstrat caracterul specific tradițiilor lor naționale. Era mare duce în Finlanda, urma să devină rege constituțional în Polonia, păstrase Georgiei o existență autonomă și nu putea să acționeze diferit în Basarabia. De altfel, așa cum remarcă principalul său consilier pentru afacerile Orientului Apropiat, Conte Capodistria, organizarea provizorie a Basarabiei avea ca scop să atragă

Rusiei simpatia popoarelor creștine rămase sub jugul otoman și trebuia să le dea într-un fel „un prim gaj al sincerității acestor intenții“.

Sub influența lui Capodistria și a lui Alexandru Sturza, savantul moldovean, prieten personal al împăratului, administrația noii provincii fu organizată după principiile unei largi autonomii. La început, un alt boier moldovean, Scarlat Sturza, trecut deja de mult în serviciul rușilor, fu însărcinat să guverneze Basarabia, dar vârsta înaintată și boala, nu i-au permis-o. Totuși, sub noul guvernator rus, care i-a urmat, se institui un regim mixt, descris de un contemporan Ph. Viguel, în felul următor: *Basarabia este un ținut care nu numai că se află în condiții cu totul speciale, asemeni provinciilor baltice și departamentelor poloneze preluate de Rusia, dar, asemeni regatului Poloniei și marelui ducat al Finlandei, are o existență politică proprie. Iată ce o distinge, mai ales de noile noastre posesiuni: are propriul ei Consiliu Suprem, care reunește puterea executivă, legislativă și justiția*³. Acest consiliu, compus din unsprezece membri, dintre care cinci votați de nobilimea provinciei, era în realitate o replică fidelă a vechiului Divan al Domnului Moldovei, care-l asista în funcțiile lui administrative și juridice... „Ispravnicii“ sau prefecții de district erau și ei votați de nobilime și se păstrează vechile diviziuni administrative, cu tot cu numele lor, ca de exemplu Iași, deși capitala care era și cea a Moldovei, rămânea de cealaltă parte a Prutului. De abia mai târziu, acest district septentrional al Basarabiei primi numele Bălți și deveni reședință. Mitropolitul Gavril Bănulescu, transilvănean de origine, însărcinat să organizeze biserica Basarabiei, făcea tot ce putea pentru a menține tradițiile vechii Moldove. De altfel, împăratul Alexandru ținu să promulge el însuși la 29 aprilie 1818, cu prilejul trecerii lui prin insignifiantul târgușor Chișinău, devenit sediul noii administrații, legea organică pentru administrarea provinciei Basarabia, adevărată constituție în spirit destul de liberal pentru epocă, și care lasă loc nu numai vechilor obiceiuri dar și limbii și legislației moldovenești. Am avut deci dreptate să considerăm că *în acel moment Basarabia reprezenta „un fragment dintr-un stat“ cu tradiție străină, încorporat imperiului rus*. Pentru stema noii provincii se adaugă doar vulturul rus la „capul de bour“, caracteristic Moldovei.

Dar această situație excepțională n-a durat decât câțiva ani; legea organică și Consiliul Suprem n-au supraviețuit domniei lui Alexandru I. Împăratul Nicolae I, succesorul său, reprezenta autocrația în toată severitatea ei; temperamentul lui natural îl împingea deja pe această cale, dar determinantă pentru orientarea lui politică pe toată durata vieții a fost tentativa revoluționară a Decembriștilor, pe care a trebuit s-o reprime chiar la urcarea sa pe tron. Nu putea tolera nici autonomia și nici experiența unui regim liberal la hotarele imperiului și își dădu consimțământul la proiectele contelui Voronțov, care propunea să unească teritoriul Basarabiei la guvernământul general al Noii Rusii, cu care era însărcinat. În 29 februarie 1828, apărea un nou statut pentru administrarea Basarabiei, care suprima Consiliul Suprem și îl înlocuia cu un consiliu provincial și în același timp, introducea în provincia pînă acum autonomă, regulamentele obișnuite tuturor guberniilor rusești. Numai vechiul drept bizantin, adaptat înainte în Moldova și codificat de un jurisconsult basarabean, rămase în vigoare.

Tot acum a început în administrație o tendință puternică de rusificare, care avea să se accentueze din ce în ce mai mult în cursul secolului al XIX-lea, în așa

măsură încît provoca în rîndurile nobilimii moldovene atît o reacție contra regimului rus, cît și în favoarea unei întoarceri la unitatea principatelor.

Încă din perioada autonomiei, sistemul de colonizare aplicat Noii Rusii, de cînd fusese alipită imperiului, se întindea în regiunea meridională a Basarabiei, pentru a umple spațiul gol lăsat de emigrarea turcilor și a tătarilor. Statutul din 1818 prevedea stabilirea unor colonii străine și le asigura patru ani de scutire de impozite.

Încă din 1814 veniseră să se stabilească de-a lungul Cogalnicului, Ceagăi și Saratei, coloniști germani din regiunea Varșoviei. Satele lor construite pe același model, primiră numele recentelor bătălii în care trupele rusești se înfruntaseră în 1812 și 1813 cu marea armată a lui Napoleon: *Borodino, Tarutino, Malo Iaroslavetz, Krasnoe, Kulm, Leipzig, Katzbach*. În Bugeac în 1816 au fost aduși coloni francezi; fondară alte sate a căror nume amintesc satele Franței în 1814: *Fère Champenoise*, a cărei ortografie locală într-un singur cuvînt a fost foarte pitorească, *Brienne, Paris* și *Arcis*. Alți coloniști germani s-au fixat în 1817 la Teplitz.

La Șaba, la vărsarea Nistrului, în 1824 au venit să cultive vița-de-vie, elvețieni din regiunea Vaud. Începînd cu 1833 un întreg grup de sate a fost fondat de coloniști originari din Württemberg și alte regiuni ale Germaniei de Sud: *Gnadenenthal, Friendenthal, Devnewitz, Hoffnungstahl, Sarata, Neu Paris, Gnadenfeld, Friedenfeld*, etc. Dar cel mai favorizat a fost elementul bulgar, care a emigrat în masă compactă în regiunea Belgrad și Ismail, la nordul Dunării. Coloniile bulgărești au crescut la 57, amestecate cu găgăuzii, populație de origine turcă, probabil cumană, trecută la creștinism și atrasă și ea de avantajele făcute de administrația rusă colonilor străini. În 1856, statistica indica prezența în Basarabia meridională a 24 159 germani și 42 216 bulgari și găgăuzi⁴.

Această regiune devenise, după foarte justă expresie a lui N. Iorga, un adevărat *arlechin etnografic*.⁵ și era opera administrației rusești după anexare.

Acest caracter s-a accentuat atunci cînd hotarele s-au extins, după pacea de la Adrianapole în 1829, la sud de Delta Dunării. În anumite puncte se stabiliseră și moldovenii în Bugeac ca și cîteva grupe de cazaci, care odinioară fugiseră pînă în Dobrogea ca să scape de dominanta rusă și acum erau atrași de privilegiile oferite de Alexandru I. În nordul provinciei, infiltrația ruteană fu bineînțeles favorizată⁶ așa cum și în Bucovina a fost favorizată de austriaci; și administrația rusă trebuie să fi încercat chiar să stabilească în districtele Hotin, Soroca, Bălți și Orhei, colonii agricole evreiești, care nu au reușit să se mențină. În schimb, orașele și tîrgușoarele au fost repede acaparate de elementul evreiesc, la fel cum erau, în aceeași perioadă, în Bucovina și în Moldova.

Această pătrundere masivă de element alogen, favorizată de guvernul imperial, modifica structura demografică a Basarabiei. Statistica publicată în 1862 de A. Zașciuk înregistrează în anul 1856, în toată Basarabia 990 274 locuitori, din care aproximativ 676 000 moldoveni. Aceștia reprezentau totuși 65,5% din total; restul se împărțea între 12% ucrainieni, 8% evrei, 4,8% bulgari și găgăuzi, 2,4% germani și un număr mai mic de ruși, țigani, polonezi, greci, armeni și alte naționalități.

Autorul statisticii recunoștea de altfel că moldovenii erau elementul autohton prin excelență, cu excepția regiunii meridionale unde înlocuiseră tătarii fugari, așa cum făcuseră și coloniile străine așezate în Bugeac. Comparația între cele două recensăminte, cel din 1817 și cel din 1856, arată destul de clar tendința adminis-

trației rusești în Basarabia pe durata celor patruzeci de ani care se scuseseră. Ea urmărea și în această nouă provincie, același sistem de colonizare internațională, care-i reușise deja în guberniile create în secolul al XVIII-lea în nordul Mării Negre, pe măsură ce, datorită cuceririlor, își lărgea frontierele. Astfel, Basarabia meridională nu era numai un *arlechin etnografic*, ea devenise în același timp un rebus geografic care pune *Leipzigul* la câteva mile de *Paris*; acest amestec disparat de colonii străine, care depindea în întregime de bunul plac al autorităților de care depindeau proprietățile lor, era totodată foarte ușor de condus.

*
* *
*

Dar, la data când fuseseră adunate noile date statistice, imperiul rus tocmai pierdea exact această parte din noile sale posesiuni. Anglia și Franța, victorioase la Sevastopol, trebuiau să țină cont, la Congresul de la Paris, de sugestiile Austriei, care, foarte decisă „să uimească lumea cu ingratitudea ei“ după spusele lui Schwarzenberg, profita de ocazie ca să ocupe Principatele. Aliații erau decise și ei să-i îndepărteze pe ruși de la gurile Dunării. A fost trasată pe hartă o frontieră analogă cu cea pe care delegații turci o propuseseră în 1811: pornea de la Prut pe deasupra Leovei, cobora spre sud, de-a lungul Ialpugului aproape pînă la vărsarea lui în lacul cu același nume, de aici se îndrepta spre est într-o linie sinuoasă, care lăsa coloniile germane pe teritoriul rus și se întâlnea cu litoralul Mării Negre la vest de limanul Nistrului. Configurație arbitrară, făcută anume pentru a izola Rusia de gurile Dunării, unde Congresul institua noul regulament al unei Comisii internaționale, care trebuia să asigure navigația pe Dunăre, recunoscută ca fiind de interes european.

Acest teritoriu, care cuprindea cele trei județe, Cahul, Bolgrad și Ismail, reprezenta o întindere de 10 288 verste pătrate (aproximativ 9000 km²) și o populație de 127 330 moldoveni, lipoveni, găgăuzi și bulgari. A fost înapoiat Moldovei, care după patruzeci și cinci de ani își recăpătă o parte din bogata provincie care-i fusese smulsă în 1812, Exact aceea în care populația pur românească, ca urmare a îndelungatei dominații turco-tătare și a colonizării străine practicate de administrația rusă, era cea mai redusă.

În fapt, decizia Congresului de la Paris avea un sens total diferit; se arăta mai puțin preocupat să restituie principatului moldovean un teritoriu care odinioară îi aparținuse, cît să întemeieze Principatele Unite, așezate sub controlul Europei, cu rolul de a păzi drumul internațional pe gurile Dunării.

Deși Unirea nu a fost proclamată în fapt (va fi abia în 1859) măsurile luate în timpul lui Napoleon al III-lea, care-i era cel mai înfocat partizan, lăsa să i se întrevadă grabnica îndeplinire: Convenția din 1858 avea să instituie de pe acum o comunitate de interese și chiar de instituții, între Moldova și Valahia. Restituirea Basarabiei meridionale Moldovei, prin îndepărtarea Rusiei de brațul septentrional al Deltei Dunării, completa, după părerea semnatarilor tratatului de la Paris, neutralizarea Mării Negre, pe care o obținuseră prin suprimarea flotei de război rusești și a bazelor navale din Crimeea și de pe litoralul pontic. Se înălța astfel un nou obstacol pe drumul expansiunii rusești spre Balcani și strîmtori, a cărui amenințare nu-i putea lăsa indiferenți pe britanici și politica lor în Marea Mediterană.

Diplomația rusă înțelese foarte bine semnificația condițiilor care îi erau impuse și făcu tot ce se putea pentru a le înfîrzia sau chiar a le împiedica aplicarea'. În primul rînd fură distruse fortificațiile de la Reni și Ismail, contrar stipulațiilor din tratat și în ciuda protestelor Angliei și ale Austriei; faptul fiind împlinit aceștia au trebuit să-l treacă cu vederea. Franța n-a fost dispusă să-și susțină aliații în acest caz special. Dar Insula Șerpilor, de care depindea accesul la gurile Dunării, fu ocupată de turci, susținuți de un vas de război britanic. Afacerea de la Bolgrad sau mai curînd a celor două Bolgraduri fu pe punctul să pună totul din nou în discuție. Amintindu-și desigur de confuzia geografică ce le facilitase inventarea problemei Basarabiei în 1807, reprezentanții Rusiei încercară din nou în 1857 să profite în același mod de numele asemănător al celor două localități diferite și de a reveni astfel, pe cale ocolită, la cursul Dunării, acolo de unde Europa voia să-i îndepărteze.

Se pusese într-adevăr problema să i se lase Rusiei orașul Bolgrad la nordul lacului Ialpuș, pentru a servi drept centru coloniilor bulgărești rămase în proprietatea sa. Locul era însemnat pe o hartă franțuzească utilizată de Conferință. Plenipotențiarul ruș însă, aduseră o altă hartă unde se putea vedea un al doilea Bolgrad, Noul Bolgrad, la aproximativ douăzeci de mile mai la sud, pe malul lacului Ialpuș care se învecina cu Chilia, brațul Dunării; pretindeau că acesta era orașul pe care Conferința li-l atribuisese și nu celălalt. Conte Walewski, în numele Franței, susținea pretențiile rusești. Ori, era evident că o deplasare a frontierei spre sud, de-a lungul lacului Ialpuș, readucea Rusia la o bătaie de tun de Dunăre și anula astfel principiul stabilit de Congres, care avea ca scop să o excludă de aici.

Palmerston, care reprezenta Anglia, consideră absolut nealac acest procedeu și nu-și ascunse părerea, pe care o explică prin această comparație dreaptă, sportivă și pitorească⁶:

„Tentativa de a substitui orașul meridional (noul Bolgrad) orașului septentrional este pur și simplu o escrocherie, absolut nedemnă de o mare putere ca Rusia și pe care Anglia și Franța nu au cum să o admită fără să-și expună deriziunii, negocierile. Procedul rusesc este asemănător din toate punctele de vedere celui care i s-a aplicat unui student la Cambridge, la o cursă de cai de la New market, unde alerga un cal numit Hanibal: „Care e Hanibal“? îl întrebă el pe un bookmaker, care era lângă el în timpul cursei. „Calul cu jokeu în verde, care este acum în frunte“, fu răspunsul. „Zece contra unu pe Hanibal!“, exclamă tînărul. „S-a făcut, răspunse bookmakerul, și acum tinere domn, lasă-mă să-ți spun că Hanibal este calul cu jockey în roz, aflat în ultima poziție, și pe viitor fii mai prevăzător și nu te mai încrede în oricine la cursele de la New market.“

Rusia trișa la curse, încercînd să substituie un cal slab unui cal cîștigător, ceea ce, evident, era o culme de rea-credință pentru un ministru al reginei Victoria.

Afacerea ajunse în fața Congresului și fu supusă votului; prin unul din acele procedee întortocheate familiare lui Napoleon al III-lea, lăsîndu-l pe Walewski să se pronunțe oficial pentru Rusia, reuși fără să aibă votul primului său ministru dar avînd pe cel al Sardiniei pentru Anglia și îi garantă acesteia majoritatea. În cele din urmă, un nou aranjament îi puse pe toți de acord: cele două Bolgraduri reveniră Moldovei și orașului Comrat deveni centul coloniilor bulgărești lăsate pe teritoriul rus. Punctul esențial fusese cîștigat și Rusia fusese îndepărtată de Delta Dunării și chiar de lacurile care-i atingeau extremitatea meridională.

Opinia publică românească, preocupată de problema unirii Principatelor, nu-i acordă acestei corectări a frontierei moldovenești mai multă atenție decât ar fi meritat. Nu înceta să revendice tot teritoriul smuls atît de injust Moldovei cu o jumătate de secol în urmă; în 1848, partida care avu inițiativa mișcării revoluționare la Iași, își făcuse din această problemă un punct în programul său. Pe de altă parte, teritoriul restituit era populat mai ales cu bulgari și găgăuzi, a căror colonii se bucurau de anumite privilegii stipulate în tratat; a trebuit să li se acorde un statut special. Masa populației moldovenești din Basarabia centrală și de nord rămînea sub dominația rusească, care își continua opera de deznaționalizare.

Totuși, restituirea a cel puțin o parte din ce se pierduse și importanta misiune pe care Europa o atribuia de acum încolo Principatelor la gurile Dunării, făcură o impresie bună la Iași.

Conștiința unui drept național asupra întregii întinderi a vechii Moldove deveni mai puternică iar soldații care plecaseră să ocupe districtele înapoiate în 1857 de către ruși, cîntau marșul compus cu ocazia asta de Alecsandri:

*„Hai cu Domnul Sfîntul,
Haideți peste Prut,
Să păzim pămîntul
Care l-am avut.“*

NOTE

1. E. Hurmuzaki, *Doc., Supl. I*, 2 vol. II, 1781–1819, p. 589.
2. A. Xenopol, *Études historiques*, p. 252.
3. A. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines (la question bessarabienne et le droit international)*, Paris, 1927, p. 130.
4. V. în această privință I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 281 și urm.
5. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 268.
6. Cf. despre această populație I. Nistor, *Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansässigen Ukrainer*, București, 1943.
7. Cf. H. Temperley, *The treaty of Paris of 1856 and its execution*, în „The Journal of Modern History“, IV, 1932, 4, p. 533 și urm.
8. *Ibidem*, p. 536.

CAPITOLUL IV

FRONTIERELE RUSO-ROMÂNE DE LA CONGRESUL DE LA PARIS LA CONGRESUL DE LA BERLIN 1856-1878

să se mențină și să se apere integritatea teritorială a României.

Art. 2 al Convenției din 16 aprilie 1877.

Rusia, prin articolul Convenției s-a angajat să apere și să garanteze drepturile României și integritatea teritoriului ei numai împotriva Turciei.

Generalul Ghica către Kogălniceanu, St. Petersburg, 13 martie 1878.

Dar Rusia nu se resemna cu situația creată de tratatul de la Paris. Și nu atât din cauză că fusese obligată să cedeze Basarabia meridională, ci pentru că nu mai putea să domine Marea Neagră cu flota și arsenalele ei, ceea ce era incompatibil cu aspirațiile ei de mare putere și tendințele, devenite seculare, de expansiune și hegemonie orientală. Totuși, ori de câte ori aveau ocazia, în revendicările pe care diplomații ruși le ridicau acum, apărea întotdeauna problema frontierelor ruso-române în același timp cu cea a revizuirii clauzelor navale ale tratatului de la Paris. Acestea erau cele două obiective esențiale ale revizionismului rus, și pe care politica imperiului o urmează cu tenacitate încă de la sfârșitul războiului Crimeii.

Încă din 1860, prințul Gorceakov, încercând să se apropie de Franța, susține revendicările acesteia cu privire la Savoia și profită de ocazie și protestează împotriva „exorbitanțelor clauze ale tratatului de la Paris”. Documentele lui Ronher ne-au păstrat textul conversației cancelarului rus cu ambasadorul Franței la St. Petersburg: era vorba, nici mai mult nici mai puțin, decât de a reface, pe noi baze, propunerile de împărțire a Imperiului otoman. Napoleon al III-lea trebuia să se întâlnească curînd cu Alexandru al II-lea; un nou Tilsit sau măcar un nou Erfurt; să fi fost posibil? Pretențiile directe și imediate ale Rusiei se limitau la a cere întoarcerea celor 3 județe, care erau cuprinse acum în teritoriile Principatelor Unite și abrogarea „clauzelor umilitoare” care o împiedicau să se servească de vasele ei de război. Era suficient ca Franța să-și retragă garanția în privința acestor articole ale tratatului¹.

În alte circumstanțe, Napoleon al III-lea ar fi fost poate tentat de astfel de propuneri. Ținea prea mult la alianța britanică ca să nu știe că riscurile unei astfel de înțelegeri compensau cu mult eventualele profituri. Lucrurile rămăseseră deci așa cum erau.

De altfel, revolta polonezilor și simpatia de care s-a bucurat în Franța și în Anglia, alungase pentru mult timp ideea unei înțelegeri franco-ruse.

Este locul să amintim aici despre documentele descoperite recent și care aruncă o lumină nouă asupra atitudinii românilor din Basarabia în epoca evenimentelor care ne interesează.

O adresă confidențială a guvernatorului general al Noii Rusii, din 28 mai 1863, îl înștiința pe guvernatorul Chișinăului, „că nobilimea basarabeană, care se pregătește să formuleze o adresă împăratului, cu ocazia evenimentelor din Polonia, este împiedicată de opoziția partidului boierilor, *care visează să restabilească națiunea moldovenească în Basarabia, în vederea creării circumstanțelor care ar da naștunii dreptul de a cere unirea cu Moldova*. Acest partid este condus de secretarul adunării deputaților nobilimii Alexandru Codruță, fratele său, judecătorul Constantin Codruță, cei doi frați Casso (fii lui Ștefan Casso), cei doi frați Ion și Constantin Cristi, Constantin Cantemir și fiul său, student“.

Așa cum foarte bine remarcă istoricul basarabean, domnul Ștefan Ciobanu, în fruntea mișcării se aflau cele mai influente familii de boieri basarabeni, iar nobilimea care avea intenția să trimită o adresă împăratului era, cu siguranță nobilimea nouă, creație a guvernării rusești, recrutată în Basarabia printre foștii ofițeri și funcționari de origine rusă sau alta decât românească.²

Aceste circumstanțe fac să se înțeleagă mai bine graba cu care prințul Cuza îi oferea lui Napoleon al III-lea în scrisoarea din 11 noiembrie 1863, alianța țării sale și totalitatea resurselor și a efectivelor armate, în vederea unui nou război împotriva Rusiei, război care, la un moment dat, părea inevitabil în urma atitudinii guvernului francez față de revoluția poloneză și a represiunii rusești³. Acest proiect urmărea nu mai puțin decât să reia, în plus față de Basarabia meridională înapoiată Moldovei de Congresul de la Paris, centrul și nordul provinciei, rămase în proprietatea Rusiei. Aflăm acum că ei cunoșteau sentimentele nobilimii moldovene, bază reală a acestor aspirații.

Autoritățile rusești suspectau de mult anumite elemente ale tinerimii basarabene că ar fi întreținut relații cu românii de dincolo de Prut, în vederea unei mișcări revoluționare. Criza poloneză se încheiase, dar o nouă adresă semnală guvernului din Basarabia activitatea clandestină a câtorva tineri de familie bună, care „întrețineau relații“ cu Iașul și Bucureștiul și urmăreau unirea Basarabiei cu principatele, prin intermediul moldovenilor care vin din Principate și aduc scrisori la Chișinău“⁴.

Încă din 1867, ministrul rus al Instrucțiunii publice constată cu ocazia unei inspecții în Basarabia, cât de puțin era răspîndită cultura rusă printre moldoveni și adăuga observația îngrijorătoare că „unirea Moldovei cu Valahia și formarea unui principat aproape independent, foarte răuvoitor față de noi, exercită o atracție vizibilă asupra vecinilor moldoveni ai Basarabiei“⁵.

Revolta polonezilor și urmările ei aveau să accentueze voința Rusiei de a se dezice de angajamentele Congresului de la Paris.

În același an, 1863, împăratul Alexandru al II-lea deschise ședința Consiliului Suprem al imperiului spunînd: „Acum șapte ani, la această masă, am făcut un act pe care-l pot califica, pentru că eu însumi l-am îndeplinit: am semnat tratatul de la Paris și așa ceva era o lașitate!“

Și cum toată asistența protesta, el repetă băfînd în masă: „Da, era o lașitate și desigur n-o voi mai repeta“⁶. Această declarație ne ajută să înțelegem sensul răspunsului dat de țar generalului Manteuffel, care în 1866 venea să-l salute din partea unchiului său, Wilhelm al Prusiei, după victoria acestuia asupra Austriei, victorie la care contribuise mult binevoitoarea neutralitate a Rusiei. Regelui Prusiei, care într-un schimb de amabilități îl întreba „dacă există interese rusești a căror satis-

facere ar putea... să întărească relațiile care ne unesc de secole“, Alexandru II îi răspunse că i-a împărtășit trimisului prusac „gîndurile sale intime.“⁷ Nici nu era nevoie să fie precizate mai mult. În august 1870, generalul Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, avu cu Ali Pașa, ministrul turc al Afacerilor Externe, o întrevedere „pur academică și personală“ avînd ca subiect aceleași probleme. Ignatiev susținea că „amorul propriu național al Rusiei“ era jignit prin menținerea acestor clauze, a căror dispariție nu putea dăuna nici unuia din interesele esențiale ale Imperiului otoman, și Ali Pașa făcea în această privință o distincție importantă; după el *o reluare de către Rusia a vechilor frontiere cu Basarabia putea să se realizeze într-un moment favorabil și nu ar ridica obiecții din partea Porții, cu condiția ca gurile Dunării să rămînă sub regim internațional și ca insulele Deltei să rămînă Turciei. Ali părea să ezite în privința Mării Negre. Avea ideea că singurul scop al flotei rusești era să amenințe Turcia.*⁸

Pentru a-și proteja interesele, diplomația otomană sacrifica din nou un teritoriu românesc! De data asta, însă, evenimentele luă un curs diferit. Atunci cînd, cu cîteva luni mai tîrziu, profitînd de complicațiile războiului franco-german, Alexandru al II-lea îi scrisese regelui Wilhelm: „După o judecată serioasă, am luat o hotărîre gravă: să mă eliberez de angajamentele tratatului din 1856“, această declarație unilaterală, cu totul neobișnuită pentru epoca respectivă, nu se referea decît la clauzele navale ale tratatului de pace de la Paris și nu ridica nici o problemă de teritoriu. Este adevărat că, circulara trimisă de Gorceakov cancelariilor, pretextă, nenumăratele derogări de la acest tratat pe care Europa le acceptase de paisprezece ani, și menționa în primul rînd „seria de revoluții înfăptuite de Principatele Moldovei și Valahiei, care le-au condus întîi la Unire, apoi la chemarea unui prinț străin.“ El mai sublinia că Rusia fusese singura care se pronunțase împotriva toleranței arătate de celelalte cabinete europene cu ocazia acestor infrațiuni, dar, preciza în același timp, că nu intra în planurile „Majestății sale Imperiale“ să ridice problema Orientului“.

A simțit nevoia să-l asigure la 9 septembrie pe ambasadorul Prusiei, prințul de Reuss, că nimeni nu se gîndea să revină asupra neînsemnatelor teritorii cedate din Basarabia, ci, că, punctul principal era să se abolească restricțiile impuse pavilionului rus în Marea Neagră.

De fapt nu era decît o amînare.

Important era numai să se stabilească o ordine a priorității problemelor și să se înceapă cu aceea care ridica cele mai puține dificultăți: așa cum s-a remarcat foarte just: „odată problema Basarabiei înlăturată, nu mai exista ca să spunem așa, nici un corp delict sesizabil.“⁹ Nu vom menționa aici complicațiile diplomatice care au urmat: voința foarte fermă a Angliei de a nu admite modificări la tratate printr-o declarație unilaterală, fără consimțămîntul celorlalte puteri semnatare, provocă Conferința de la Londra și tratatul Pontului“ din 13 martie 1871, care dădea întreagă satisfacție Rusiei în privința clauzelor navale pe care dorea să le abroge, dar menținea principiul unei garanții colective a puterilor Europei în bazinul Mării Negre. Trebuia așteptată altă ocazie pentru a pune din nou problema frontierelor Basarabiei.

Ocazia se ivi curînd în momentul crizei orientale din 1875. De data asta Bismarck a fost cel care și-a luat rolul „marelui ademenitor de pe munte“, cam cum

încercase cu Napoleon al III-lea la Biaritz. Ce-l preocupa în primul rînd era să consolideze înțelegerea dintre cei trei împărați pe care reușise s-o realizeze în 1872, și o considera, pe bună dreptate, principala bază a puterii sale în Europa. Avea nevoie să întărească și poziția partenerului său austro-ungar, Andrassy și să aplaneze eventualele diferende care puteau apărea din partea Rusiei, în cazul în care se punea din nou problema orientului.

„Poziția lui Andrassy ar deveni mai puțin dificilă, îi spunea el la Berlin ministrului Rusiei d'Oubril, dacă în combinațiile voastre v-ați gândi la o rotunjire a Austriei de partea Bosniei, în schimbul unor avantaje pentru Rusia de partea Basarabiei. Nu știu care sînt în această privință planurile Împăratului Alexandru al II-lea; știu că odinioară era interesat de acest punct și nu admitea posibilitatea ca rotunjirea Austriei să se facă aici. Ei bine, dacă s-ar ivi ocazia unei astfel de combinații, noi nu am avea nici o dificultate să-i subscriem. Și Anglia ar face la fel. Cred că ar accepta astfel de flecușete, dacă ar obține asigurări în privința tranzacțiilor sale pentru Suez...”¹⁰.

Iată de pe acum bazele acordului încheiat un an mai tîrziu, între Rusia și Austro-Ungaria, la Reichstadt și ratificat la Budapesta. Fără îndoială, fără să vrea, cancelarul german se folosise exact de expresia de care se folosise diplomația austriacă cu un secol înainte, în 1775, în problema Bucovinei, alt „flecusteț” de care a fost jefuită atunci Moldova cu concursul interesat al cîtorva dregători otomani. Vocabularul Marilor Puteri nu este mai variat decît le sînt metodele.

Trebuie să scoatem în evidență aici două argumente de care s-a servit diplomația rusă cu multă abilitate în acest moment, presupunînd că interlocutorii ei sînt la fel de puțin informați despre geografia Basarabiei, pe cît sînt în privința istoriei ei; această presupunere era din păcate, foarte adevărată.

În septembrie 1876, ambasadorul Germaniei la Viena îi transmitea lui Bismarck informațiile comunicate de Andrassy, asupra acordului de la Reichstadt între împărații Rusiei și Austro-Ungariei pe 8 iulie în același an. [1] „Rusia, se putea citi în acord, intră în posesia frontierelor ei naturale”; iar cancelarul adaugă pe marginea acestei apostile: „Unde se află acestea? Pentru noi n-are nici o importanță”.

Recunoaștem aici arta de a uza de argumentul geografic, proprie diplomației imperiului țarilor; pe bună dreptate, dacă comparăm frontierele artificiale și întortochiate ale tratatului de la Paris, cu linia mult mai fără ocolișuri formată de cursul Prutului și brațul septentrional al Deltei Dunării, este evident că aceasta din urmă are avantajul de a fi „naturală” adică este constituită de obstacolul natural pe care îl formează cursul unui fluviu. Dar nimeni, la acea dată, nu se gîdea că Nistrul este o frontieră cel puțin la fel de „naturală”, dacă nu chiar mai „naturală” decît Prutul sau Dunărea.

Pe de altă parte, convenția austro-ungară datată 15 ianuarie 1877, limita anexările eventuale ale Rusiei „în Europa, la ținuturile Basarabiei, care ar restabili vechile frontiere ale Imperiului înainte de 1856”¹². Diplomația are foarte adesea memoria scurtă: Rusia își revendica „vechile frontiere”, de parcă le-ar fi avut dintotdeauna. Nimeni nu căuta să vadă unde s-ar fi putut găsi aceste vechi frontiere înainte de 1812.

Astfel, pentru a treia oară în cursul unui secol, problema Basarabiei revenea la ordinea zilei în negocierile puterilor europene. Dar, intervenea un element nou și desigur, neprevăzut: România, moștenitoare a unității moldovenești de la Unirea Principatelor, avea să pretindă să-și decidă singură soarta și să se opună ca, fără să i se ceară părerea, să se dispună de teritoriul ei. Aceasta a fost surpriza discuțiilor de la Livadia, în septembrie 1876, între cancelarul Gorceakov și primul ministru I.C. Brătianu.

Nu voi reveni asupra detaliilor acestui eveniment, cărora le-am dedicat deja un alt studiu¹³.

Este destul să amintim aici că teza unui „acord verbal” încheiat la Livadia, cu privire la o cedare eventuală a Basarabiei meridionale către Rusia, versiune susținută cu nenumărate argumente specioase de C. Racovski, nu mai poate fi menținută după dezvăluirile făcute în 1927 de fiul negociatorului român la Livadia, într-o conferință publicată de Universitatea liberă din București¹⁴. Aceste precizări concordă de altfel, în general, cu indicațiile din Memoriile lui Sazonov și mi-au permis să formulez atunci următoarele concluzii:

În cursul celor două întrevederi pe care le-a avut la Livadia cu cancelarul rus, I. C. Brătianu l-a întrebat care erau intențiile Rusiei față de Basarabia meridională. A primit numai răspunsuri evazive și ambigue: „Nu-mi place să răspund, îmi place să mi se ghicească gândurile” sau acest protest plin de ipocrizie: „Cum e posibil? Basarabia nu e garantată prin tratate? Credeți că noi nu respectăm tratatele?”

La urma urmelor, nu e de mirare că președintele Consiliului român a luat o astfel de inițiativă: în lipsa altor informații, negocierile care precedaseră tratatul de la Londra și declarația prin care împăratul Alexandru se eliberase de angajamentele tratatului de la Paris, au fost suficiente ca să-l prevină.

Poate auzise aluzii mai directe în timpul conversației lui cu Împăratul, dar acesta rămîne un punct care nu a fost încă stabilit cu certitudine. Totuși se știe – și aici tradiția familiei Brătianu și amintirile lui Sazonov se întîlnesc¹⁵ – că nu a fost încheiat la Livadia nici un acord, scris sau verbal; nu a fost decît un schimb de vederi preliminar, unde s-a discutat baza unei convenții ruso-române pentru reglementarea trecerii trupelor rusești pe teritoriul unui stat suveran care nu admitea să fie tratat ca o provincie ocupată.

Aceasta a fost de altfel misiunea lui Nelidov la București, în noiembrie 1876. Cele cîteva indicații pe care le dobîndise la Livadia l-au determinat pe Ion C. Brătianu să reia, la București, discuția cu privire la Basarabia meridională. Dar cum nici diplomatul rus nu era în măsură să-i dea un răspuns mai precis, nici măcar să-i spună dacă Rusia se gîndise, în această eventualitate, să-i propună aliatei ei compensații teritoriale, a căutat în acest caz o garanție publică a integrității „actuale” a teritoriului românesc, pe care a obținut-o prin textul categoric al convenției din 16 aprilie 1877, prin care Rusia se angaja, la articolul 2: ***să mențină și să facă să fie respectate drepturile politice ale Statului român, așa cum rezultă din legile interne și tratatele existente și să mențină și să apere integritatea actuală a României.***

Se pare, după precizările aduse de un memoriu postum al publicistului francez Paul Bataille, prieten al personalității politice românești, că acesta a trebuit să insiste foarte mult și să fie foarte ferm pentru a introduce cuvîntul „actuală” care „nu se găsea în textul inițial deja acceptat de prințul Gorcekov și de țar”¹⁶.

Semnatarul rus al Convenției, baronul Stuart, consul al Rusiei la București a pretins mai târziu într-un raport al său, că această garanție nu a fost dată... decît cu privire la Turcia sau Austria, argument de o bunăcredință evidentă și care va fi reluat apoi de însuși cancelarul rus; dar Nelidov, care în *Memoriile* lui se arată a fi un om cinstit este mai sincer atunci cînd remarcă cu privire la această redactare finală, la care de altfel, nu a avut nici o participare: *Obligația de a păstra integritatea teritoriului românesc a fost exprimată într-un mod mai explicit și Cabinetul de la București avu oarecum dreptate să ne acuze mai târziu atunci cînd la San Stefano am cerut părți din Basarabia, detașate în 1856, că ne-am călcat angajamentele și am acționat cu rea-credință. Am încercat în zadar să-mi feresc țara de o astfel de umilință*¹⁷.

Din punctul de vedere al românilor, ținînd cont că celelalte puteri europene se dezinteresau de această problemă și avînd în vedere necesitatea în care ne aflam de a face să fie recunoscută independența, să tratăm cu Rusia în calitate de stat total stăpîn pe destinele lui, era, evident, maximum ce putea fi obținut.

Reveneam astfel, după mai mult de un secol și jumătate, la situația analoagă celei de la tratatul ruso-moldovenesc, din 13 aprilie 1711, care îi garantase lui Dimitrie Cantemir integritatea posesiunilor sale și recunoscuse principiul de a trata problemele românești cu un stat românesc, și nu cu o putere suverană, care nu era în măsură să reprezinte interesele de care nu-i păsase niciodată. Să amintim și faptul că această convenție de la 16 aprilie 1877 nu prevedea nici o cooperare a armatei române, dincolo de Dunăre și că Rusia nu făcuse nici un fel de aluzie la așa ceva, considerînd că forțele sale erau mai mult decît suficiente pentru o victorie totală asupra Imperiului otoman.

Se știe că în fața Plevnei s-a produs o nouă surpriză și că rezistența lui Osman Pașa a făcut să se modifice toate proiectele statului major imperial. Pe 31 iulie, printr-o depeșă a Marelui Duce Nicolae se făceau presiuni asupra prințului Carol al României să treacă Dunărea și să facă cît mai repede o demonstrație sau o diversiune pentru a degaja corpul de armată rus din lupta încrîncenată cu turcii victorioși. Consiliul de război care s-a reunit pentru a lua această gravă decizie n-a dat un verdict unanim: majoritatea șefilor militari se arătau ostili unei noi acțiuni și se știau susținuți de majoritatea oamenilor politici care nu uitaseră nici experiența lui Cantemir, nici celelalte riscuri ale unei alianțe cu Rusia.

Dar Prințul, care era cel care decidea, se alătură părerii primului ministru Ion Brătianu, care îi recomanda să nu-și precupețească ajutorul și să nu expună armata rusă unui dezastru; numai maiorul Lahovary, șeful biroului de operațiuni al Statului-Major se arăta favorabil acestui argument. Mihail Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Externe, a amintit mai târziu că își formase convingerea încă din iulie, după întoarcerea de la Viena: *Știînd că fusesem sacrificați la Reichstadt, scria el, m-am opus trecerii Dunării*.

Problema a făcut apoi obiectul unei largi discuții în fața Camerelor române și răspunsul dat de Ion C. Brătianu, pe 30 sept. 1878, tînărului deputat Titu Maiorescu, pe care-l aștepta un viitor strălucit este și el caracteristic din multe puncte de vedere și a putut fi aplicat și altor faze ale raporturilor ruso-române.¹⁸ „Ne spuneți acum, spunea atunci primul ministru, că ar fi trebuit să întemeiem o a doua convenție privind trecerea Dunării, măcar pentru a avea onoarea să figureze

pe această convenție numele Prințului Regent al României alături de cel al Împăratului Rusiei. Dar, credeți că aceasta ne-ar fi fost o garanție că Basarabia ne aparține? N-am auzit pînă acum ca un tribunal sau un judecător să spună cuiva: Ați făcut rău că n-ați obținut decît un act; pentru același lucru trebuia să luați două sau trei.“ Și nu cred că mulțimea actelor scrise obligă să le respecte, pe cel care, din capul locului este hotărît să nu țină seama de ele.“¹⁹

Acest raționament, căruia nu i se poate contesta logica, subliniază o trăsătură fundamentală și permanentă a problemei controversate a relațiilor ruso-române.

Nu s-a mai discutat problema Basarabiei, cît au durat operațiile militare în jurul Plevnei și cît timp ajutorul armatei române s-a adevărit absolut necesar. Se putea crede că, cel puțin, în lipsa unui nou angajament, aceste circumstanțe îi creau Rusiei obligația morală de a-și respecta semnătura dată în luna aprilie. Dar iluzia se spulberă repede. Pe 1 decembrie, Kogălniceanu încă îi mai amintea agentului României la Viena, că această colaborare a armatei române în Bulgaria avusese ca scop integritatea frontierelor: „Ne-am dat sîngele, ca să nu ne dăm pămîntul, spunea el“. Și totuși, după căderea Plevnei și obișnuitele efuziuni, împăratul Alexandru și cancelarul său rămîneau de nepătruns. Primul indiciu al unei schimbări de atitudine a fost refuzul lor de a admite românii la negocierile începute cu turcii, în vederea încheierii armistițiului. Al doilea fu, după noul an ortodox, scrisoarea domnului de Jomini, adjunctul lui Gorceakov, către Kogălniceanu, care-l prevenea să nu inspire „această dorință de revanșă unei națiuni învecinate și puternice“, și să nu-și facă iluzii asupra *humbag*-ului neutralității. „Cea a Belgiei, adăuga el, care vi se tot dă ca exemplu nu se bazează cîtuși de puțin pe tratate, fiindcă acestea, se știe, în zilele noastre, sînt din păcate biete hîrtoage...“²⁰ cuvinte profetice, care anticipau cu mulți ani evenimentele din 1914. Răspunsul lui Kogălniceanu, pe 31 ianuarie 1878, a fost un justificat strigăt de indignare: *Dacă a refuza să cedezi teritorul românesc, a nu accepta cu o complezență facilă sacrificii la care nu și-ar da consimțămîntul nici o nație și nici un guvern respectabil, înseamnă duplicitate, mărturisesc, recunosc, proclam că acuzația ne revine de fapt și sîntem onorați să o merităm.*

Exista totuși o divergență între factorii responsabili din politica românească, în privința următorului pas care trebuia făcut, diferențe de opinii care au fost cunoscute mult mai tîrziu, fiindcă și aceasta nu face decît cinste bărbaților de stat din epocă, secretul a fost foarte bine păstrat. Kogălniceanu, spirit realist, bine informat asupra mașinațiilor oculte ale puterilor, se gîndea la necesitatea unui sacrificiu și căuta să se asigure măcar că avem maximum de avantaje.

În iulie 1877, comparase situația României cu cea a Piemontului, obligat să cedeze în 1860 aliatului său Nisa și Savoia, pentru a obține Lombardia.

Dacă totuși mai există dubii în această problemă, ele se risipesc după publicarea documentelor generalului Ion Ghica care era atunci reprezentantul României la St. Petersburg²¹. Scrisorile diplomatice ale lui Kogălniceanu se găsesc aici integral, cu pasaje care nu au apărut în Cartea verde, publicată de guvernul român în 1880.

Din analizarea acestor documente reiese că, pe 26 ianuarie 1878, generalul Ghica raporta de la St. Petersburg că „Împăratul și cancelarul mi-au adus la cunoștință intenția lor categorică de a relua o parte din Basarabia, pînă la Chilia. În

schimb, România va primi Delta Dunării, Dobrogea, inclusiv Custendie...“ [Custendie = Constanța (n.tr.)] Prima reacție a lui Kogălniceanu a fost un energic protest. „Deci, scria el în acea zi, ne-am vărsat sîngele, ne-am vlăguit țara, nu pentru a cîștiga, nu pentru a păstra măcar, ci pentru a pierde. *Deci, ar fi fost mai bine să-i fi lăsat pe turci să ia victoria, fiindcă în mod sigur, în cazul acesta nu ne-ar fi luat mult din Basarabia. Ne pot lua Basarabia, adăuga el, dar în fața popoarelor din orient, rușii și-au pierdut prestigiul. Grecii și sîrbii vor învăța de la noi cît costă să le fi aliat și să-ți verși sîngele pentru Sfînta Rusie. Nu vă vorbesc acum ca ministru, fiindcă trebuie să aștept sosirea generalului Ignatiev. Pentru moment vă vorbește românul, descendent al boierilor moldoveni care au protestat și sub jugul turcesc de luarea Bucovinei și de luarea Basarabiei. Deie Domnul să mă înșel, dar vor veni multe furturi pentru acest petec de pămînt care se numește Basarabia românească*”²².

Stilul scriitorului este, în acest pasaj, la înălțimea previziunii și gîndirii bărbatului de stat. Și, patru zile mai tîrziu, îi cifra lui Ghica: „încearcă să afli, ca venind de la tine, dacă partea Dobrogei care ni se propune în schimb cuprinde Silistra și Mangalia și ce indemnizație de război ne va fi acordată pentru cheltuielile de război”. În 5 februarie, deși Prințul îi prezentase generalului Ignatiev un refuz categoric, el insistă: „Încercați să vă informați ca din proprie inițiativă, fără să angajați în nici un fel guvernul român, dacă Rusia va fi dispusă, în cazul unei retrocedări a Basarabiei, să ne acorde, în afara gurilor Dunării și Dobrogea, suprafața de teritoriu de la Silistra la Mangalia inclusiv ele două. Această linie de demarcație ar fi mai echitabilă avînd în vedere marele număr de români stabiliți în localitățile din vecinătatea Silistrei”²³.

Dar aceste demersuri discrete reprezentau numai punctul lui personal de vedere și el știa acest lucru. Ioan C. Brătianu ținea cu hotărîre la spiritul și litera convenției de la 16 aprilie, desigur nu atît pentru valoarea reală a „petecului de pămînt” care izola Rusia de Delta Dunării, cît pentru principiul integrității teritoriului și recunoașterea dreptului pe care România și-l păstra asupra Basarabiei.

Acest „romantism” i s-a reproșat uneori: faptul că a preferat intransigența dreptului, oricărei încercări de tranzacție, chiar profitabilă să fi fost. Prietenul și tovarășul său de luptă și de exil, C. A. Rosetti, îi susținea convingerile și avea de partea lui părerea Prințului și a opiniei publice. Problema a fost prezentată Camerei și Senatului și moțiunea pentru menținerea integrității care a fost votată în unanimitate, a fost interpretată la Petersburg ca un refuz definitiv și chiar, ca o sfidare. Tonul se schimbă imediat și devine de-a dreptul amenințător și ostil: se pot urmări peripețiile dramatice ale acestei discuții dintre imperiul imens și minusculul principat român în scrisorile oficiale ale agenției din St. Petersburg. Pe 10 martie se dădu un bal la Curte: împăratul, trecînd prin fața generalului Ghica îi spuse pe un ton sec și tranșant: *Aș vrea ca România să-și amintească serviciile imense pe care i le-a făcut Rusia și sîngele vărsat pentru ea. Mi se pare că le uită cam repede.*

Pe 12 a fost rîndul cancelarului, încheie astfel: *Dacă nimic nu vă poate îndupleca, atunci vă luăm teritoriul cerut și nu vă dăm nici o compensație*²⁴. A doua zi, Ghica adăuga această veste care dădea adevărata măsură a punctului de vedere rusesc: „Cabinetul imperial a reușit să dea articolului 2 al convenției din 4/16 aprilie o interpretare bizantină. Am aflat-o de la Cancelar. Iat-o: Convenția fiind făcută în

vederea războiului cu Turcia, al cărui teatru putea să devină România, Rusia, prin articolul Convenției s-a angajat să apere și să garanteze drepturile României și integritatea teritoriului ei numai față de Turcia. Această stipulare nu se raportează la Rusia, fiindcă această convenție nu este un act prin care Rusia s-a legat față de România sau prin care Rusia a luat asupra ei însăși obligațiile conținute în articolul precedent.”²⁵ Și se mai miră unii că neîncrederea față de Rusia a rămas un principiu director al politicii românești.

Kogălniceanu, totuși, făcea eforturi pentru a găsi un teren de înțelegere și să restabilească bunele relații. Îl conjurase pe Ghica, pe 14 martie, să obțină sprijinul guvernului rus, pentru a obține admiterea României la Congres, fiindcă era clar acum că toate problemele vor fi rezolvate printr-un congres european: „În afara problemei Basarabiei, scria el, nu credem că există un alt diferend între Rusia și România. Și nu ar fi demn de un mare Imperiu și de un mare Cancelar să lovească în toate privințele o țară mică, pentru crima că nu se poate hotărî să cedeze de bunăvoie o parte din teritoriul ei“. La acest apel emoționant, Ghica răspundea neîntârziat: „Din scrisorile dumneavoastră văd că, în ciuda rapoartelor mele mai aveți încă încredere în dispoziția favorabilă a cabinetului imperial. Nu iau în considerare nici una dintre cererile noastre și nici un demers. Puțin le pasă de suferința țării și de prăbușirea ei. Nu e nimic de așteptat și de sperat de la el. Avem în Rusia un dușman neîndurător“.²⁶

Trebuie să-i facem dreptate lui Kogălniceanu care, atunci când văzu cum stau lucrurile și simți voința de nezdruccinat a Prințului și a guvernului de a menține, cu orice risc, drepturile țării, și de cealaltă parte afirmându-se cu tot mai multă brutalitate tendințele de anexare ale Rusiei, nu ezită nici un moment să renunțe la punctul său personal de vedere și să se solidarizeze întru totul cu acțiunea președintelui Consiliului. Memoriul guvernului român asupra problemei Basarabiei, pe care Ghica l-a înmînat la St. Petersburg, pe 19 martie era scris de mîna lui; istoricul, dublat de ministrul Afacerilor Externe, îl completase cu un sumar despre relațiile ruso-române începînd cu epoca lui Petru cel Mare; editorul cronicilor moldovenești își cunoștea bine subiectul.

Răspunsul Rusiei veni cîteva zile mai tîrziu, sub forma unor răutăți într-un articol din *Jurnalul din St. Petersburg* [2], consacrat în întregime memorialului român, pe care-l taxa drept aberant, „al unei nații prea puțin matură“ al cărui spirit pătînitor îi tulburase judecata, și-i întunecase inteligența. Urmau, argumentele invocate de Rusia; nu este fără însemnătate să reamintim aici punctele esențiale:

„Că Basarabia nu a fost cedată României ci Moldovei ca fiind vecinul cu cel mai mic teritoriu.

Că tratatul de la Paris care este singurul său titlu de proprietate a fost violat de Moldova care s-a unit cu Valahia, de Principatele Unite care au chemat un prinț străin, și de România care a declarat război Turciei și și-a proclamat independența (sic) și că din aceste motive titlul legal de proprietate nemaieexistînd, dreptul la proprietate încetează de la sine.

Că scopul pentru care Marile puteri ceruseră abandonarea acestui teritoriu nu mai există din moment ce navigația pe Dunăre este astăzi pe deplin recunoscută și garantată de Comisia internațională...

Că participarea României la război nu a fost un sacrificiu nici un act de devotament ci un calcul, un calcul întemeiat, deoarece i-a adus beneficii, fără a mai socoti ploaia de aur pe care războiul a adus-o țării.

Că românii n-au decît să fie supărați pe ei „dacă tovărășiei armelor, vor să-i înlocuiască procedee răuvoitoare și ostile.”

Și încheie, după ce a stabilit într-un mod atît de categoric temeiul pretențiilor guvernului imperial:

„Nu facem decît să constatăm că Moldova nu mai are astăzi nici un drept de proprietate la acest teritoriu. Problema fiind pusă în acești termeni, se va decide la timpul și la locul potrivit”²⁷.

Într-adevăr, între timp apăruseră complicațiile, și tratatul de la San Stefano pe care Rusia îl impunea acum Turciei, nu mai constituia o soluție definitivă. Rusia depășea cu mult clauzele de la Reichstadt, își crease o anexă în Balcani, extinzînd hotarele principatului bulgar pînă la Marea Egee și la țărmurile Adriaticei. Pe de altă parte prezența trupelor la porțile Constantinopolului, atrăgea flota britanică în Marea de Marmara; există un moment eventualitatea unui conflict european care ar fi surprins Rusia într-o situație foarte dificilă, epuizată cum era în urma campaniilor împotriva turcilor. Nervozitatea conducătorilor politici exterioare a imperiului se accentuă și, Cancelarul, se enervă în așa măsură încît, amenință că la începutul lui aprilie va ocupa România și va dezarma armata română. Răspunsul a fost usturător: „din ordinul Prințului, îi scria Kogălniceanu lui Ghica pe 2 aprilie, veți avea amabilitatea să-i spuneți Prințului Gorceakov cu prima ocazie cînd vă vedeți, că o armată care a luptat la Plevna sub privirile împăratului Alexandru al II-lea va putea fi zdrobită dar că nu se va lăsa niciodată dezarmată”²⁸. A doua zi domnul de Giers îi spunea generalului Ghica că nu a înțeles Cancelarul ce a spus împăratul și că s-a exprimat prost, că nu fusese vorba decît despre întărirea trupelor rusești care se găseau în România. Totuși tensiunea era la fel de mare și se putea spera într-o intervenție a puterilor în problema basarabeană, dacă ajungea să fie supusă Congresului european.

Deja pe 8 martie, Ghica îl avertiza pe ministrul său că se consultase cu reprezentanții Marilor puteri la St. Petersburg asupra acestei chestuni și că nu obținuse decît „părerii personale fără valoare.... Totuși, cea a ambadorului englez merită să fie raportată. În principiu, Anglia este contra cererii de retrocedare. Însă nu crede că va lua a priori, la Congres unde va fi prezentată problema, o atitudine bine definită. În problema retrocedării ca și în cea a gurilor Dunării nu este angajat nici un interes britanic. Austria și Germania sînt singurele puteri care au interese mari în aceste probleme și aceasta din rațiuni politice și comerciale. Dacă resping cererea de retrocedare, Anglia li se va alătura. Dacă își exercită drepturile și interesele și își dau asentimentul, Anglia nu le va opune veto. Este de presupus că Franța și Italia vor acționa în același fel. Aceste cuvinte pline de bun simț și care purtau amprenta egoismului britanic merită reflecție”²⁹. Cum însă Austro-Ungaria deja abandonase Rusiei teritoriul în cauză, de pe vremea Convenției de la Reichstadt și că Germania i-o sugerase, era ușor de prevăzut la ce ne puteam aștepta.

De fapt, interesul britanic, care se manifestase cu atîta forță la Congresul de la Paris pentru gurile Dunării, urmărea acum obiective diferite. Ștefan Zeletin, profesor la Universitatea din Iași, a explicat foarte clar: „Se știe, scria el în legătură cu acestea,

... că grîul provoca interesul burgheziei britanice pentru Marea Neagră și gurile Dunării... Acest grîu, ajungea în Anglia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea din Europa orientală. După 1830, Marea Britanie a deschis drumul spre Principatele dunărene pe care le pune în contact astfel cu Europa occidentală.... Pînă spre 1875, reușește să domine piața noastră dar în același timp o altă regiune producătoare de grîu îi devine accesibilă, diminuindu-se astfel interesul pentru Europa Orientală; Lumea Nouă, Statele Unite, încep să exporte foarte intens grîu după terminarea tulburărilor produse de războiul civil. Trebuiau să satisfacă în primul rînd necesarul pentru Anglia în detrimentul țărilor care i-l procurau înainte. În măsură în care se producea această schimbare pe piața internațională de cereale, interesul Angliei pentru comerțul pe Marea Neagră și gurile Dunării se diminuea deasemenea.

În 1878, încheia el, nu mai aveam în spatele nostru ceea ce aveam în 1856: un grup capitalist european, care, apărîndu-ne își apără în același timp interesele proprii piețe. Acesta *era motivul pentru care „simpatia” și „generozitatea” Europei de atunci, față de mica Românie, s-au transformat la Congresul de la Berlin într-o atitudine vitregă care i-a scandalizat pe toți cei care-și mai imaginau că relațiile internaționale se bazează pe justiție.*“³⁰

Există ceva adevărat în această explicație, care este, totuși, de interpretare prea marxistă, cum era în general filozofia istoriei gîndită de autor. În realitate fenomenul este mai complex. Este adevărat că războiul de secesiune a statelor americane a fost în mare parte războiului grîului împotriva bumbacului. Victoria nordului a fost victoria grîului și dezvoltarea luată de noile teritorii din vest a și făcut să crească această producție. „Grîul Statelor Unite va depăși în Europa grîul rusesc în privința cantităților consumate. Importul de grîu american în Anglia reprezintă 30% din totalul importului din decada 1850–1870, 48% din 1871–1880 ... obrocul de grîu american care făcea 60 de centime în 1858, în 1866 era de 25, și ajungea la 15 după 1870.”³¹ Aceste noi condiții ale economiei mondiale au exercitat o influență incontestabilă; dar trebuie să ținem cont și de revoluția care antrena transporturile maritime prin deschiderea canalului de Suez, în 1869; am văzut mai sus că Bismark știa de importanța acestei probleme pentru politica britanică. Această nouă cale de comunicație făcea să crească mult interesul Angliei pentru drumul spre India, adevărată obsesie pentru oamenii politici englezi de la sfîrșitul erei victoriene. Pînă acum, posibilitățile care se ofereau Rusiei de a pătrunde cu flota în Mediterana erau pentru Anglia mai curînd o chestiune de echilibru naval în apele Orientului Apropiat; acum era o linie vitală de comunicare care se afla amenințată, calea imperială care, prin Gibraltar, Malta și Egipt, situa India la cîteva săptămîni de navigație de porturile englezești.

Tot ceea ce, de aproape sau de departe, putea reprezenta o cale de apropiere de aceste posesiuni care constituiau o adevărată comoară pentru Coroană, interesa în cel mai înalt grad politica Angliei. De aceea, în momentul deschiderii Congresului de la Berlin, principala preocupare a ei erau frontierele Turciei din Asia; posesiunile rusești în Caucaz puteau cuprinde Kars și Batum, dar trebuiau să se oprească la o linie care lăsa Turciei Ardahan și Baiazed, adică marele drum al traficului cu Persia și, de aici, cu India. Aranjamentul anglo-rus din 1 ianuarie 1878 dădea satisfacție, în acest punct intereselor britanice³²; în schimb, în privința Basarabiei „Anglia

constată că nu era interesată imediat... pentru a-și angaja singură responsabilitatea de a se opune schimbării propuse“. Memorandumurile semnate de Salisbury și Șuvalov garantau că nu se va atinge problema strîmtorilor; gurile Dunării le păreau lipsite de interes, eroare, și geografică și politică, fiindcă viitorul avea să arate că cele două probleme sînt strîns legate și că navigația în Bosfor și Dardanele nu este decît prelungirea naturală a celei a marelui fluviu care pune Europa Centrală în comunicare cu bazinul pontic. Dar, în fine, tîrgul fusese încheiat; pentru Austria era cu atît mai ușor de făcut, cu cît punctele principale fuseseră stabilite la Reichstadt: încă de la 1 aprilie, îl înștiințase pe generalul Ignatiev că micșorarea Bulgariei de la San Stefano și ocuparea Bosniei și Herțegovinei de către trupele monarhiei, ar determina-o să nu mai ridice dificultăți pentru cedarea Basarabiei. Aceste argumente prealabile avînd loc în culise, piesa nu mai prezenta decît interesul de a oferi Europei un spectacol diplomatic care ar face să apară pe scenă toate vedetele. Au avut totuși loc cîteva discuții de formă. Umorul britanic își ceru drepturile și, la a noua ședință a Congresului, pe cînd fuseseră ascultați delegații greci care-și formulau reclamațiile și trebuia să se decidă dacă vor fi ascultați și delegații români, Lordul Salisbury atrase atenția că „înalta Adunare, după ce i-a ascultat pe delegații unei națiuni care cer provincii străine, ar acționa în mod echitabil ascultîndu-i și pe reprezentanții unei țări care cere să-și păstreze ținuturi care-i aparțin”³³.

În cele din urmă, în ciuda opoziției rușilor, se hotărî că vor fi ascultați luna următoare. Discutarea tratatului de la San Stefano dădu ocazia unor remarci interesante: Lord Beaconsfield interveni el însuși pentru a declara că deplîngea, în problema Basarabiei această imixtiune în tratatul de la 1856 și „că frontierele care fuseseră stabilite atunci trebuiau să asigure cît mai bine libertatea de navigație pe Dunăre“ dar adăuga că el nu recomandase guvernului Reginei „să folosească forța pentru menținerea stipulărilor din acest tratat“, în timp ce ceilalți semnatori erau complet dezinteresați. Era lucrul cel mai important și Gorceakov, putu, fără prea multe riscuri, să-și expună Congresului *quos egoul* său, afirmînd că Rusia nu dă înapoi în fața acestei probleme iar Șuvalov preciză că Rusia nu cerea gurile Dunării.

Cînd, pe 1 iulie, Brătianu și Kogălniceanu au fost admiși să facă cunoscut înaltei Adunări memoriul lor care era conceput în termeni pe cît de fermi pe atît de măsurați, evident, pledau o cauză dinainte pierdută. Dar, atitudinea lor rămîne de nezdruincinat. De altfel pe 23 iunie, primiseră de la București o telegramă emoționantă semnată de Rosetti, care le amintea pentru ultima oară punctul de vedere pe care trebuiau să-l susțină. „După îndelungă chibzuire, am ajuns la convingerea fermă și de nezdruincinat că trebuie să ne abținem de la orice act care ar fi... Cei mari pot face tranzacții, națiunile mici nu trebuie să-și vîndă nici teritoriul și nici frații“. Adăuga în românește această concluzie, care putea foarte bine să constituie deviza generației celor care au fondat statul român modern: „Sărac și curat“.³⁴

Nici nu putea fi definită mai bine atitudinea pe care o adopta atunci România. Cedă în fața voinței Europei, considerînd, pe bună dreptate, orice rezistență inutilă, din moment ce nu mai avea de dat dovada valorii ei militare după ce se făcuse remarcată pe cîmpurile de bătălie din Bulgaria. În octombrie 1878, funcționarii români se retrăgeau din Cahul, Bolgrad și Ismail fiind înlocuiți de autoritățile rusești; nu i-a fost smuls statului român nici un alt consimțămînt. După patruzeci de ani, această atitudine intransigentă, care avea drept consecință, pentru moment, o frontieră defavorabilă în Dobrogea, unde Rusia își făcu simțită toată ranchiuna, avea să fie justificată prin întoarcerea întregii Basarabii la România. Dar dacă

atunci, bilanțul acestei lungi dispute, care a făcut să curgă valuri de cerneală înainte ca, în zilele noastre, să provoace afița vărsare de sânge, nu era prea favorabil României la sfârșitul unui război, la urma urmei, victorios, nici pentru Rusia nu era favorabil. „Am terminat campania aceasta întreprinsă după serioase ezitări și o lungă amânare, numai după eforturi supraomenești și sacrificii imense, scria în privința asta Goreainov. Ar fi trebuit să o evităm, și războiul, după toate probabilitățile, ar fi putut fi ocolit dacă unul dintre mobilități, care-l împinsese pe împărat să-l declare, n-ar fi fost sentimentul demnității rănite, care-l determina să nu scape nici o ocazie de a face să dispară ultimele consecințe ale tratatului de la Paris și să i se restituie Rusiei partea din Basarabia care i-a fost răpită în 1856.

Cu opt ani înainte, același sentiment îl determinase pe Alexandru al II-lea să se elibereze, printr-o declarație unilaterală de stipulațiile unui angajament internațional. În 1877, tot acest sentiment l-a antrenat să întreprindă un război datorită căruia, puțin a lipsit, să nu fie pîrjolită toată Europa, și care i-a adus Rusiei avantaje care nu corespundeau nici pe departe cu sacrificiile pe care a fost obligată să le facă. Una din consecințele acestui război, a fost reintegrarea sub sceptrul suveranului Rusiei a acelei părți a Basarabiei acoperind o suprafață de 10.000 verste pătrate, care-i fusese răpită în 1856 și a cărei restituire satisface amorul propriu al împăratului. Dar dacă comparăm acest teritoriu neînsemnat, *pe care Rusia l-a cucerit în pofida protestelor României*, cu cea enormă suprafață care făcea parte din posesiunile sale în nordul Americii (Alaska) mai mult de 1.500.000 verste pătrate pe care a ținut să-le vîndă, cu cîțiva ani în urmă Statelor Unite pe o sumă de 7.200.000 dolari, nu ne putem abține să observăm că această ultimă tranzacție nu corespundea cu demnitatea unei mari puteri; pe de o parte fiindcă teritoriul înstrăinat făcuse parte din imperiu de mai bine de șaptezeci de ani, pe de alta, fiindcă guvernul imperial cedase guvernului Americii o regiune de o bogăție nemaipomenită contra unei sume infim de mici.”³⁵

Este adevărat că aceste motivații exclusiv comerciale ale demnității imperiului nu jucaseră nici un rol în problema Basarabiei. Totuși, trebuie să reținem mărturia deloc neglijabilă, că factorul determinant al conflictului din 1878 a fost „sentimentul de amor propriu” al împăratului Alexandru al II-lea.

Odinioară amorul propriu al lui Alexandru I a revendicat în 1812, anexarea unei provincii pe care n-o justifica nici un fel de drept; amorul propriu al nepotului lui nu s-a mai exercitat decît asupra întinderii mai reduse a celor trei județe din Basarabia meridională. Într-o epocă care aspiră să înlocuiască capriciul monarhilor cu voința popoarelor, astfel de motive pot părea stranii, mai ales în urma faptului că un nou regim, nu numai republican dar socialist, a înlocuit absolutismul Romanovilor. Perfecta continuitate de care dă dovadă în acest punct al politicii ei U.R.S.S. în raport cu politica Rusiei țariste, îi este foarte caracteristică și capabilă să dezvăluie adevăratele ei motive.

NOTE

1. G. Pagès, *Les relations de la France et de la Russie en 1860*, în „Revue historique du Sud-Est Européen”, V, 1928, p. 281-282.

2. St. Ciobanu, *La Bassarabie, sa population, son passé, sa culture*, București, 1941, p. 61.

3. Cf. G.I. Brătianu, *Napoléon et les nationalités*, Paris-Bucarest, 1934, p. 94 și urm.

4. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 62.
5. *Ibidem*.
6. S. Goreainov, *Le Bosphore et les Dardanelles, étude historique sur la question des détroits*, Paris, 1910, p. 147.
7. *Ibidem*, p. 146.
8. *Ibidem*, p. 150.
9. *Ibidem*, p. 161.
10. *Ibidem*, p. 315.
11. *La politique extérieure de l'Allemagne*, vol. II, Paris, 1927, p. 18.
12. *Ibidem*, p. 88–89.
13. *Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877–[18]78 et au Congrès de Berlin*, București, 1828.
14. *Războiul Neațîrnării*, București, 1927, p. 87–89.
15. S.D. Sazonov, *Les années fatales, souvenirs (1910–1916)*, Paris, 1927, p. 111.
16. P. Bataillard, *Jean Brătianu et la politique extérieure de la Roumanie (1891)*, București, 1940, p. 8.
17. A.T. Nelidov, *Souvenir d'avant et d'après la guerre de 1877–[18]78*, în „Revue des Deux Mondes“, 1915, t. XXVII, p. 254.
18. Autorul prezentului studiu a citat-o într-o interpelare în Camera română la 23 noiembrie 1932.
19. I.C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, vol. IV, 1 mai 1878 – 30 aprilie 1879, București, 1938, p. 112.
20. V. Kogălniceanu, *Acte și documente din corespondența diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la războiul independenței României, 1877–1878*, vol. I, București, 1893, p. 10–11.
21. R. Rosetti, *Correspondența generalului Iancu Ghica*, 2 aprilie 1877 – 8 aprilie 1878, București, 1930.
22. *Ibidem*, p. 129, nr. XCVIII.
23. *Ibidem*, p. 132, 136–137, nr. XCVIII, CII.
24. *Ibidem*, p. 158, 160, nr. CXXXV.
25. *Ibidem*, p. 161, nr. XXXVII.
26. *Ibidem*, p. 162, 163, nr. CXXXIX și CXL.
27. *Ibidem*, p. 168–169, nr. CXLVI.
28. *Ibidem*, p. 174, nr. CLIII.
29. *Ibidem*, p. 156–157, nr. CXXXII.
30. St. Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, 1923, p. 112–114.
31. P. Benaerts, H. Hauser, J. Mauriain, *Du libéralisme à l'imperialisme (1860–1878)*, Paris, 1878 p. 417, 422.
32. S. Goreainov, *op. cit.*, 373–374.
33. G. Bibescu, *Histoire d'une Frontière, La Roumanie sur la rive droite du Danube* 2^a ed., Paris, 1883, p. 37–50.
34. I.C. Brătianu, *op. cit.*, val. IV, p. 63.
35. S. Goreainov, *op. cit.*, p. 376.
- [1] 8 iulie 1876, acord secret ruso-austro-ungar la Reichstadt, prin care s-a stabilit o înțelegere provizorie asupra contradicțiilor dintre aceste state în Balcani. Acest acord este urmat la scurt timp, la 15 ianuarie 1877, de o Convenție secretă ruso-austro-ungară la Budapesta, prin care Austro-Ungaria promite neutralitatea într-un eventual război ruso-turc, în schimbul consimțământului Rusiei față de anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austria. În lunile iulie-octombrie ale anului 1878, aceste două provincii sînt anexate de Austro-Ungaria.
- [2] Prima atitudine de protest românească, față de articolul apărut în „Gazeta St. Petersburg” de la 2(14) februarie 1878, este adoptată de Mihai Eminescu în ziarul „Timpul” din 22 februarie 1878. (vezi, Mihai Eminescu, *Opere*, vol. X, Editura Academiei, București, 1989, p. 47–48). Aceeași atitudine revendicativă a rușilor față de Basarabia apare, tot în acest timp, în gazetele „Viedomosti” și „Le Nord” din Bruxelles. argumentele rusești sînt aceleași: rușii nu au luat Basarabia de la Moldova ci de la turci și

tătari, nu prin convenție, ci prin sabie; la 1856 nu a dat-o înapoi adevăraților ei proprietari, ci Moldovei; n-au pierdut-o prin sabie ci printr-o stipulație care și-a pierdut rațiunea de-a fi; Moldova n-a contribuit întru nimic la acea cesiune, ci Basarabia le-a fost anexată numai pentru că era cea mai apropiată vecină și cel mai inofensiv stat. Dacă Moldova era un stat puternic, Rusia nu ceda Basarabia; când a fost cucerită de la turci în 1812, și când Basarabia a fost retrocedată Moldovei în anul 1856, România nu exista ca stat și în consecință nu are nici un drept asupra Basarabiei. Tuturor acestor false argumente rusești le-a răspuns, la vremea respectivă în ziarul „Timpul”, făcând o demonstrație științifică extraordinară, *Mihai Eminescu; astfel el este primul intelectual român care a pus bazele istoriografiei române basarabene.*

CAPITOLUL V

PROBLEMA BASARABIEI ÎNTRE 1917–1920

Republica democratică moldovenească (Basarabia), în hotarele ei cuprinse între Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile frontiere ale Austriei, smulsă acum mai mult de o sută de ani corpului vechii Moldove, se reunește începînd de azi și pentru totdeauna cu mama ei, România, în virtutea dreptului istoric și național și al principiului că popoarele își decid ele însele soarta.

Declarația blocului moldovenesc votată de *Sfatul Țării*, 27 martie/9 aprilie 1918.

O provincie întreagă, între Prut și Nistru era acum din nou sub dominația rusă; aceasta avea să aplice fără întârziere, aceleași metode pe care le aplica în celelalte regiuni ale imperiului unde avea a face cu populații de limbă și cultură diferite. După a doua revoltă a Poloniei și sfîrșitul lungii rezistențe opuse de triburile din Caucaz, guvernul imperial se arată în continuare defavorabil tendințelor de autonomie și manifestărilor spiritului local; domnia lui Alexandru al III-lea avea să însemne triumful reacțiunii tot atît cît, al lui Nicolae I. Politica autorităților rusești în Basarabia nu era lipsită de o anumită abilitate; căuta să-și atragă elemente din nobilimea provincială și pe intelectuali asigurîndu-le funcții în administrația imperiului, cu condiția să se adapteze în întregime mentalității și culturii ruse.

Numeroși basarabeni, de origine română, au primit funcții în armată și diplomație; unul dintre ei, un distins jurist, Leonid Casso, a cărui familie în generația precedentă era încă suspectată de naționalism moldovenesc, deveni profesor la Universitatea din Moscova și ministrul Instrucțiunii Publice sub Nicolae al II-lea. Acești basarabeni primiseră o educație pur rusească și se considerau cîștigați pentru Sfînta Rusie. Pe de altă parte, bunăstarea materială a populației rurale a fost o grijă permanentă a autorităților, ca și, de astfel, starea de înapoiere în care aveau interesul să o mențină. Reforma agrară din 1861 a fost aplicată într-un spirit mai larg în Basarabia și loturile distribuite țăranilor erau de dimensiuni mai mari. În același timp, aveau grijă să elimine încet încet limba moldovenească din școli; dispărută din învățămîntul primar în 1871. Deoarece mulți săteni nu știau rusa, școala le deveni inaccesibilă¹. Biserica fu de asemenea rusificată sistematic, ceea ce explică succesul unor secte care utilizau în predicile lor limba populară, în Basarabia, regiune, totuși foarte legată de ortodoxie. Dar, administrația folosea foarte des două metode care au fost întotdeauna practicate în provinciile periferice sau limitrofe, de regimurile imperialiste din toate timpurile; deplasarea sistematică a populației și măsluirea recensămîntului care reflectă naționalitățile. Pe de o parte fu încurajată pe o scară largă emigrarea elementului moldovenesc, sate întregi, în alte gubernii ale imperiului. Un număr mare s-au stabilit în gubernia Herson și în

Taurida, și chiar în Caucaz, unde, descendenții lor s-au menținut pînă în zilele noastre. Alții au fost trimiși dincolo de Don sau chiar în Siberia. Pe de altă parte, pătrunderea elementelor alogene în Basarabia, se făcu mai intensă, mai ales în nord și în sud, în districtele Hotin, Cetatea Albă (Akkerman). Devenise un obicei să fie înscriși ca ruși sau ucrainieni toți cei care înțelegeau rusa sau ucrainiana indiferent dacă vorbeau româna la ei acasă. S-a căutat să se tragă un folos și din anumite particularități dialectale, de altfel foarte vagi, ale vorbirii moldovenești cu scopul de a o înălța la rang de limbă distinctă și să o opună limbii române, coruptă datorită neologismelor latinești. Trebuie căutată aici, sursa anumitor teorii, care mai au încă trecere în U.R.S.S. și asupra cărora vom mai avea ocazia să revenim.

Aceste tendințe explică un fenomen destul de singular, care apare din comparația diferitelor statistici stabilite în Basarabia de-a lungul secolului al XIX-lea, care fu secolul dominației Rusiei țariste: populația crește într-un ritm rapid, dar, la fiecare recensămînt, elementul moldovenesc scade. Astfel, în 1856, 990.274 locuitori, 74% erau moldoveni; în 1897, populația aproape se dublase: 1.935.412 după cifrele adunate de Durnovo, dar moldovenii nu mai reprezentau decît 56%!².

În 1912, cu ocazia centenarului anexării, numărul total al populației era de 2.496.054, dar nu mai era menționat numărul moldovenilor, care nici nu mai apărea în 1910, după spusele lui Casso, în Anuarul statistic al imperiului; evaluări oficioase îi reduceau acum la 48% din totalul populației basarabene. Și totuși era vorba de o rasă în plină creștere demografică, aproape la fel de accentuată ca cea a slavilor, ucrainieni sau ruși. Nu este greu să descoperim motivul acestei evoluții surprinzătoare, care nu reflectă realitatea ci este un aranjament de cifre.

Basarabia, regiune agricolă prin excelență, unde se dezvoltă și cultura viței de vie după modelul Crimeii, nu mai avu istorie pînă la începutul secolului al XX-lea. Răsturnările sociale care au însemnat pentru imperiu începutul unei ere noi, au avut și repercursiuni sub formă de *pogromuri*; problema evreiască, în timpuri tulburi, era, imediat la ordinea zilei. Pentru a înțelege această persistență, trebuie să se țină seama de caracterul special al comunităților evreiești emigrate din Polonia și din guberniile Rusiei meridionale, de imposibilitatea lor de adaptare și de fanatismul lor. Cel mai cunoscut agitator a fost *Pavel Crușevan*, de origine moldovenească, dar profund influențat de spiritul rus. Alegerile pentru *duma* a doua, cu prilejul încercării de regim constituțional în Rusia, îl făcu să ajungă în parlament împreună cu Purișchevici, care, mai tîrziu avea să se evidențieze în complotul împotriva lui Rasputin. Familia Krupenski, care reprezenta nobilimea, nu era mai puțin rusificată și reacționară; cu excepția agitațiilor periodice ale revoltelor împotriva evreilor care acaparau din ce în ce mai mult marele și micul comerț și practicau meseria de cămătar la scară mare, populația românească de la țară nu avea nici o participare la aceste mișcări politice de limbă și inspirație străină. De abia în 1906 a fost autorizat primul ziar „în moldovenește” dar imprimat cu caractere rusești, apărut în Basarabia. Nu e de mirare că Nicolae Iorga, [n. ed.] care a vizitat aproape în același moment această provincie pierdută, cînd a trecut frontiera a avut impresia că se întoarce în timp cu cîteva secole în urmă: comunicații puține sau deloc, orașele pline de ghetouri, satele izolate, retrase în tradițiile lor seculare, agitații religioase care alternează cu crize de antisemitism, totul grefat pe un fatalism mistic care părea să perpetueze Evul Mediu. Din toate provinciile românești

care au suferit dominația străină, Basarabia era cea în care o conștiință națională avea cele mai puține șanse să se dezvolte. Efortul meritoriu al câtorva intelectuali, Vasile Stroescu, Paul Gore, nu părea să poată depăși orizontul local.

Evoluția generală a politicii românești, părea, de altfel, să îndepărteze tot mai mult perspectiva de recâștigare a teritoriului încorporat imperiului rus. Tratatul care i se aplicase la Congresul de la Berlin și ostilitatea constantă care îi era destinată din partea politicii ruse, obligă România să caute un sprijin în singurul grup de puteri care îi oferea o garanție împotriva expansiunii vecinei de care se temea: Tripla Alianță.

Cînd, în septembrie 1883, Ion C. Brătianu se duse la Gastein ca să stabilească împreună cu cancelarul Germaniei bazele unui acord, Bismarck nota că interlocutorul său se arată prea fățiș dușmanul Rusiei, „nu-i lipsea o preocupare șovină în privința utilității unei frontiere pe Nistru”¹. Deci el se străduia să precizeze că nu era vorba pentru el decît de o alianță defensivă, o adevărată „linie a păcii” și a stabilității frontierelor. Totuși, la aceea dată, amintirea Basarabiei era încă foarte vie în sufletul publicului românesc. Senatorul Petre Grădișteanu făcea aluzie la ea în fața Regelui Carol, cu ocazia dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare, de Frémiet, la Iași, aluzie prin care amintea cele *două pietre prețioase* care lipseau din coroana Voievodului; tot în același an apărea faimoasa *Doina* a lui Eminescu, care descrie oprimarea poporului român *de la Nistru pînă la Tisa și de la Mare la Hotin*; „moscoviții” se găseau la loc de cinste printre asupritori. Dar aceste manifestări oratorice sau literare n-aveau nici un efect asupra acțiunii guvernului; pe de altă parte, începînd cu 1892 și cu răsunătorul proces al „memorandiștilor” de la Cluj, problema Transilvaniei fu „pe primul plan și lupta statornică a românilor de dincolo de munți împotriva asupririi maghiare reținea atenția mult mai mult opiniei publice atît în România cît și în Europa. Dezmembrarea monarhiei de Habsbourg părea inevitabilă, dar nimeni nu îndrăznea s-o închipuie pe cea a imperiului țarist. Îmi aduc aminte că, pe cînd străbăteam munții Tirolului cu un prieten elvețian în 1914, am fost calificat drept nebun sau aproape pentru a fi susținut că unitatea României nu se poate realiza decît prin dezmembrarea Austro-Ungariei și a Rusiei.

Destinul se joacă uneori să dezmință strălucit raționamente dintre cele mai solide; în 1916, România declară război Austro-Ungariei, după ce i se recunoscuseră, printr-un tratat semnat de reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei și Italiei, revendicările sale naționale în Bucovina, Transilvania și în Banat. Despre Basarabia, care aparținea unui stat aliat nu prea putea fi vorba. Și totuși, prin întoarcerea acestei provincii, doi ani mai tîrziu, unitatea României devenea o realizare.

Trezirea unei conștiințe naționale la românii din Basarabia și dorința lor de a se uni cu România au fost rezultatele războiului și al revoltei rusești. Soldatul moldovean făcuse deja destule campanii pentru țar: în Crimeea, în Balcani, în Manciuria.

De data aceasta, neprevăzutul operațiunilor militare l-au pus față-n față cu alți români, în rîndul armatei austro-ungare care îi era opusă, sau a armatei române cu care combătea alături. Află că românii din regat participau la război pentru a-și elibera frații de sub dominația austriacă și maghiară; văzu batalioanele de voluntari care se constituiau în spatele frontului rusc, cu prizonieri de origine română capturați în Galiția sau în Bucovina. Avu deodată conștiința unei aceleiași limbi care depășea frontierele imperiului rus și ale regatului aliat, a unei naționalități mai

întinse, mai bogate căreia el însuși îi aparținea. În ziua în care barierele care îl despărțeau de această lume nouă s-au prăbușit de la sine în sunet de trompete revoluționare ca zidurile Ierihonului, roadele acestei experiențe n-au fost uitate.

*
* *

Revoluția rusă a fost cea care a dat acestei mișcări, încă instinctive, impulsul decisiv, proclamând dreptul fiecărui popor al imperiului la autonomie națională. În primăvara anului 1917; s-a produs un fel de febră a mișcărilor de autonomie, de la un cap la altul al Rusiei: revendicările sociale și aspirațiile naționale se amestecau într-o gigantică dezordine. Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Georgia, Armenia, Ucraina, Bielorusia, cazacii de pe Don și din Caucaz își alcătuiau guverne sau proclamau folosirea cine știe cărei limbi naționale. Basarabia nu putea rămâne indiferentă la aceste mari transformări; mișcările din Ucraina în special, o puneau în situația să se pronunțe și ea la rîndul ei. Așa cum a menționat pe bună dreptate istoricul care a luat parte activă, el însuși la evenimente, domnul St. Ciobanu, *revoluția din Basarabia a fost dictată de revoluția rusă și mersul ei a fost determinat de evoluția naturală a mișcărilor populare din Rusia. Ideile care au circulat în timpul revoluției din Basarabia, referitoare la autonomie, libertate națională, folosire a limbii materne în școală, la biserică și în administrație, ideea unei armate naționale și pînă la ideea autodeterminării, separării de Rusia și bineînțeles a unirii nu au fost ideile celor care au realizat uniunea sau ale unor propagandiști impro-vizați. Sînt ideile revendicate în unanimitate de popoarele subjugate de Rusia, formulele revoluționare și naționale din epocă.*

Trebuie să menționăm tot aici o altă observație a aceluiași autor care definește mișcarea la care a luat parte și căreia i-a fost martor fidel: „Ceea ce este de remarcat la revoluția din Basarabia este că această revoluție, ca și revoluția rusă, nu a avut șefi, a fost o revoluție, ca să zic așa, acefală. Mișcarea națională din Basarabia apare ca o fermentație adîncă a poporului, ca un suflu formidabil al maselor, într-un cuvînt, ca o acțiune colectivă... Conducătorii acestei mișcări nu înflăcărează mulțimea și aceasta îi urmează, sînt ridicați și împinși de ea, sînt proiectați la suprafață de valurile revoluției. Și dacă acești oameni nu s-ar fi întîlnit, adesea numai din întîmplare, pentru a răspunde exigențelor revoluției, revoluția ar fi creat alții. Aceasta explică faptul că în majoritatea cazurilor, șefii mișării sînt oameni ieșiți din obscuritate, oameni din popor, fără o cultură serioasă, mediocrii și fără o personalitate marcantă, fenomen ce se poate observa și la alte mișcări naționale (de ex. Petliura în Ucraina)... Adevărații eroi ai revoluției rusești au fost soldați, țărani, subofițeri, institutori, și mai rar intelectuali și tot astfel de oameni au fost eroii mișării naționale din Basarabia“⁴.

Bineînțeles este vorba de prima fază a revoluției rusești, înaintea instalării regimului bolșevic; este singura fază cunoscută în Basarabia fiindcă puterea Sovietelor n-a reușit să se înfiripe.

Va fi de-ajuns să amintim aici principalele etape ale mișcării care a dus înfi la proclamarea independenței, apoi la unirea cu România. Din 22 martie 1917, ziarul *Cuvînt moldovenesc* care apărea la Chișinău, invoca exemplul letonilor care cereau autonomie națională și reformă agrară, și, îi incita pe moldovenii din

Basarabia să le urmeze exemplul. În jurul acestui ziar și al redacției lui, după exemplul celor ce se întâmplau în alte regiuni ale imperiului, se constituie la sfârșitul lui martie *Partidul Național Moldovenesc* care-și afirmă nu numai dorința de a forma o națiune distinctă ci și conștiința sa că aparține poporului român⁵.

Pe 2 aprilie, ofițerii și studenții moldoveni care se găseau la Odessa lansau un apel pentru a susține aceleași principii. Din punct de vedere politic, era vorba tot de autonomia provinciei, menită să se încadreze în noua organizație federativă a statului rus: programul Partidului Național Moldovenesc, publicat pe 3 aprilie, nu cerea alte libertăți în afara acestora. Dar prima manifestație mai importantă, avu loc la Odessa, pe 18 aprilie 1917: [1] sub președinția căpitanului Cateli, asistat de patrioții moldoveni. P. Halippa și I. Pelivan, s-au întrunit aproape 11.000 de soldați moldo-veni. Adunarea cerea folosirea limbii moldovenești în biserică, școală, administrație și armată, lăsându-le minorităților libertatea de a vorbi în limba lor. Moțiunea cerea o largă autonomie și recomanda instituirea unui „Sfat al Țării (*Sfatul Țării*), un fel de dietă sau parlament provincial, pentru a stabili o nouă legislație; cerea în același timp împărțirea pământurilor⁶. Alte formațiuni constituite acum, de tendințe mai puțin radicale, cum ar fi uniunea cooperativelor, reprezentanții clerului, cei ai profesorilor și institutorilor, susțineau în adunare aceleași opinii. Se constituiau, după exemplu altor naționalități ale imperiului, „Consilii naționale” în toate unitățile militare care aveau soldați recrutați din Basarabia, inclusiv cele care se găseau pe frontul românesc; o astfel de adunare se reuni pe 12 mai la Bîrlad.

La Odessa se constituia deja *Sovietul moldovenesc al ofițerilor și soldaților*. Altele se formau la Ecaterinoslav, Tighina, Bolgrad, Sevastopol, Herson și Iași.

În cursul verii, un eveniment neașteptat grăbi evoluția spre o nouă organizație de stat în Basarabia. Autoritățile guvernului provizoriu din Petrograd se arătau tot mai neputincioase și talentul oratoric al lui Kerensky insuficient pentru combaterea acțiunii îndrăznețe a comuniștilor. Mișcarea centrifugă se accentua în Ucraina: pe 3 iulie, Rada centrală ucraineană sau parlamentul local, convocat la Kiev, îi cheamă autoritar pe comisarii guvernului să vină să le dea raportul. Acest apel se adresa și celui din Basarabia. Rada se erija în autoritate ce poate dispune de soarta provinciei. Această telegramă provocă o reacție foarte vie și produse în fine hotărîrea mult așteptată. Sovietul ofițerilor și soldaților moldoveni intră imediat în acțiune: adresîndu-se guvernului provizoriu, comitetul executiv îl rugă „să-i notifice Radei ilegalitatea acestei tendințe de a acapara alte naționalități, și să o oblige să recunoască în principiu dreptul de autonomie al națiunii moldovenești în limitele sale etnice, determinate de frontierele geografice ale Basarabiei și părțile guberniilor din Herson și Podolia, situate de-a lungul Nistrului și populate în majoritate de moldoveni”⁷. Pretențiilor Ucrainei asupra Basarabiei, comitetul le opunea astfel dreptul creat de prezența elementului moldovenesc dincolo de Nistru. Pe de altă parte, minoritățile care locuiau în Basarabia nu-și doreau o schimbare de regim care ar fi substituit Rusia cu Ucraina și Kievul cu Petrograd. Moțiunile în favoarea autonomiei s-au înmulțit și ministrul de interne al guvernului provizoriu, Teretelli, consimte în sfârșit, pe 6 august, să se delibereze asupra unei noi organizări autonome a provinciei. Rada însăși fu nevoită să revină asupra atitudinii ei și înștiință Partidul Național Moldovenesc și comitetul guvernului din Basarabia că nu inten-

ționa deloc să invadeze teritoriul moldovenesc și nici să-l anexeze. Dar, totuși, ridica pretenții, mai reduse, asupra județelor Hotin și Cetatea Albă, unde se stabilise o populație ruteană mai numeroasă – ceea ce, de altfel, nu era nici pe departe cazul, pentru cel de-al doilea dintre aceste județe, unde se fixase de un secol un amestec de tot felul de elemente dispartate, colonizate de administrația rusă.

Partidul Național Moldovenesc ripostă, scotîndu-și în evidență drepturile sale asupra moldovenilor din guberniile Herson și Podolia.

Astfel, încă de la început, se schița un sistem care opunea pretențiilor ucrainiene asupra nordului și sudului Basarabiei, revendicarea regiunilor populate de moldoveni la estul Nistrului, *formulă logică care ar putea într-o zi, printr-un schimb chibzuit de populații, să fixeze la malul natural al Nistrului, frontierele geografice și etnice ale statului român.*

Între timp se angajau discuții aprinse în jurul componenței *Sfatului Țării* care era o renaștere sub o altă formă a *Consiliului Suprem* din 1818. Trebuia să se stabilească proporția deputaților moldoveni și a celor de alte naționalități. Din diferite propuneri făcute, reținură o formulă care se apropia de principiul celor două treimi: 105 mandate pentru moldoveni și 45 pentru minorități, la un total de 150. În cele din urmă au fost 138 din care 103 moldoveni. Evenimentele se precipitau: un Congres al delegaților țărani dezbătea formule extremiste de nivelare agrară. Autoritatea guvernului de la Petrograd se degrada din ce în ce: un Congres „al popoarelor Rusiei” se ținu la Kiev în septembrie; pe 25 al aceleiași luni, guvernul de la Petrograd, reconstituit sub președinția lui Kerensky recunoștea oficial dreptul popoarelor la autodeterminare. Pe 7 noiembrie, Ucraina și-a proclamat autonomia.

Din nou elementul militar luă inițiativa, circumstanță destul de normală în timp de război și de revoluție. Un nou congres de soldați se deschise la Chișinău pe 20 octombrie [2]. Cei 500 de delegați reprezentau aproximativ 250.000 de bărbați de origine moldovenească, aparținînd armatei rusești, atît din zona menționată cît și de pe front. Autonomia politică a Basarabiei fu proclamată cu mare entuziasm: s-au arborat steaguri moldovenești (albastru și roșu), adunarea a intonat cîntecele patriotice românești *Deșteaptă-te române* și *Pe-al nostru steag e scris unire*. Se hotărî să se facă neîntîrziat alegeri pentru *Sfatul Țării* și se discută chiar problema convocării unei constituante.

Cîteva zile mai tîrziu, revoluția bolșevică triumfa la Petrograd. Primul efect al cuceririi puterii de către Soviete a fost atragerea la lupta pentru autonomia moldovenească a elementelor moderate din celelalte grupuri etnice din Basarabia. Trebuia acționat repede: pentru a constitui *Sfatul Țării*, se apelă la consiliile soldaților și țăranilor care se formaseră în toate districtele: 44 de mandate au fost rezervate primilor și 36 celor de-al doilea.

Mandatele rămase au fost împărțite între *zemstva* sau consilii departamentale, municipalitățile, organizațiile profesionale, clerul, profesorii, instituțiile de credit și asociațiile diferitelor minorități. S-a avut astfel, atît cît era posibil în timpuri atît de tulburi și într-un mediu primitiv care era format în mare majoritate din analfabeți, o reprezentare aproape completă a diverselor interese și a principalelor curente de opinie pe care le împărtășea atunci populația basarabeană.

Numai un singur comitet bulgar și găgăuz din Tighina a votat o moțiune ostilă autonomiei și a cerut să rămână dependent direct de Rusia – adevărat paradox geografic, de vreme ce între Basarabia și teritoriul pe care se exercita dominația Sovietelor, se intercală atunci toată întinderea Ucrainei, a cărei independență avea să fie curînd un fapt împlinit.

În 21 noiembrie 1917, noul *Sfat al țării* își ținu prima ședință. I. Inculeț, care pînă acum fusese comisar guvernamental – adjunct, a fost ales președinte. Pentru a gira afacerile publice a fost instituit un Consiliu de directori prezidat de P. Erhan. Adeziunile au fost aproape unanime în toată Basarabia. Numai zemstva de la Cetatea Albă, compusă aproape în exclusivitate din alogeni, își menținu atitudinea separatistă și încercă mai tîrziu, fie să se unească cu Ucraina, fie să proclame o „republică a Bugeacului”; tentative izolate și fără nici un ecou.

Din cauza anarhiei în care se găsea provincia ca urmare a retragerii dezordonate a trupelor rusești care părăseau frontul românesc, sarcina adunării era foarte grea. Dezordinea domnea peste tot, depozitele pentru aprovizionarea frontului erau prădate fără scrupule, iar agenții bolșevicilor profitau de circumstanțe pentru a opera nestingheriți și a se debarasa de elementele care se puteau opune acțiunii lor. Au fost asasinate de către soldații ruși mai multe personalități importante dintre moldoveni: S. Murafa, I. Hodorogea, M. Razu. În același timp se răspîndea repede și demagogia socială: proprietăți și moșii erau devastate, pămîntul și vitele împărțite fără nici un fel de act legal. Degeaba Consiliul din Chișinău a chemat în ajutor proaspăt înființatele unități de soldați moldoveni: prea puține și prost instruite, acestea nu erau capabile să mențină ordinea.

În decembrie situația era cît se poate de critică. *Sfatul Țării* proclamase pe 2 decembrie *Republica Moldovenească Democratică și Federativă*⁸ care nu rupsesese încă teoretic legăturile cu Federația republicilor, care se substituia imperiului țarist. Dar, avea de luptat foarte mult cu agitatorii bolșevici care reveneau de pe frontul român. Cum tentativa lor de a cuceri Iașul printr-o lovitură de forță și în același timp a pune mîna pe Regele Ferdinand și pe guvernul român a eșuat, sperau să găsească un mai bun teren de acțiune în Basarabia. Tîrgurile situate de-a lungul Prutului: Reni, Leova, Cahul, chemau deja în ajutor trupele române și cereau ajutor guvernului din Iași. La începutul lui ianuarie 1918 s-a instalat la Chișinău Statul major bolșevic; ședințele *Sfatului Țării*, au fost suspendate, un anumit număr de deputați au fost arestați sau urmăriți; nici comisia interaliaților pentru aprovizionarea frontului nu a fost cruțată. Șefii Armatei roșii se numeau: Perper, Levinson și Koabak; pușcăriașul Kotovsky comanda cavaleria.

Trebuia luată o hotărîre: consiliul directorilor Republicii, mai multe organizații naționale moldovenești și chiar alogene, și o numeroasă delegație a blocului moldovenesc din *Sfatul Țării* se adresară Iașului și cerură guvernului român să trimită imediat trupe care să restabilească ordinea în Basarabia. La începutul lui decembrie, o delegație de proprietari funciari ceruse ajutor. Guvernul român dispunea în acest moment de trupele pe care armistițiul de pe frontul oriental le disponibilizase, pe de altă parte era de mare interes să păstreze depozitele din Basarabia și se găsea de aproape două luni în conflict declarat cu agenții bolșevici care dezorganizau armata rusă; pe 13 ianuarie, divizia a XI-a română sub comanda generalului Broșteanu intră în Chișinău. În jurul Tighinei s-au dat lupte crîncene, de abia după

trei zile de lupte pe străzile orașului, bandele roșii au fost respinse dincolo de Nistru. Nu mai amenințau Basarabia și *Sfatul Țării* era în măsură să-și reia lucrările.

Violența cu care a reacționat guvernul sovietic a arătat cât de tare îi fuseseră zădărnicate intențiile. Ministrul României la Petrograd a fost închis la Petropavlovsk, așa cum era închis odinioară, în Orient, ambasadorul unui stat dușman. Relațiile diplomatice au fost rupte și s-a declarat război; în același moment, Sovietele au pus stăpânire pe tezaurul Băncii Naționale Române – care în mod imprudent fusese depus la Moscova – este drept că avînd garanțiile Aliaților. Îl scoaseră în afara legii pe generalul Șcerbacev, comandantul trupelor rusești în Moldova. Organizația trupelor frontului românesc din Odessa și de la Marea Neagră, numită Rumcerod, cu sediul la Odessa, primi sarcina să urmărească lupta împotriva „năvălitorului român”.

Armata română se comportă însă cu foarte multe menajamente față de autonomia „republicii moldovenești”. Trupele au primit instrucțiuni precise și repetate să nu intervină în afacerile interne ale republicii ci să se mărginească doar la păstrarea ordinei. Cum între timp Ucraina își proclamase independența, *uzînd de dreptul la autodeterminare pe care Sovietele îl confirmaseră la sosirea lor la putere*⁹; republica moldovenească își proclamă și ea independența pe 24 ianuarie /6 februarie 1918; I. Inculeț devine președintele republicii, și Consiliul directorilor, devine Consiliu de miniștri, prezidat de D. Ciugureanu. Armata română în Basarabia se considera în teritoriu ocupat, la cererea autorităților locale. Deși fusese călduros întîmpinată nu numai de români dar și de minoritățile care voiau să înceteze anarhia, dorea atît de puțin să exercite o presiune în favoarea statului român, încît generalul Averescu, prin intermediul colonelului canadian Boyle, trată la sfîrșitul lui februarie cu Rumcerodul de la Odessa. A fost încheiat chiar un acord, în termenii căruia trupele române urmau să se retragă progresiv din Basarabia (evacuarea imediată din Bender-Tighina fiind respinsă), cu excepția gărzii căilor ferate și a depozitelor românești, și evitînd orice amestec în politica interioară a țării; în schimb, toate produsele Basarabiei care nu erau necesare întreținerii populației urmau să fie rezervate aprovizionării României. Era prevăzut deasemenea un schimb de provizii, procesul verbal al acordului de constatare fusese semnat la Odessa la 5 martie 1918 de Rakovski, președintele Colegiului superior autonom¹⁰.

Acest acord pur tehnic nu implică de fapt nici o atitudine politică: România nu dorea să exercite nici o influență în afacerile republicii moldovenești și se mărginea la apărarea intereselor sale militare. Convenția de altfel, nu a fost respectată; prizonierii politici români au fost transportați de la Odessa în Crimeea; nu s-a luat nici o măsură în privința aprovizionării României; trupele române rămaseră în Basarabia și Rumcerodul a fost cel care a trebuit să plece din Odessa în fața trupelor austro-germane care pătrundeau în Ucraina. Dispărînd orice posibilitate a unei intervenții din parte Rusiei sovietice în afacerile Basarabiei, rămînea totuși problema Ucrainei; guvernul acesteia revendicînd în continuare la Brest-Litowsk „unitatea politică și economică” pe care o constituiau teritoriul Basarabiei și cu cel al Ucrainei, *Sfatul Țării* protestă din nou cu energie și cei doi președinți Inculeț și Ciugureanu, cerură să ia parte la negocierile de pace între România și Puterile Centrale. Această cerere nefiind admisă, și guvernul român refuzînd să ia în considerare oferta unei compensații în Basarabia, făcută de austro-germani, pentru

eventuala pierdere a Dobrogei, „republicii Moldova“ nu-i mai rămânea de făcut decât un lucru: Unirea cu România.

De la intrarea trupelor române, în ciuda atitudinii lor rezervate, impusă de comandament, ideea unirii câștigă tot mai mult teren. O impunea logica lucrurilor: Basarabia era prea slabă ca să se guverneze singură în mijlocul atîtor poște ostile. Armata română era singura garanție de securitate. Comunitatea de limbă și origine se impunea conștiințelor și se deșteptau amintirile istorice ale epocii cînd Moldova se întindea de la Carpați la Nistru. Unii intelectuali români din Bucovina și din Transilvania, refugiați la Chișinău, acționau și ei pentru a atrage simpatiile în favoarea unirii. Mișcarea a început spontan în provincie: în 3/16 martie, adunarea zemstvei din Bălți ceru categoric unirea cu regatul României¹¹; peste zece zile adunarea zemstvei din Soroca urma acest exemplu¹²; o delegație a proprietarilor funciari veni la Iași să-i prezinte regelui Ferdinand aceeași dorință.

Cîțiva deputați minoritari din *Sfatul Țării*, ostili politicii românești, se crezură foarte abili și făcură o interpelare guvernului republicii cu privire la rezoluțiile votate la Bălți și Soroca. Însemna că trebuia pusă problema în Consiliu; ea se rezolvă prin votul din 27 martie /9 aprilie 1918 prin care, după discuții furtunoase, la care luă parte fostul revoluționar Constantin Stere, basarabean refugiat în România, *Sfatul Țării*, proclamă unirea republicii moldovenești, cu patria română. Erau prezenți 125 de deputați, 86 s-au pronunțat pentru unire, 3 împotrivă și 36 s-au abținut; mulți dintre aceștia din urmă au recunoscut importanța actului care fusese îndeplinit dar au motivat că ei nu au avut mandat din partea electorilor lor pentru a se pronunța în legătură cu subiectul. Unirea se făcea, de altfel, stipulîndu-se anumite condiții: recunoașterea reformei agrare și autonomia provinciei, recrutarea teritorială a armatei, respectul drepturilor minorităților, menținerea libertăților civile și a sufragiului universal și amnistia generală¹³, care au fost toate acceptate de guvernul român.

Cel care a primit chiar la Chișinău, fericita veste, singura rază de speranță în momentul în care atîtea nenorociri apăsau România, a fost Alexandru Marghiloman, noul președinte al Consiliului român.

Opinia publică românească a văzut în această veste un semn bun pentru viitor.

S-a vorbit îndelung despre acest vot, de valoarea sa juridică și de calitatea pe care o avea *Sfatul Țării* să se pronunțe asupra uniunii Basarabiei cu România. Această adunare, avînd la origine revoluția, reprezenta ea exact opinia populației basarabene? Nici mai mult și nici mai puțin, în orice caz, ca alte adunări de același fel care au decis soarta republicilor autonome, născute ori din rămășițele imperiului țarist, ori din statele succesoare monarhiei Habsburgilor. Simplu fapt că reacționarii ruși considerau „Consiliul basarabean“ ca un „organism bolșevist“ în timp ce guvernul sovietic îl denunța ca organ al „proprietarilor basarabeni“ este suficient pentru a demonstra că ținea echilibrul între aceste două tendințe opuse și însemna triumful ideilor primei faze a revoluției, cea a autonomiei naționale și a unei reforme agrare de care să profite individual țăranii și nu a unei organizații colective de stat cum a fost cazul în Rusia după venirea regimului comunist. Așa cum s-a remarcat foarte bine, acțiunea sa, prin aceasta, a însemnat o revanșă a satelor, unde elementul moldovenesc era mult mai numeros, împotriva orașelor unde era o populație alogenă, ca urmare a imigrării favorizate de un secol de dominație țaristă¹⁴. Să se aștepte noi alegeri pentru o Constituantă era o utopie, în circumstanțele în care se

găseau la sfârșitul anului 1917: ar fi însemnat să se faciliteze lovitura de forță bolșevică, așa cum a fost cazul în Rusia. Reprezentarea minorităților și libertatea opiniilor în interiorul *Sfatului Țării* n-au fost contestate niciodată; etapele autonomiei și independenței sînt aceleași pe care le-au înregistrat și analele Finlandei sau ale statelor baltice, născute ca și republica moldovenească, datorită circumstanțelor create de revoluție. Unirea cu România decurgea în mod necesar din deșteptarea tradițiilor istorice, din conștiința mai clară a comunității naționale și de imposibilitatea practică de a menține independența fără să recadă sub puterea Sovietelor sau să devină obiectul poftelor ucrainenilor. Sovietele, în particular, sînt cele mai puțin în măsură să discute originea sau influența mișării revoluționare basarabene; n-ar putea să se lege de constituție sau de rezoluțiile *Sfatului Țării*, fără să conteste însăși revoluția rusă, de unde își trage propria putere.

Cel mai curios este că își îndreptau criticile mult mai puțin spre actul unirii din 9 aprilie 1918 cît spre cel din 10 decembrie al aceluiași an, care s-a limitat numai să ratifice unirea cu România, abolind condițiile prevăzute prin declarația de la 9 aprilie. Într-un articol recent, care reprezintă punctul de vedere oficial al istoriografiei sovietice în această chestiune, inițiativa *Sfatului Țării* din aprilie 1918 este menționată fără prea multe comentarii, în timp ce epitetele cele mai vehemente: falsificare, șantaj, violență brutală, sînt rezervate votului prin care adunarea basarabeană, eliminînd condițiile care-i păstrau autonomia, puse capăt propriei existențe¹⁵. Dar chiar admitînd că această ultimă rezoluție ar fi fost luată în condiții care pot fi discutabile (insuficiența quorumului, nedistribuirea convocărilor, surprizele inevitabile ale unei ședințe nocturne, etc), nu este însă la fel de adevărat că importanța sa pentru problema Basarabiei este secundară. Actul de unire care a reintegrat Basarabia în hotarele statului românesc a fost cel din 9 aprilie; cea de-a doua rezoluție nu-i mai era decît corolarul, o afacere internă a României¹⁶. De altfel era perfect logică. Condițiile prevăzute de primul sufragiu al Consiliului părușeră necesare pentru a garanta cuceririle revoluției și a asigura Basarabiei un regim special, într-un moment cînd statul român, obligat să suporte pacea de la București, nu luase încă nici o dispoziție definitivă față de reforma agrară și a viitorului regim politic. Pe 1 decembrie condițiile erau total diferite: Bucovina, Transilvania și Banatul tocmai își proclamaseră unirea cu România.

În plus, guvernul Brătianu trecuse fără întîrziere la reforma agrară pe toată întinderea regatului, menținînd pentru Basarabia soluțiile radicale adoptate de *Sfatul Țării*; s-a mers pînă la exproprierea pădurilor, ceea ce arată în ce măsură ideile consiliului basarabean nu erau „burgheze“. Principiul recrutării teritoriale trebuia păstrat, cu riscul de a prezenta mai tîrziu serioase inconveniente și sufragiul universal urma să fie adoptat de asemenea pentru tot teritoriul românesc. Deci nu mai exista nici un motiv să fie menținut în Basarabia un regim special și să se păstreze o autonomie care avea motivația ei, ca o consecință a revoluției rusești, și nu a unității românești.

Au existat bineînțelese dificultăți în instalarea unui nou regim și a ocupației militare, într-o țară care tocmai fusese zguduită de febra revoluționară. Au existat adesea cazuri de neînțelegeri mutuale, și nici nu se pot nega unele abuzuri, care de altfel se produc aproape întodeauna în astfel de cazuri. Este cazul să ne abținem de la exagerări și să nu transformăm cine știe ce glumă mai proastă a vreunor tineri

ofițeri¹⁷ într-un act de tiranie demn de tragedia lui Wilhelm Tell. Cine nu a trăit atmosfera deprimantă a târgușorului basarabean, populat cel mai adesea cu evrei fanatici și ostili, fără nici un mijloc de comunicare cu lumea exterioară timp de mai multe luni lungi de iarnă, poate cu greu să-și dea seama de condițiile cu totul speciale pe care le creează un astfel de mediu. Trebuie de asemenea să ne amintim că starea de război cu Sovietele nu încetase și că după retragerea armatelor germane, bandele roșii reapăruseră la Nistru. Totuși în Basarabia nu s-a petrecut nici o revoltă care să nu fi fost direct organizată și susținută de „partizanii” comuniști veniți de pe cealaltă parte a Nistrului. La sfârșitul lui decembrie 1918, a avut loc un atac de o oarecare anvergură care a provocat tulburări în populația ruteană din distrinctul Hotin; generalul român Poetaș a fost ucis în timpul acestor lupte. Dar în afara acestei insurecții preparate din timp și susținute de bandele venite din Ucraina, nici o altă mișcare nu s-a produs împotriva unirii care reprezenta voința unei majorități incontestabile.

Adevăratele dificultăți trebuiau să se producă, nu în Basarabia, ci la Conferința de pace. Este adevărat că aceasta nu recunoscuse puterea Sovietelor, dar, se constituise la Paris „o conferință politică rusească” formată din câteva personalități ale vechiului regim care se refugiaseră aici pentru a apăra drepturile Rusiei care nu era prezentă. Pe 9 martie 1919, în numele acestui grup din care făcea parte și prințul Lvov, primul șef al guvernului provizoriu și Sazonov, fost ministru al Afacerilor Externe al lui Nicolae al II-lea, fostul ambasador Maklakov preciza într-un memoriu că nu va putea fi luată nici o decizie cu privire la teritoriul Rusiei din hotarele sale de la 1914, „cu excepția regatului Poloniei”. Dar, deja în 22 februarie, Comisia Afacerilor române prezidată de André Tardieu, se adunase pentru a asculta expunerea primului ministru român Ion I. C. Brătianu care se arătă special de categoric în privința Basarabiei. Scoase în evidență faptul că românii reprezentau majoritatea populației, în timp ce aproximativ a treia parte cît reprezentau minoritățile etnice, se împărțea la rîndul ei, fără evrei, în trei grupe diferite; germanii și bulgarii, recent colonizați în sud, și elementul rutean din nord a cărui prezență se datora unui fenomen de interpenetrare reciprocă, de vreme ce dincolo de Nistru, erau *mai mult de 500.000 de români*. El adăugă: „*Nu putem concepe existența poporului român fără Nistru, cum nu putem a o separa de elementul slav.... Basarabia reprezintă pentru noi pridvorul casei noastre, în mîna altora ne-ar putea periclita întreaga casă*”¹⁸.

În 6 aprilie, într-un raport la Conferință, Comisia se pronunță pentru reunirea Basarabiei cu România, dar estima în același timp că trebuie să ne asigurăm consimțămîntul Rusiei, condiție practic irealizabilă în acel moment.

Puțin mai târziu, în mai, la negocierile cu guvernul amiralului Kolceak, se specifică că *dreptul Conferinței de Pace de a determina soarta părților românești ale Basarabiei va fi recunoscută*.

Conferința era atît de prost informată de realitățile geografice și etnice încît pregătea o împărțire a Basarabiei, ceea ce însemna cea mai absurdă soluție posibilă.

Pe atunci, relațiile Consiliului celor Patru care conducea Conferința, cu delegația română fiind destul de încordate din cauza tratatului care stipula regimul special al minorităților sub egida *Principalelor Puteri aliate și asociate*, problema Basarabiei apărură în mod natural ca un mijloc de presiune asupra guvernului de la

București. Astfel, Consiliul interaliat al miniștrilor afacerilor externe ascultă cu plăcere pe 2 iulie, reprezentanții „Conferinței politicii ruse” care dezvoltă argumentele despre care am vorbit. Regăsim un ecou al lor în Memoriile lui Sazonov care vorbește de „Basarabia fidelă Rusiei care a eliberat-o în 1812 de jugul turcesc” și de indignarea cu care privea populația „această anexare forțată la România.” „Dezvoltând punctul nostru de vedere la acest subiect, adăuga Sazonov, am insistat asupra imposibilității de a determina soarta acestei țări fără să organizăm un plebiscit, permițând populației să se pronunțe liber.... Cerînd un plebiscit insistăm pentru ca locuitorii celor patru distincte populate în majoritate de moldoveni să-și poată exprima părerea. În acest mod, partea de populație cea mai interesată în problemă va decide de soarta Basarabiei”¹⁹.

Această sugestie fu reținută de ministrul american al afacerilor externe, Lansing care-l aplică întregii Basarabii, fără să se mai oprească la distincția propusă de Lazanov și Maklakov, și îi făcu această propunere primului delegat român pe care Conferința trebuia să-l asculte imediat după rus, Ion. I. C. Brătianu. Acesta depuse imense eforturi pentru a-l face pe irascibilul său interlocutor să înțeleagă că nu se temea de rezultatele unui plebiscit, dar că era imposibil să-l organizeze și să retragă trupele și autoritățile române din Basarabia, fără să arunce din nou în incertitudine și anarhie această țară, mereu amenințată de incursiunile bolșevice. Dar Lansing nu se dădu bătut din atîta lucru: plebiscitul putea să nu aibă loc imediat, putea tot atît de bine să se facă peste doi ani, sau chiar zece. Brătianu fu obligat să răspundă că o astfel de soluție nu ar avea ca rezultat decît să transforme dezordinea „în boală cronică”. Înainte de a părăsi Consiliul și Conferința de Pace de la care de altfel, s-a retras în același timp, nu putu totuși să se rețină să nu evidențieze „în termeni expresivi nenorocirile pe care Rusia le-a adus României și să nu se mire că i se poate propune un tîrg cu privire la o provincie răpită în întregime României tocmai de ruși, care pe bună dreptate ar trebui să-i plătească mult mai scump dezastrea pe care i le-a produs”²⁰.

„Conferința politică rusă” continua totuși să adreseze note Conferinței de Pace; cea din iulie a fost urmată de încă trei, pe 24 iulie, 25 septembrie și 15 noiembrie. Revendicările ei erau cu siguranță, mai puțin interesante prin ele însele, cît prin dificultățile pe care le creau delegației române, în momentul în care raporturile acesteia cu Consiliul Suprem și marile Puteri aliate erau în continuare foarte încordate; de fapt, era atunci vorba mult mai puțin de Basarabia, cît despre tratatul minorităților și ocuparea Ungariei – după înfrîngerea armatei roșii maghiare și căderea lui Bela Kun. Dar problema Basarabiei putea să constituie o presiune asupra României și a fost ridicată în acest scop: agitația monarhiștilor ruși, susținută de cercuri financiare interesate în alte chestiuni, furnizau acestui punct de vedere un argument deloc neglijabil. S-a ajuns pînă acolo încît în iulie, la Paris, a fost adus „un tînăr român din Basarabia” care venise să protesteze împotriva nelegiuirilor oligarhiei române. Unul dintre delegații americani adoptase în întregime punctul de vedere rus și susținea că România nu putea invoca în nici un fel drepturile anterioare ale Moldovei, ca și cum ar fi fost vorba de două țări absolut străine una de alta. În septembrie, apropierea tratatului de la St Germain, pe care România refuza să-l semneze, din cauza anexei cu privire la regimul minorităților și al imixtiunii marilor puteri în afacerile ei interne, agrava și mai mult criza relațiilor ei cu factorii

determinanți ai Conferinței. S-a văzut atunci, printr-o ciudată coincidență, cum reapărea sub o formă, este adevărat mai atenuată, sistemul compensațiilor care fusese preconizat în 1878 și pe care Puterile Centrale erau și ele tentate să-l pună în aplicare în 1918: au încercat să le sugereze delegaților români că ar obține mai ușor recunoașterea Basarabiei dacă era cedat Bulgariei Cadrilaterul.

Odinioară fusese vorba de întreaga Dobroge.

Atunci opoziția Franței la orice cedare de teritoriu al unui stat aliat către unul dintre învinșii războiului mondial duse la respingerea acestui proiect dar problema Basarabiei rămase tot nerezolvată²¹.

Marile puteri (în afara Statelor Unite care se retrăgeau din afacerile europene după căderea lui Wilson), aveau să se decidă să-i dea o soluție numai atunci când noul guvern român rezultat după primele alegeri generale cu sufragiu universal (au avut loc și în Basarabia) a hotărât să abandoneze „politica de rezistență” a predecesorilor săi și să accepte tratatul de la St. Germain, așa cum l-au formulat „Principalele Puteri”. Dificultățile au dispărut deodată una după alta după rezolvarea problemei minorităților. La 3 martie 1920, Consiliul Suprem îi adresa lui Vaida Voievod o nouă notă, în care explica faptul că nu se soluționase problema Basarabiei din cauza că făcea parte din problema României în general; această problemă nu putea fi rezolvată „din cauza dificultăților create de guvernul precedent” și că nutriseră speranța unui aranjament direct care ar fi putut avea loc între România și Rusia“.

Cum, pe de o parte, noul guvern român dovedise că recunoaște autoritatea Conferinței și nu intenționa să-i pună în discuție deciziile, și pe de altă parte problema Basarabiei nu mai putea să rămână nerezolvată în interesul României și al statelor învecinate, Principalele Puteri își manifestau dorința de a recunoaște printr-un tratat reunificarea Basarabiei la România, fondată pe *caracterul moldovenesc al acestei provincii din punct de vedere geografic și etnic și pe dorința reprezentanților Basarabiei*. Semnarea tratatului avea să mai fie amânată cu câteva luni, după vicisitudini despre care vom reveni la capitolul următor. Tratatul care recunoștea clar unirea Basarabiei cu România a fost semnat de abia pe 28 octombrie 1920 de Franța, Imperiul Britanic, Italia și Japonia și îi institua Basarabiei un titlu clar în materie de drept internațional: „că este în interesul păcii generale în Europa să se asigure încă de acum Basarabiei o suveranitate care să răspundă aspirațiilor populației și care să garanteze minorităților de rasă, religie sau limbă protecția ce li se datorează“;

... că din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic reunificarea Basarabiei la România este pe deplin justificată;

... că populația Basarabiei și-a manifestat dorința să vadă Basarabia reunită cu România.

Și considerînd că România are din voință proprie, dorința să dea garanții sigure de libertate și dreptate, fără deosebire de rasă, de religie sau de limbă conform tratatului semnat la Paris în 1919, atît locuitorilor vechiului regat al României cît și celor din teritoriile nou retrocedate...”

România, în schimbul, suveranității care îi era recunoscută „asupra teritoriului Basarabiei cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la vărsare pînă la punctul unde se întretaie cu fostul hotar între

Bucovina, Basarabia și acest fost hotar“ se angaja să respecte stipulările tratatului minorităților și își asuma „responsabilitatea datoriei publice rusești și orice alt angajament financiar al statului rus proporțional cu partea aferentă Basarabiei...” pe care Sovietele continuau să o respingă. Rusia era și ea invitată să-și dea adeziunea de-ndată ce ar fi avut un guvern rus recunoscut de semnatarii tratatului²². Dar puterile respective au recunoscut curînd guvernul Sovietelor, fără să intenționeze să-i pună această problemă.

Ratificarea urma să fie întîrziată cu încă cîțiva ani. Cea a Franței și a Angliei avură loc în 1922; cea a Italiei fu dată în 1927 și cea a Japoniei, ca urmare a menajamentelor ei față de guvernul sovietic, nu s-a produs nici pînă acum. Din aceste motive, problema Basarabiei constituie un caz cu totul special și una din cele mai interesante probleme de drept internațional.

Din felul în care a fost tratată problema în timpul Conferinței de pace din 1919 – 1920, se poate totuși trage concluzia că în problema Basarabiei există două elemente esențiale:

1 Valorile sale permanente de ordin geografic, etnic și istoric, pe care evenimentele au putut să le umbrească în timpul secolului al XIX-lea dar care au reapărut cu forța elementară și instinctivă a unei puteri naturale imediat după revoluția rusă.

2 Considerente legate de oportunitate, relativ la relațiile României cu Marile Puteri, care le făceau pe acestea din urmă favorabile unei soluționări echitabile a problemei basarabene, în funcție de satisfacerea intereselor lor în alte direcții. „Adevăr dincoace de Pirinei, eroare dincolo“ se spunea odată; s-ar putea spune același lucru despre Basarabia: adevăr sau eroare, după cum se află dincoace sau dincolo de anumite exigențe ale Conferinței de pace sau ale Consiliului Suprem, și de interesele principalelor puteri reprezentate. Așa cum vom vedea mai departe, atitudinea Uniunii Sovietice, a fost dictată de considerente absolut analoage.

NOTE

1. După cifrele oficiale ale statisticilor ruse din 1907 și 1908 proporția bărbaților care știau să citească era pentru Moldova de 10,5% iar cea a femeilor de 1,7%! Cf. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, 84.

2. Cf. pentru toate aceste statistici Șt. Ciobanu, *op. cit.*, cap. II, *La population de la Bessarabie*.

3. G. I. Brătianu, *Bismarck und Ion C. Brătianu*, Iena-Leipzig, 1939, p. 19.

4. Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în ani 1917 – 1918*, București, 1929, p. XIII și XXXIII.

5. *Ibidem*, p. 7, nr. V.

6. *Ibidem*, p. 18 și urm., nr. XIV.

7. *Ibidem*, p. 82 – 83, nr. LXV.

8. *Ibidem*, p. 129 – 132, nr. LXXVIII.

9. „Dreptul de autodeterminare completă a popoarelor, ajungînd pînă la separarea și crearea de noi state“ – comunicat făcut Ucrainei pe 5 decembrie 1917.

10. Cf. A. Boldur, *op. cit.*, Annexe, p. 381 – 384.

11. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 214 – 215, nr. CLIV.

12. *Ibidem*, p. 223, nr. CLVII.

13. *Ibidem*, p. 239 – 240, nr. CLX.

14. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. LXXXVIII; A Boldur, *op. cit.*, p. 66 și urm.

15. N. Nartsov, *Destinul istoric al Basarabiei și al Moldovei* (în limba rusă), în „Istoriik Marksist“, 9/85, 1940, p. 94.
16. A. Boldur, *op. cit.*, p. 186.
17. N. Nartsov, *op. cit.*, p. 96.
18. G. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. I. C. Brătianu* ed. 2, București, 1940, p. 52.
19. S. Sazonov, *Les annes fatales*, p. 289 – 290.
20. G. I. Brătianu *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. I. C. Brătianu*, p. 102 – 103
21. *Ibidem*, p. 161 și urm.
22. A. Boldur, *La Bessarabie*, Annexe, p. 387 și urm.

[1] În ziua de 2 aprilie 1917 a fost sărbătoarea Sfintelor Paști. Marea adunare națională fusese proiectată a avea loc la Odesa în Duminica Tomii; adică 9 aprilie 1917, dar nu s-a putut respecta termenul stabilit, desfășurându-se pe data de 18 aprilie 1917, stil vechi, deodată cu manifestația de 1 mai după stil nou: „După congres, moldovenii au străbătut străzile Odesei, purtând steaguri naționale românești și făcând asupra imensului public o foarte bună impresie. A defilat apoi mulțimea de democrați și de socialiști-revoluționari prin fața locuinței boierului Vasile Stroescu, președintele Partidului național moldovenesc, pe care l-au aclamat cu însuflețire și care le-a mulțumit prin cuvinte de îmbărbătare. Manifestația s-a terminat cu admirabile dansuri populare moldovenești jucate în vasta piață a Catedralei (Sobor), spre nespusa uimire a publicului rusesc și evreiesc din Odesa zăpăcită de lozincile internaționale“. (Apud, Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții*, Chișinău, 1992, p. 145)

[2] Congresul ostășesc moldovenesc s-a desfășurat în perioada 20–28 octombrie 1917, timp în care la Petrograd izbucnește la 26 octombrie, marea revoluție bolșevică: „Congresul ostășesc a fost exclusiv opera spontană a tineretului cult moldovenesc din armata rusească, fără vreo contribuție directă nici din partea Partidului național moldovenesc, care trecea dintr-o criză în alta, – nici din partea „grupului de la Petrograd“ în frunte cu Ion Inculeț și Pantelimon Erhan, trimiși din Capitală pentru „adîncirea revoluției în Vendeaa“ dintre Nistru și Prut, nici din partea zemstvei guberniale, respectiv a Comisarului guvernului provizoriu, nici din partea mea (Onisifor Ghibu) și cu atât mai puțin din partea guvernului român sau a altei formațiuni politice românești de la Iași“. (Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 398).

CAPITOLUL VI

BASARABIA ÎN RELAȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI U.R.S.S.

„The communist aggression of 1940, establishing Russia at the mouth of the Danube and a step nearer to the Dardanelles, affected not merely Romania but the entire continent of Europe, upsetting at it did, the balance at a traditional danger spot... It is tragic to reflect that genuine policy of reconciliation on the Kremlin's part, which by creating a loyal border zone all the way from the White Sea and the Baltic to the Black Sea might even perhaps have prevented this war, sacrificed to imperialistic ambitions that was have since plunged mankind in its bloodiest struggle.“

Ch. Upson Clark „Racial aspects of Romania's Case“, october 1941. p. VIII

Agresiunea comunistă din 1940, aducând Rusia la gurile Dunării și cu un pas mai aproape de Dardanele, nu a afectat numai România ci întregul continent european, răsturnând echilibrul într-un punct prin tradiție periculos..

E tragic să ne gândim că o adevărată politică de reconciliere din partea Kremlinului pentru a crea o zonă leală de graniță de la Marea Albă și Marea Baltică pînă la Marea Neagră, în loc să oprească acest război, a fost sacrificată unor ambiții imperialiste care au împins omenirea în această luptă sîngeroasă.

Ch. Upson Clark *Aspecte rasiale ale problemei României*, octombrie 1941, p. VIII

Aceasta este exact chestiunea pe care ne propunem să o analizăm în acest ultim capitol.

Rămăsesem, de la ruptura acordului negociat de guvernul generalului Averescu cu Rakovski, la telegrama de protest a comisariului sovietic al Afacerilor Externe, împotriva rezoluției *Sfatului Țării* și a actului de unire din 9 aprilie 1918, pe care-l califică drept „tentativă de a face să fie considerat ca expresie a voinței muncitorilor și țăranilor basarabeni, votul proprietarilor...” și căruia îi contesta „orice putere legală internațională“. Sovietele căutaseră să profite de insurecția pe care o provocaseră în regiunea Hotin, dar tentativa a eșuat. În 1919 încercaseră câteva lovituri pe Nistru cu scopul de a ajuta comuniștii unguri în campania lor împotriva armatei române, dar fără mai mult succes. Operațiile lor împotriva forțelor lui Denikin și ale lui Kolceak le dădeau destul de furcă. La începutul lui 1920, se schița o mare ofensivă poloneză în Ucraina, unde mișcarea lui Petliura se ridica și ea tot împotriva dominației sovietice. Denikin fusese eliminat, dar în sud, generalul Vranghel ținea încă Crimeea. O intervenție a României putea pune în

mare dificultate forțele Uniunii Sovietice! Cu suplețea care o caracterizează, politica U.R.S.S. devine degrabă conciliantă și astfel, rupturii din 1918 îi urmează o fază nouă de negocieri; pe 7 februarie 1920, comisarul Cicerin propunea o întrevedere preliminară la Varșovia, în vederea unei conferințe ruso-române. Guvernul român și-a dat, în principiu, consimțământul; au fost aleși delegații: domnii Filliti și Karahan. Instrucțiunile delegatului român erau ca problema reunirii cu Basarabia să nu fie pusă în discuție sub nici o formă¹.

În 24 februarie, Cicerin revenea cu insistență: radiograma lui sugera negocieri *pentru a stabili între cele două țări relații pașnice*. Adăuga că *toate punctele în litigiu între cele două țări pot fi rezolvate pe calea negocierilor de pace și toate problemele teritoriale pot fi rezolvate prin bună înțelegere*. Guvernul român ezita; din Londra, pe 3 martie, domnul Vaida-Voievod înștiința că s-a pus în legătură cu Bucureștiul pentru a primi un răspuns la acest subiect; câteva zile mai târziu, propunea ca loc de întâlnire pentru negocieri Varșovia. Tocmai în acest moment guvernul Vaida a fost înlocuit cu cabinetul Averescu – Tache Ionescu. Sovietele au propus Harkovului ca loc de întâlnire pentru o eventuală conferință și insistau din nou, pe 8 august, cerînd un răspuns. Ministrul român al Afacerilor Externe cerea și el să cunoască condițiile, în care guvernul sovietic ar fi dispus să înceapă negocierile, dar înștiința în același timp că guvernul englez își exprimase dorința de a examina „condițiile de pace între Rusia și statele vecine”. Eram în plin război în Polonia: armatele lui Tuhacevski ajunseseră în fața Varșoviei de unde, contraatacul polonez avea să le respingă spre est și nord; generalul Weygand venise să ajute statul major polonez cu experiența sa. România trebuia să țină cont de aceste circumstanțe, înainte de a începe negocierile.

Delegații putură să se întâlnească de abia pe 22 septembrie la Varșovia. Conform, instrucțiunilor primite domnul Filliti refuză să discute chestiunea Basarabiei; generalul Averescu îi reamintea într-o telegramă din 28 septembrie că „cel mai bun argument al nostru este că Republica moldovenească s-a constituit în mod liber și sub această formă a întreținut raporturi de la Stat la Stat cu republicile Moscovei și Ucrainei. Tot în deplină libertate și-a proclamat unirea cu România. Asta nu-l împiedica pe Cicerin să constate, pe 30 septembrie că *guvernul sovietic consideră că este perfect posibil să se ajungă la un acord asupra chestiunilor teritoriale și financiare care interesează cele două țări*. Era pregătit să furnizeze toate explicațiile necesare, în cursul conferinței care se pregătea. În fine pe 6 octombrie, delegatul sovietic Karahan dădu cărțile pe față: „pentru a explica ma elor sovietice renunțarea fără discuții la Basarabia”, propunea semnarea unui angajament prin care România se obliga să rămână neutră, în caz de conflict al Rusiei sovietice cu o altă putere. Această ultimă problemă interesa într-adevăr mult mai direct Uniunea Sovietică, care tocmai terminase o campanie neizbutită în Polonia și se pregătea să mai susțină una contra armatelor lui Vranghel. Pe 11 octombrie, Karahan preciza că problema Basarabiei va fi pusă în discuție numai sub forma ocolită a unei delimitări a frontierei între România și Ucraina și că în afara declarației de neutralitate, vor exista și concesiile economice și financiare; era vorba de tezaurul Băncii Naționale Române, care devenea un fel de răscumpărare pentru Basarabia. Între altele, guvernul sovietic se interesa și el de problema minorităților și aplicarea ei în Basarabia.

La București, în privința acestor negocieri părerile erau împărțite. Generalul Averescu ar fi fost de părere să se profite de ocazie pentru a se ajunge la o recunoaștere sigură din partea Uniunii Sovietice; ministrul Afacerilor Externe Tache Ionescu se opunea susținând că România trebuia să se conformeze atitudinii marilor săi aliați și să nu adopte, față de Sovietic, un punct diferit de al lor. Ori în acel moment, puterile aliate, și mai ales Anglia și Franța erau hotărât ostile Sovietelor; Franța recunoscuse guvernul lui Denikin, apoi pe cel al generalului Vranghel. Se credea cu tărie că puterea Sovietelor nu va dura și că vor fi răsturnate de o contrarevoluție.

Regele Ferdinand ceru părerea lui Ion. I. C. Brătianu iar acesta se alătură opiniei lui Tache Ionescu; răspunzând că nu acceptă nici o discuție asupra frontierelor și minorităților și că nu putea nicicum să fie vorba de un acord, care ar semăna cît de cît cu o alianță cu Sovietele. Nu avea nici intenția să discute problema navigației pe Dunăre, care nu mai privea raporturile între România și U.R.S.S. Cum guvernul sovietic propunea continuarea negocierilor la Harkov, generalul Averescu, ceru pe 22 octombrie, explicații suplimentare. Pe 28 octombrie, Cicerin anunță că „Rusia sovietică ar putea renunța la unele revendicări pe care ar avea dreptul să le prezinte României cu privire la alte cîteva puncte“. Dar pe 31 octombrie, o circulară a lui Tache Ionescu către delegațiile române anunța că negocierile vor fi amîinate „Rusia avînd dorința să pună în discuție problema Basarabiei și refuzînd să accepte punctul de vedere român cu privire la tezaurul depus la Moscova“. În acest timp, Moscova aflase de tratatul semnat la Paris la 28 octombrie, prin care cele patru puteri aliate recunoșteau suveranitatea României asupra Basarabiei. Astfel, pe 1 noiembrie, în numele Rusiei Sovietice și al Ucrainei, Cicerin, înștiință că aceste republicii „nu pot recunoaște nici o validitate unui acord cu privire la Basarabia, încheiat fără participarea lor“. Astfel se încheie faza negocierilor și se reveni, cel puțin teoretic, la starea de război, care persista din 1918 între cele două țări.

În realitate este evident, că, în timpul anului 1920 guvernul sovietic a fost de mai multe ori pe punctul să renunțe, printr-un tratat, la orice pretenție asupra Basarabiei. Era gata să o facă în timpul războiului împotriva Poloniei cînd se temea în fiecare moment de o intervenție românească și se arăta încă dispus s-o facă, în schimbul tezaurului român, în momentul în care se pregătea să se repeadă asupra Crimeii și să lichideze cu armata lui Vranghel. Dacă România nu a cedat acestei dorințe care ar fi simplificat problema viitoarelor sale raporturi cu U.R.S.S., așezîndu-le la același nivel cu cele ale Poloniei după tratatul de la Riga, a făcut-o numai pentru a rămîne solidară cu puterile aliate și ținînd cont de sugestiile lor. Deci, acestea sînt primele responsabile de situația atît de specială în care s-a aflat apoi România în relațiile sale cu vecinii ei din est. Fără intervenția lor, ea putea obține această recunoaștere sigură din partea U.R.S.S.-lui; lipsa acestei recunoașteri avînd să greveze cu o atît de grea ipotecă problema Basarabiei și politica românească în general.

Este adevărat că, deși obținută în termenii cei mai categorici, această recunoaștere n-ar fi valorat mai mult decît independența Georgiei, recunoscută în 1920, sau, deasemenea, cea a frontierelor orientale ale Poloniei, ratificate la Riga în 1921 și abolite în 1939. Ar fi existat, cel mult, o controversă în materie de drept internațional, în intervalul foarte scurt dintre cele două războaie mondiale.

Anii următori nu au adus schimbări importante în această situație încordată. Pe malurile Nistrului se întâlneau din când în când comisii locale pentru a regla incidentele de frontieră, totdeauna numeroase, în starea de ostilitate latentă a relațiilor ruso-române; se produceau destul de des incursiuni armate de pe malul stîng al Nistrului pe malul drept. La conferința de la Geneva din aprilie 1922, delegația română a avut ocazia să o întâlnească pe cea a Sovietelor, dar în afara unor schimburi de păreri ce exprimau puncte de vedere contrarii, deși în termeni care păstrau aparențe de curtoazie, nu s-a adus nici o modificare punctelor de vedere respective în problema Basarabiei și a celorlalte litigii, din care nici unul nu fusese rezolvat. Conferința de la Lausanne, unde a fost stabilit regimul Strîmtorilor, nu aduse nici o schimbare în problema Basarabiei.

În 1924, se produc două evenimente de egală importanță pentru evoluția raporturilor U.R.S.S.-lui cu România. Urmîndu-și politica de încurajare a autonomiilor naționale, neutralizată cu grijă prin riguroasa centralizare aplicată de partidul comunist, guvernul de la Moscova institua pe malul stîng al Nistrului o nouă republică moldovenească, federalizată la republica sovietică Ucraina dar care putea întrebuința limba „moldovenească” în administrație și în școlile situate pe teritoriul ei, și pe care își dădeau silința, exagerîndu-i unele particularități, să o deosebească de limba română. Capitala era micul oraș Balta și cele cîteva distincte ale lui, trasate neregulat, conținînd aproape aceleași regiuni populate cu sate moldovenești pe care Peyssonnel le menționa deja la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Dar principalul scop al acestei curioase formațiuni politice era să constituie un element de atracție pentru țara „moldovenească” anexată de România, adică Basarabia. Pe hărțile U.R.S.S.-ului teritoriul noii republici conținea și această provincie și Balta era considerată reședință provizorie.

În aceste condiții, o nouă conferință ruso-română, convocată la Viena la sfîrșitul lui martie 1924, nu putea duce la un rezultat pozitiv. Ea înregistrează însă un fapt nou: delegația sovietică care respingea orice continuitate cu regimul țarist și drepturile sale istorice, adoptă totuși punctul de vedere susținut de reprezentanții vechiului regim în discuțiile de la Conferința de pace din 1919 și ceru un plebiscit în Basarabia pentru a se ajunge la o soluție definitivă a problemei. Trebuie notat în paranteză, că U.R.S.S.-ul recomanda această procedură eminentemente democratică numai pentru Basarabia; intenția era cît se poate de clară și negocierile au fost întrerupte pe un refuz al delegației române.

În realitate, aceasta putea să facă nu un plebiscit ci mai multe. Deja avuseseră loc trei alegeri parlamentare în Basarabia de după Unire, cu sufragiul universal și o participare numeroasă a electorului care și-a menținut constantă simpatia pentru curentele radicale, evoluție destul de naturală în opinia unei provincii care trecuse prin frămîntările marii revoluții ruse. După zicala binecunoscută, Basarabia număra în acea perioadă două milioane și jumătate de subiecți, în afara subiecților de nemulțumire. Administrația română lăsa evident de dorit în primii ani ai noului regim și era greu să fie altfel. Nu dispunea de un număr suficient de cadre pregătite în aceste scopuri, și în plus, aveau a face cu o populație care fusese lăsată în voia ei

de guvernul țarului și acum nu înțelegea deloc la ce-i putea servi un perceptor, un jandarm sau un institutor. Divergențele și abuzurile erau inevitabile și adeseori au existat proteste contra procedeele folosite în unele alegeri; și totuși nu puteau împiedica niciodată ca sufragiile să meargă în majoritatea cazurilor la extrema stîngă a partidului țărănesc sau la extrema dreaptă antisemită, ceea ce nu avea cum să fie pe placul guvernului. Pe de altă parte, trebuie să remarcăm că n-a existat nici înainte nici după 1924, nici o mișcare separatistă în favoarea întoarcerii la Rusia, bineînțeles cu excepția acțiunilor agitatorilor comuniști de profesie, care aveau o mare influență asupra minorităților. În 1924, încercară chiar, la sfîrșitul verii, o nouă lovitură de forță analoagă celei de la Hotin din 1918 dar, de data asta în sudul Basarabiei, tot în sînul unei populații alogene.

„Insurecția“ de la Tatar Bunar, bine aprovizionată cu depozite clandestine de arme și condusă de bande revoluționare venite din cealaltă parte a Nistrului a avut un oarecare răsunet în presa europeană dar nu a reușit să se mențină după intervenția trupelor. Coloniștii germani din Basarabia meridională au rămas fideli autorităților române și au contribuit prin rezistența lor energetică la eșecul total al mișcării; totuși a continuat exercitarea unei propagande subversive asupra minorităților evreiești și rutene. Acest lucru a fost descoperit mai tîrziu. Aceste trei manifestații se succed la distanță de cîteva luni; crearea republicii sovietice moldovenești, o cerere de plebiscit la conferința de la Viena, și în sfîrșit, incursiunea de la Tatar Bunar, relevă cît se poate de clar metodele folosite de politica U.R.S.S. în privința României.

Din acest moment, politica sovietică trece la o nouă etapă. Puterile (Marile puteri), care dezaprobaseră negocierile directe române-sovietice, au recunoscut, fiecare la rîndul ei guvernul sovietic. Ideea cordonului sanitar a fost abandonată și se putea prevedea momentul cînd U.R.S.S. va redeveni un factor important al politicii europene și mondiale. Pentru asta trebuia să dea garanții că intențiile sale sînt pașnice. Ocazia s-a prezentat odată cu pactul Briand-Kellogg, din 27 august 1928: acest instrument diplomatic fără precedent, oferit tuturor statelor planetei pentru a înfiera războiul și a institui pacea veșnică, avea să primească adeziunea Uniunii Sovietice. Pe 9 februarie 1929, s-a desfășurat la Moscova o ceremonie solemnă: comisarul Afacerilor Externe, Litvinov, semna cu reprezentanții statelor învecinate U.R.S.S.-ului în Europa, de la Baltica la Marea Neagră, un protocol prin care recunoșteau ca valabilă stipularea pactului Briand-Kellogg; era pentru prima oară cînd un delegat român își punea semnătura lîngă cea a comisarului sovietic. Aceasta nu-l împiedica pe comisar să precizeze, în discursul pronunțat cu această ocazie, următoarele: „faptul că printre noi se găsește în calitate de delegat semnat al protocolului, reprezentantul unui stat cu care Uniunea nu întreține relații diplomatice normale avînd cu acesta conflicte vechi și serioase, ce nu au fost lichidate și pe care protocolul acesta nu are ca scop să le rezolve, acest fapt, cum vă spuneam, este o probă în plus a spiritului pacifist de care este însuflețită U.R.S.S. Arătîndu-și interesul pentru pace, U.R.S.S. nu uită să amintească rezervele sale în privința conflictului cu România în privința Basarabiei. *Protocolul Litvinov*, cum a fost denumit de atunci, a avut totuși avantajul să pună capăt stării teoretice de război care continua să existe totuși între cele două țări, deși, de fapt, de cîtva timp încetaseră ostilitățile de-a lungul Nistrului.

Politica abilă a lui Litvinov avea să înregistreze noi succese; în primăvara din 1931 s-a pus problema încheierii unui pact de neagresiune între U.R.S.S. și Franța, Polonia și Statele Baltice. România era aliată cu Polonia din 1921, și semnase cu Franța, în 1926, un tratat de prietenie care o obliga să se pună de acord cu Franța asupra tuturor problemelor ce priveau ordinea stabilită. Nu era logic să încheie și ea la rândul ei un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, pentru a menține trăinicia alianțelor sale?

De la Varșovia și de la Paris se exercitau presiuni asupra guvernului de la București. După unele ezitări ne-am decis să încercăm și ministrul României la Riga, Mihai Sturza, a trebuit să-l întâlnească pe comisarul adjunct sovietic Stomoniakov. Acesta se declara de acord să elaboreze un pact de neagresiune, după modelul celui cu Franța și Polonia, dar insistă să se introducă în textul care-i era propus mențiunea „diferendelor existente” cu România, ceea ce nu putea viza în primul rând, decât Basarabia. Delegatul român a respins imediat această cerere și s-a menținut pe poziția pentru care avea instrucțiuni: neacceptarea nici unei discuții cu privire la drepturile României asupra Basarabiei. La puțin timp după întreruperea acestor negocieri, un nou incident veni să repună problema naturii raporturilor ruso-române: politica de lichidare a culacilor, sau țărani bogați urmărită cu o nemiloasă fermitate de regimul lui Stalin, a avut pentru „republica moldovenească” consecințe deplorabile: mulți dintre acești nenorociți, urmăriți de represiunea Sovietelor, încercau să treacă Nistrul în plină iarnă, sub focul ucigător al grănicerilor sovietici: un reportaj al lui Geo London, binecunoscutul ziarist parizian, a informat opinia publică europeană despre tragedia care se desfășura la frontierele Basarabiei.²

Dar negocierile ruso-poloneze arătau că pactul între Varșovia și Moscova va fi încheiat în curând. Insistențele guvernului polonez s-au făcut mai presante și pactul de neagresiune ruso-polonez fu semnat la 25 iulie 1932, guvernul român mulțumindu-se cu declarația că ratificarea nu va avea loc decât după încheierea unui acord similar între Moscova și București.

Franța încheiase la rândul ei pactul de neagresiune cu Sovietele și făcea și ea presiuni pentru a obține „alinierea” României la această nouă politică. Ministrul României la Varșovia, domnul Cădere, a fost însărcinat să reia negocierile cu reprezentanții U.R.S.S.-ului. Acesta a fost momentul în care s-a produs, ca o adevărată lovitură de teatru, răsunătoarea demisie a lui Nicolae Titulescu, ministrul României la Londra și primul delegat al țării sale la Societatea Națiunilor unde juca un rol important. Eminentul diplomat român, considera, pe bună dreptate, că se mersese prea departe pe calea negocierilor directe, la care, de altfel, nu avusese nici o contribuție. Guvernul Vaida, care angajase noile negocieri, a fost nevoit să se retragă, și lăsa locul unui cabinet Maniu, în care Titulescu deveni ministrul Afacerilor Externe. Păstră conducerea acestui departament până în 1936, în diferitele guverne care s-au succedat în timpul acestei perioade agitate.

În noiembrie 1932, am avut ocazia să-l interpelez asupra problemei negocierilor cu Sovietele și a raporturilor României cu aliații săi. Răspunsul său din 23 noiembrie precizează, că în relațiile sale cu Sovietele, România se limita la stipulările pactului Briand-Kellogg, ceea ce o dispensa de un tratat suplimentar, care ar fi prezentat dezavantajul de a fixa un termen pentru intențiile pașnice ale semna-

tarilor și de a marca incertitudinea frontierelor geografice. Relațiile României cu Franța și Polonia, declara ministrul Afacerilor Externe, nu trebuiau să sufere din cauza acestui dezechilibru de moment al respectivelor lor atitudini față de U.R.S.S. De fapt, rezulta că ar fi fost mai bine ca România să fie lăsată să-și urmeze propria politică fără să fie obligată să se „alinieze“ în condiții defavorabile. Uniunea Sovietică avusese atuurile în mână și nu s-a dat în lături să o facă pe vecina ei să simtă acest lucru.

Ajungerea la putere a regimului național-socialist în Germania în 30 ianuarie 1933, răsturnă brusc balanța tuturor combinațiilor diplomatice, Sovietele s-au simțit direct amenințate, și, în același moment, în Extremul Orient, pătrunderea japonezilor în Manciuria ridică alt pericol la frontierele lor.

Cufind politica Moscovei redeveni conciliantă și se apropie repede de Societatea Națiunilor pe care pînă acum o tratase cu atîta dispreț. Delegații ei apărură la conferințe, unde se discuta cu o mare putere de iluzionare despre dezarmarea generală: generoasă și pacifistă, U.R.S.S., chema nu numai toți proletarii să se reunească pentru triumful Revoluției, ci deborda de entuziasm pentru formule care ar fi trebuit să aducă pe pămînt vîrsta de aur și să convingă lupul să pască alături de oaie. Din sugestiile de atunci ale lui Litvinov, s-a născut raportul, întocmit de cel mai mare specialist în drepturi intrnaționale, Nicolas Politis, care a ajuns la un rezultat pozitiv și concret; conferința de la Londra, unde a fost proclamată pe 3 iulie 1933 „definiția agresorului“ acceptată de U.R.S.S. și toți vecini săi europeni și asiatici, de la Estonia³ și Polonia pînă la Iran și Afganistan. Această formulă, care avea un caracter foarte general nu aducea nici o nouă precizare asupra hotarelor teritoriale ale României și Uniunii Sovietice, dar definea, fără echivoc, condițiile de agresiune la care semnatarii se angajau încă odată să renunțe, ca mijloc de realizare a intereselor lor politice și naționale.

Se hotărîse ***că era interzis să se declare război, și să se invadeze un teritoriu al unui stat fără o declarație de război.*** În plus, raportul Politis care constituia bazele noii convenții, preciza în termeni indiscutabili că era vorba aici de ***teritorii pe care un stat își exercită în fapt autoritatea.*** Aceasta rezolva fără controverse, problema anganjamentelor U.R.S.S.-ului față de frontiera basarabeană. ***Uniunea Sovietică nu recunoscuse încă formal suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, dar renunțase, printr-un act public și solemn, la orice veleitate de a-l lua cu forța.***⁴ Acest act diplomatic marchează desigur punctul culminant al politicii lui Titulescu și fără-ndoială, și cel mai frumos succes real al carierei sale. Înțelept ar fi fost să ne oprim aici.

*
* *
*

Dar evenimentele își urmează cursul lor; o fatalitate de neînlăturat părea să îndrepte din nou lumea spre război. Părăsită de America imediat după încheierea păcii, nesigură de sprijinul Marii Britanii care, după Locarno, nu mai vedea dincolo de frontiera Rinului, politica franceză revenea la ideea de a căuta în est o contrapondere a puterii crescînde a Reichului. Polonia uimește în 1934 semnînd un pact de neagresiune cu Germania. Considerînd-o trecută de cealaltă parte, Franța

încercă imediat să-și strângă legăturile care o uneau cu Mica Antantă și să substituie, sau măcar să adauge alianței poloneze, care devenea nesigură, garanția suplimentară a Uniunii Sovietice. Acesta a fost scopul călătoriei lui Louis Barthou în primăvara lui 1934 în capitalele Europei Orientale, în vederea încheierii, inclusiv cu Uniunea Sovietică a unui pact regional, care, nu ar mai fi numai unul de nonagresiune ci și de asistență mutuală și efectivă. Nu e locul aici să insistăm asupra acestor vicisitudini diplomatice, care privesc de destul de departe subiectul nostru; fapt este că Titulescu, devenit unul dintre propagandiștii cei mai activi ai acestei politici, luă hotărârea să „alinieze” din nou politica României în raporturile ei cu Moscova, după politica Franței, pe calea pe care o sugera și noua orientare a Cehoslovaciei, după întărirea pactului Micii Antante, care avusese loc în 16 martie 1933.

Această nouă tentativă avea să se lovească de obstacole serioase. A fost afectată în primul rând unitatea de acțiune a Micii Antante, Cehoslovacia stabilind raporturi diplomatice cu Uniunea Sovietică, dar Iugoslavia refuzând orice relație directă cu guvernul de la Moscova. Polonia își menținea poziția de aliată a Franței dar refuza cu hotărâre să se lase antrenată într-o înțelegere care ar fi inclus U.R.S.S. În aceste condiții a avut loc brusc, pe 9 iunie 1934, schimbul de scrisori între Titulescu și Litvinov, prin care erau reluate relațiile diplomatice dintre România și U.R.S.S. Fragmentul cel mai important și mai caracteristic al textului identic al acestor două documente, era evident, cel în virtutea căruia *guvernele ambelor țări își garantau mutual respectarea deplină și întreagă a suveranității lor și abținerea de la orice amestec, direct sau indirect în afacerile interne ale fiecăreia dintre ele, și în special, a oricărei propagande sau agitații sau orice altă intervenție...* Deși opinia publică românească și parlamentul s-au aflat în fața unui fapt împlinit, totuși, într-o ședință a comisiilor reunite ale Camerei și Senatului, au fost formulate obiecții. Cea mai importantă și deci fundamentală era că în aceste circumstanțe, termenul de suveranitate nu definea în întregime întinderea teritoriului, în timp ce, celelalte tratate de recunoaștere a vecinilor săi de către Uniunea Sovietică, conțineau o delimitare foarte precisă a frontierei sale. Exista convenția de la Londra, bineînțeles, dar s-a amintit că Litvinov, expunând, cu câteva luni mai devreme, la congresul partidului comunist de la Moscova, rezultatele politicii sale, subliniasă adeziunea la „definiția agresorului” a celor trei state ale Micii Antante, adăugând, totuși, aceeași rezervă pe care o mai făcuse în 1929, cu ocazia pactului Briand-Kellogg: „Faptul de a fi ajuns la acest act, *în ciuda litigiilor vechi, care nu au fost încă rezolvate, cu unul dintre aceste state, România nu poate decât să-i sporească importanța.*”⁵

Desigur, raporturile cu U.R.S.S. evoluaseră într-un sens favorabil de la negocierile de la Riga, în 1931, astfel încât o destindere în relațiile româno-ruse, subliniată de trimiterea de diplomați acreditați la București și la Moscova, nu ridica obiecții de principiu în mediile politice și parlamentare. Dar echivocul nu a persistat mai puțin cu privire la limitele acestei „suveranități”, recunoscută în unele texte diplomatice și contestate apoi de declarații sau publicații oficiale de inspirație sovietică.

În fond, piatra de încercare în raporturile ruso-române o reprezenta Basarabia; la nevoie obstacolul putea fi ocolit, atâta timp cât nu era vorba decât de ameliorarea relațiilor de vecinătate și de întărirea ideii de pace între cele două state, dar dificultatea reapărea la faza următoare dacă se încerca o mai mare apropiere a

politici României de politica U.R.S.S. Deocamdată aceasta își făcea, în sesiunea din toamnă lui 1934, o intrare triumfală la Societatea Națiunilor, și admiterea ei putea fi considerată ca o nouă confirmare indirectă a intențiilor sale pacifice fiindcă în termenii art.10 ai pactului Societății Națiunilor „membrii Societății se angajează să respecte și să mențină față de orice agresiune exterioară, integritatea teritorială și independența politică a tuturor membrilor Societății“. În privința acestei obligații⁶ nu a fost formulată nici o rezervă și părea dificil că pe de o parte U.R.S.S. să garanteze integritatea teritorială a României, membră a Societății Națiunilor, integritate care cuprindea și Basarabia, și pe de alta să-i conteste simultan posesia acestui teritoriu. Dar s-a constatat repede că asemenea concluzii aparțineau unor prejudecăți burgheze și diplomația sovietică nu se oprea la astfel de lucruri minore; trebuie să recunoaștem că în această privință ea nu făcea decât să continue o tradiție lăsată moștenire de Rusia imperială încă de când Gorceakov interpretase în felul expus mai sus, convenția ruso-română de la 16 aprilie 1877.

În anul următor a fost atins din nou un punct critic în relațiile ruso-române. Urmînd politica începută de Louis Barthou, care fusese ucis în atentatul de la Marsilia împotriva regelui Alexandru al Iugoslaviei, succesorii săi de la Quai d'Orsay semnau pe 2 mai 1935 un pact de asistență militară cu U.R.S.S. În 17 mai Cehoslovacia semna un altul. În timpul verii, izbucnea criza din Etiopia, care aducea complicații periculoase și diviza Europa în privința sancțiunilor, aplicate Italiei ca stat agresor. Din ce în ce mai clar, două sisteme politice se creionau amin-tind antagonismul dintre Triplice și alianța franco-rusă, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Axa, pe de o parte, de cealaltă alianțele europene care gravitaseră pînă atunci în jurul Franței, cărora li se adăugau acum noi pacte încheiate cu U.R.S.S.

Pentru politica românească a fost începutul unei dileme teribile.

Problema devenea mai ales un rebus geografic. Pactele de asistență încheiate de Paris și Praga cu Uniunea Sovietică presupuneau intervenția armatelor sovietice într-un conflict cu Germania; dar nu mai era ca în 1914 o frontieră comună între aceasta din urmă și U.R.S.S. Teritoriul Poloniei se intercala între cel al Reichului și posesiunile Uniunii Sovietice, și guvernul de la Varșovia, rămînînd aliat al Franței, refuza categoric să-și deschidă frontierele unei eventuale treceri a Armatei Roșii. Cum ar fi putut acestea să vină în ajutorul Cehoslovaciei, potrivit pactului de asistență, al cărui scop esențial era să elibereze de această îndatorire armata franceză? Nu mai rămînea decât teritoriul românesc, care, printr-un culoar strîmt, în regiune de munte, lipsită de șosele și căi ferate, punea în legătură directă rețeaua sovietică cu extremitatea orientală a Cehoslovaciei. „Tehnicienii militari sînt cei care trebuie să spună dacă această combinație barocă, cerută de traseul frontierelor, este realizabilă, așa cum diplomații sînt cei care pot spune dacă este posibilă din punct de vedere politic, scria atunci amiralul francez Castex. Acesta este prețul ajutorului terestru dat de Rusia dacă nu intervine altă situație de război.“⁷

Avea să se lase România antrenată în această combinație și să admită trecerea armatelor sovietice pe teritoriul său ale cărui hotare guvernul de la Moscova nu le recunoscuse în mod explicit limitele și despre care echivocul care persista în atitudinea sa, putea stîrni cea mai legitimă și puternică îngrijorare?

Această situație a făcut obiectul unei acțiuni întreprinsă în presă și în parlament, în vederea obținerii necesarelor lămuriri de la Ministerul Afacerilor Externe.

Din nou, problema Basarabiei se ridică pe calea pe care chiar Titulescu, de data aceasta, încerca să antreneze politica țării sale.

Deși nu expun cu plăcere evenimente unde este vorba de propria mea activitate politică sînt obligat să amintesc fazele ei cele mai importante, fiindcă împlinirea a făcut să fiu, cel puțin pentru cîțva timp, singurul ei susținător în parlament; acest solo a fost susținut mai tîrziu de corul tot mai numeros de reuniuni publice și articole de presă, deși în surdina numeroși parlamentari, atît din guvern cît și din opoziție, fuseseră încă de la început de aceeași părere cu mine. Este adevărat că prestigiul internațional de care se bucura Titulescu era atît de considerabil încît, simplul fapt de a-i ataca politica atribuia adversarilor săi o atitudine de iconoclaști. Am fost conștient că nu pot scăpa de acest inconvenient.

În 5 octombrie 1935, am depus pe biroul Camerei o cerere de interpelare, subliniind „pericolul mortal” pe care-l poate însemna pentru România, trecerea trupelor sovietice, atît din punct de vedere al relațiilor internaționale cît și al riscurilor pe care-l prezenta o astfel de operație pentru securitatea sa interioară. La interval de o săptămînă, după ce am avut și confirmarea punctului de vedere polonez, după o scurtă vizită la Varșovia, întrebam într-o scrisoare adresată directorului marelui ziar românesc „Universul”, făcînd aluzie la garanții suplimentare pe care U.R.S.S. ar putea să ni le dea, „dacă vom avea garanția că Rusia Sovietică și-ar respecta cu precădere astfel de angajamente, chiar dacă, și le-a luat, știind cu siguranță că le poate anula prin însăși prezența armatelor sale, cărora noi le vom permite accesul pe teritoriul românesc?”⁸

Răspunsul mult așteptat sosi în fine, sub forma unui comunicat al Ministerului Afacerilor Externe, din 16 octombrie cu următorul conținut:

„Știrile conform cărora ar fi existat sau există între România și U.R.S.S. negocieri cu privire la trecerea armatelor sovietice pe teritoriul românesc sînt lipsite de orice temei.

Aceste știri fac parte dintr-o acțiune sistematică condusă de anumite medii străine, pentru a influența o schimbare în politica actuală a României și să dăuneze bunelor raporturi cu U.R.S.S., raporturi care trebuie să constituie unul din scopurile esențiale ale politicii externe a României.

În privința unui pact de asistență între România și U.R.S.S. nici acesta nu a făcut obiectul negocierilor între cele două guverne”.

În ciuda termenilor atît de categorici ai acestei ~~dezmințiri~~ ^{dezmințiri}, care au fost repetate de nenumărate ori de atunci încolo, discuția, în această privință era de abia la început.

Fără îndoială vom ști într-o zi, în amănunțime ~~ce fel~~ ^{ce fel} de negocieri au avut loc la Geneva în acel moment, sau în împrejurimile ~~locului~~ ^{locului} de reuniune a Societății Națiunilor, între Titulescu și Litvinov; acestea s-au concretizat într-o formulă asupra căreia vom reveni mai tîrziu.

Încă de la începutul lui noiembrie, o campanie de presă dacă nu oficioasă, cel puțin tolerată de cenzură, care pentru alte opinii era mult mai strictă – căuta să demonstreze că pactul de asistență între România și U.R.S.S. era inutil, deoarece oricum România avea obligația să lase să treacă, la nevoie, trupele sovietice, fără discuție, în virtutea art. 16 al pactului Societății Națiunilor, unde era membru alături de U.R.S.S. Am considerat deci că este necesar să interpelez din nou,

întrebînd „dacă politica externă a României este condiționată numai de art. 16 fără să țină seama de pactul Societății Națiunilor în ansamblul lui, atît în literă cît și în spirit”? I s-a răspuns interpelatorului în lipsă, de abia pe 13 decembrie de către ministru, eu fiind la Paris să mă pun la curent cu opiniile lumii politice franceze, cu privire la ratificarea pactului franco-sovietic și, în măsura posibilităților să-i informez despre starea de spirit din România.

Discursul lui Titulescu putea să calmeze pe moment anumite aprehensiuni, fără totuși să înlăture eventualitatea realizării lor. Din nou opunea o dezmințire formală, zvonurilor cu privire la pactul de asistență cu Moscova și preciza că politica României era determinată de pactul Societății Națiunilor în ansamblul lui și nu de un articol izolat; pentru cine știa să citească printre rînduri, asta însemna că fără consimțămîntul explicit al României nu putea fi luată nici o decizie. El dădea asigurări că va face tot „pentru ca interpretarea acestui articol să nu dăuneze intereselor românești”. Pe de altă parte își asuma „obligația de a nu restrînge misiunea Societății Națiunilor la luarea de măsuri capabile să apere pacea în lume” și, amintind că, de-a lungul istoriei nici un război nu a cîștigat România, Rusiei, el se declara în măsura să „transforme neînțelegerile într-o strînsă prietenie și înțelegere cu Uniunea Sovietică”.

I-am răspuns, cîteva zile mai tîrziu, tot în absență, lui Titulescu care pleca la Geneva în momentul cînd eu soseam de la Paris. Eram în măsură să depun pe biroul Camerei două hărți oficiale; una a Ucrainei sovietice din 30 mai 1934, alta a căilor ferate ale U.R.S.S. din 1 ianuarie 1934; amîndouă conțineau Basarabia în hotarele Uniunii Sovietice, arătînd-o, cel mult, ca pe un teritoriu ocupat de România. Am adăugat curînd și un exemplar din *Basarabia roșie*, revistă editată la Moscova, a cărei copertă expunea desenul simbolic cu conturul frontierelor Basarabiei, transformată, din motive propagandistice în imaginea unei femei înlănțuite, în genunchi, sub amenințarea tunurilor și baionetelor tiraniei românești. Aceste fapte mă autorizau să declar că, după părerea mea, totuși, raporturile româno-ruse erau „lipsite de sinceritate și că cineva nu poate fi și antirevizionist la Geneva și revizionist la Moscova și Kiev”. În fapt, ori de cîte ori era vorba de Basarabia, diplomații ruși – am avut experiențe personale – scoteau în evidență necesitatea de a menaja opinia publică și mai ales opinia publică ucrainiană. Acest argument, dat fiind „libertatea absolută a opiniilor” și dată fiind presa pe care o practica regimul comunist, era de natură să provoace anumite dubii suplimentare în privința sincerității intențiilor lor.

Nu e cazul să insistăm aici asupra urmării acestei polemici. Sper să fie concludent să amintesc faptul că am adunat, în cursul unei călătorii în ianuarie 1936, la Berlin, unde fusesem chemat să susțin o conferință la Universitate, declarații care atestau interesul acordat în Germania problemei pactului între România și Soviete, și posibilitatea ca în cazul în care atitudinea noastră ar fi fost măcar indentică cu cea a Poloniei, să obținem garanții că acțiunea revizionistă maghiară nu avea să fie susținută în privința frontierelor românești⁹. Aceste informații, a căror confirmare nu o puteam obține fără schimbarea tendințelor politicii românești, nu l-au influențat pe ministrul nostru de externe. Și pe el îl preocupa foarte mult situația cu privire la intențiile sovietice și faptul că guvernul de la Moscova continua să nu recunoască în termeni clari și preciși frontiera Nistrului. Dar, fiind un foarte bun

jurist, credea că va ajunge să descopere formula ingenioasă care să soluționeze problema, cu ocazia pactului de asistență pe care își propusese să-l încheie, și pe ale cărui consecințe practice refuza să le prevadă.

În timpul discuțiilor care au precedat la Paris ratificarea pactului franco-sovietic, în februarie 1936, a fost vorba de mai multe ori de pactul pe care România era pe punctul să-l încheie cu Moscova, și care, în lipsa Poloniei recalcitrante, ar asigura legătura armatelor sovietice cu Cehoslovacia. Președintele Flandin, pe atunci ministru Afacerilor Externe, afirma categoric că „Bucureștiul așteaptă decizia noastră pentru a negocia cu Moscova”. Raportorul pactului, M. Torrès, constată că „Polonia, fidelă tradiției sale istorice și geografice acceptă greu o formulă de asistență mutuală care ar risca să o expună traversării teritoriului său ori de armatele germane, ori de cele ale Uniunii Sovietice”, dar nu pomenea un cuvânt de România. Mai târziu, raportorul pactului la Senat, fostul ministru Yves Le Trocquer, declara că „dacă sîntem bine informați, este vorba și despre existența unui pact de asistență mutuală între România și U.R.S.S.”, și făcînd aluzie la art. 16 al pactului Societății Națiunilor, adăuga că „acest paragraf indică României, în afara legăturilor sale de prietenie cu Cehoslovacia, obligația de a lăsa să se stabilească între Cehoslovacia atacată și U.R.S.S., o legătură prin intermediul teritoriului ei”. Pe de altă parte, deputatul Philippe Henriot insista asupra dezmințirilor aduse de Titulescu în parlamentul României, la informațiile din care se dorea să se tragă profit pentru a grăbi pactul franco-sovietic. Ecoul acestor discuții ajungea repede la București, unde se puteau procura ziare franțuzești și chiar *Journal Officiel*; în care puteau fi urmărite în detaliu dezbaterile parlamentare. Cenzura guvernului român supraveghea cu grijă ca ziarele românești să nu poată reproduce nimic din ceea ce se spunea la Paris, dacă acea atitudine putea părea duplicitară.

Într-o culegere de acte diplomatice cu privire la interesele și drepturile României, profesorul Dașcovici reușise totuși să reproducă termenii acordului feroviar care fusese încheiat între U.R.S.S. și guvernul român, pentru reluarea traficului pe podul căii ferate de la Tighina, ce fusese repus în circulație. Se spunea că „punctul de joncțiune al rețelelor căilor ferate sovietice și românești se găsește pe axa stilpului din dreapta podului de pe Nistru” dar nu se făcea nici o mențiune nici despre vamă, nici despre frontieră, nici despre cele două state care iau parte la această singulară convenție¹⁰.

Alte informații lăsau să se înțeleagă că exista obligativitatea față de aviația sovietică să i se permită survolarea teritoriului României pentru a putea să ajungă la aerodromurile cehoslovace și se luau chiar măsuri pentru ca să fie pregătite locomotivele și garniturile de vagoane în vederea transportului materialului de la frontiera rusă la cea cehoslovacă. Această situație a prilejuit în parlamentul român o discuție penibilă asupra căreia prefer să nu revin aici.

În timp ce, la București interpretările și dezmințirile se succedau, Titulescu, în Elveția, continua negocierile începute cu delegația sovietică. Confirmarea acestora se găsește într-o lucrare care a făcut vîlvă atunci, în momentul cînd textul său a devenit accesibil fiindcă apăruse întîi în cehă; cartea intitulată *Rusia și Mica Antantă* aparținea ministrului Cehoslovaciei la București, domnul Jan Šeba și l-a costat postul său. Printre multe indiscreții și aluzii de toate felurile, care făceau să crească, desigur, latura pitorească a grosului tom, existau și revelații asupra politicii

române din ultimul timp și o frază definea, cât se poate de clar, scopul acțiunii lui Titulescu: „După schimbul de telegrame cordiale cu ocazia aniversării debutului relațiilor diplomatice ruso-române, Titulescu a început să negocieze cu Moscova cu privire la tratatul de asistență mutuală, pe modelul pactului cehoslovac. Aceste negocieri încă nu s-au încheiat”¹¹.

Acest pasaj din carte apărut în 1936, cu o prefață de Krofta care era atunci ministrul Afacerilor Externe din guvernul de la Praga, a fost cunoscut în România de abia la începutul anului următor, atunci când Titulescu își părăsise deja funcțiile oficiale. Este inutil să insistăm asupra contradicțiilor flagrante între succesivele dezmințiri oferite de fostul ministru al Afacerilor Externe român, și afirmațiile categorice ale domnului Șeba căruia, în nici un caz, nu i se putea pune la îndoială buna credință; problema avea să facă mai târziu, obiectul unei dezbateri furtunoase în parlamentul de la București. Până atunci, negocierile își urmau cursul și Titulescu reușea să parafeze în iulie, cu Litvinov „un pact de asistență mutuală, grefat pe tratatul franco-sovietic și unde unul dintre articole susținea că, potrivit executării obligațiilor lor de asistență mutuală, trupele sovietice nu vor putea pătrunde pe *teritoriul românesc la vest de Nistru*, decât la cererea expresă a celorlalte părți contractante”¹².

Avem în fine o recunoaștere explicită și indiscutabilă a frontierei Nistrului din partea U.R.S.S. dar cu ce preț! Este important să observăm că atât timp cât a fost vorba numai de reluarea relațiilor pașnice, pact de neagresiune sau restabilirea relațiilor diplomatice întrerupte, fusese imposibil să se obțină de la guvernul de la Moscova alt ceva decât asigurări indirecte, care de altfel, au fost dezmințite de rezerve oficiale sau de publicații oficiale. Cu privire la relațiile dintre cele două țări, echivocul acestei atitudini duble a existat întodeauna adăugînd întodeauna în problema Basarabiei un enorm semn de întrebare. Acum când era vorba de o convenție militară în vederea războiului, al cărui scop era, evident, să înlesnească Armatelor roșii accesul teritoriului românesc, obstacolul dispărea imediat și recunoașterea atât de tergiversată figura în pactul de asistență mutuală, dar numai pentru a deschide drumul intervenției sovietice. Care ar fi fost, în fapt rezultatul aplicării acestei convenții? Este destul să ne amintim exemplul statelor baltice, care după ce au încheiat la rîndul lor pacturi de asistență, al căror calificativ „mutual” era doar un ironic eufemism, au fost nevoite să accepte în 1939 garnizoanele sovietice pentru a primi apoi comuniști în guvernele lor iar în 1940, să ajungă prin manifestări „spontane”, să le fie anexat teritoriul la Uniunea Sovietică. E ușor să ne imaginăm că formula pactului nu a stîrnit la București adeziunea scontată de autorul ei, încă de cîțva timp, mediile politice românești, chiar cele oficiale, manifestau o anumită neliniște față de tendințele prea accentuate ale apropierii pe care Titulescu o continua cu U.R.S.S. Atitudinea sa la conferința de la Montreux, cu ocazia revizuirii regimului Strîmtorilor cînd, la un moment dat, s-a aflat în conflict cu delegații britanici l-au făcut să piardă multe din simpatii de care se bucura pînă atunci. La sfîrșitul lui august 1936 s-a făcut remanierea comitetului român din care el lipsea, aceasta fiind o surpriză pentru el în primul rînd, deși felul în care s-au desfășurat lucrurile cu această ocazie au fost din cele mai discutabile. Negocierile pe care le-a angajat și care au ajuns la formula pe care am menționat-o mai sus, au fost imediat întrerupte și problema Basarabiei, în raporturile ruso-române, rămase în punctul în care se găsea după reluarea relațiilor diplomatice în 1934¹³.

Cei care au avut ocazia să viziteze Expoziția Universală de la Paris, în 1937, au putut admira la pavilionul sovietic, la intrare, o hartă în relief a U.R.S.S., lucrată în întregime din metale și pietre prețioase provenind din Rusia europeană și cea asiatică, pe care linia largă a frontierei acoperea în egală măsură și Basarabia.

*

* *

La acea dată problema nu mai era de actualitate. Atenției Europei i se impuneau alte probleme. Războiul din Spania, asemeni unui nou război religios, opunea într-o luptă nemiloasă atât ideologii cât și armamente, preludiu al marii bătălii care se anunța. Apoi a fost criza Anschluss-lui și cea a Sudeților; conferința de la München ignora deliberat Uniunea Sovietică.

Aceasta s-a adaptat fără întârziere noilor circumstanțe. Securitatea colectivă, Societatea Națiunilor, pacturile regionale și-au pierdut actualitatea; indicele cel mai clar a fost plecarea lui Litvinov în mai 1939, care-i ceda locul lui Molotov. Omul formulelor internaționale și pacifismului integral era înlocuit cu un adept convins al imperialismului rus. Această schimbare de atmosferă influența binențeles raporturile ruso-române și problema Basarabiei.

Așa cum a remarcat foarte bine autorul unui recent memoriu, există un fapt care este de altfel singurul important pentru noi; facultatea pe care Uniunea Sovietică a considerat todeauna că trebuie să și-o mențină, aceea de a deschide după bunul plac, în funcție de circumstanțe și de propriile interese, „sertarul basarabeian“.

Politica românească putea să arate față de U.R.S.S. dispozițiile cele mai conciliante, mergînd pînă acolo încît să închidă ochii asupra survolării teritoriului său în momentul crizei cehoslovace și să adopte, în timpul negocierilor începute la Londra și Paris cu Moscova în 1939, o atitudine mai favorabilă decît însuși guvernul polonez – decizia guvernului sovietic era luată. Nu avea să facă nimic ca să împiedice, nici ca să întîrzie, conflictul iminent dintre puterile europene și se va înțelege cu cea care îi va acorda mai multe avantaje. În vara lui 1939, au avut loc la Moscova adevărate jocuri de supralicitări, cărora le-a pus, brusc, capăt lovitura de teatru din 23 august; un pact de neagresiune și de consultare se încheiase între Germania și U.R.S.S.

Ca odinioară la Erfurt, marile imperii își împărțeau orientul și occidentul, acest pact aparent pașnic deschidea de fapt porțile templului lui Ianus și al războiului! Pentru a avea mînă liberă în Polonia și pe frontul occidental, Germania trebuia să-i facă U.R.S.S.-ului concesiile cerute, și să nu se mai intereseze de anumite teritorii limitrofe care intrau „în sfera ei de influență“; azi nu mai este un secret pentru nimeni că în acest caz intra Basarabia. România primise garanții de la puterile occidentale¹⁴ dar nici una din partea Germaniei, cît despre Rusia știm foarte bine la ce se putea aștepta. Nota adresată în 22 iunie 1941 de guvernul Reich-ului U.R.S.S.-ului, preciza mai tîrziu că „ocupînd și bolșevizînd sferele de influență lăsate Rusiei în Europa Occidentală și în Balcani cu ocazia negocierilor de la Moscova, guvernul sovietic a acționat în opoziție cu acordurile care au fost încheiate“. Aceeași notă menționa deasemenea că despre Bucovina nu fusese vorba, ceea ce confirma încă o dată că Basarabia fusese cuprinsă în „sfera de influență“ sovietică. Proclamația Führerului asupra cauzelor și originilor războiului este și ea categorică în

această pricină: „Rusia nu ne-a declarat niciodată că avea în România alte interese cu excepția Basarabiei“.

Aveam să ne lămurim la București de „noul curs“ al politicii sovietice. După ocuparea Poloniei orientale, în 18 septembrie 1939, de către trupele U.R.S.S.-ului, acestea învăluiau teritoriul român de la nord de Nistru și avansau pînă în inima munților în Galiția. Guvernul de la Moscova făcea încă declarații pașnice, dar se întvedeau din ce în ce mai mult alte intenții. În 30 martie 1940, comisarul cu Afacerile Externe expunea net problema în prezentarea sa despre politica externă a U.R.S.S. „Printre țările învecinate din sud, spunea el cu această ocazie, există una cu care nu avem pact de neagresiune, România. Aceasta se explică datorită *existenței unei probleme în litigiu nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexiune de către România nu a fost niciodată recunoscută de U.R.S.S., deși aceasta nu a pus problema reluării Basarabiei prin forța armelor*. Deci, nu există nici un motiv de agravare a relațiilor ruso-române“. Urmau apoi tot felul de considerații mult mai puțin liniștitoare asupra faptului că interesele Uniunii Sovietice la București erau reprezentate de un simplu însărcinat cu afaceri de la misterioasa dispariție în 1938 a consilierului Butenko erou de roman polițist, asupra căruia nu ne oprim aici. Totuși avertismentul era clar și în plus, de la agresiunea din decembrie 1939 împotriva Finlandei, U.R.S.S. fusese exclusă din Societatea Națiunilor căreia nu-i respectase clauzele de securitate.

Poate, dacă războiul pe frontul occidental s-ar mai fi prelungit, așa cum spera încă de la început, pentru a profita după epuizarea reciprocă a celor doi adversari, U.R.S.S., ar mai fi așteptat înainte de a trece de la intenții la fapte. Dar dezvoltarea fulgerătoare a ofensivei germane, în mai 1940, o obligase să se decidă. Guvernul Reichului era brusc înștiințat de cel al U.R.S.S. că acesta dorea să-și însușească eventual prin forță Basarabia și Bucovina septentrională. Pe 26 au adresat un ultimatum Bucureștiului; de săptămîni întregi se făceau concentrări masive de trupe sovietice de-a lungul Nistrului și la frontierele Galiției, lăsînd să se întrevadă clar preparativele U.R.S.S.

Nu mai reproducem termenii ultimatumului pe care i-am citat la începutul lucrării. Ne limităm să observăm cu acest prilej că tendințele politicii sovietice în 1940, amintesc în mod ciudat argumentele invocate la începutul secolului al XIX-lea de diplomația imperiului țarist.

Între alte argumente, pe care le vom regăsi fără-ndoială și în alte circumstanțe, figurează cel al securității Rusiei amenințată de periculosul imperialism român: Odessa, după cît se pare, este prea aproape de frontiera Nistrului. Argumentul se află și în jurnalul contelui de Langeron, cu privire la campania din 1806: „În alte circumstanțe, scrie generalul, acest război, deși foarte nedrept, era necesar Rusiei. Nu putea lăsa turcilor fortărețele Chilia, Ismail, Cetatea Albă, Bender și Hotin, nici Basarabia între Dunăre, Prut și Nistru. Această provincie era populată de tătari care puteau ușor trimite 30.000 de oameni călare care să vină, într-o incursiune rapidă și neașteptată să distrugă Odessa și să prade țara pe care căutam să o populăm și să o cultivăm...¹⁵. Dacă la acea epocă, hoarda Bugeacului reprezintă încă pînă într-atît o amenințare pentru întemeierea Noii Rusii, e mai greu de înțeles ce pericol reprezentau posesiunile românești între Nistru și Dunăre pentru formidabilul armament al Uniunii Sovietice; în timp ce era evident că forțele sovietice pe

Dunăre constituiau o amenințare serioasă, pentru comunicații și interesele esențiale ale statului român, dacă mai era nevoie de o probă, ea urma să vină odată cu evenimentele care au urmat ultimatumului.

Dar, chiar justificarea într-adevăr originală a anexiunii suplimentare a Bucovinei de Nord care nu făcuse parte niciodată din imperiul rus și a cărei „comunitate istorică” cu țara de limbă ucraineană, era o descoperire de ultimă oră care se regăsea în arsenalul diplomatic al domniei lui Alexandru I. Proiectul de convenție, întocmit de contele Tolstoi pentru înțelegerea dintre cei doi împărați conținea la art. 3 următoarea clauză: „Majestatea Sa Împăratul tuturor Rușilor să continue să ocupe provincia Basarabiei și să o păstreze pentru a fi reunită imperiului rusesc... ca o compensație legitimă a cheltuielilor ocazionate de ocuparea Principatelor”¹⁶.

Dacă în epoca napoleoniană această concepție într-adevăr capitalistă, a unei provincii anexate pentru a rambursa cheltuieli de ocupație, era poate discutabilă, ideea de a lua jumătate din Bucovina ca despăgubiri pentru perioada cît România a ocupat Basarabia, ne uimește fiind scrise de pana șefului diplomației sovietice, în orice caz, se poate vedea cît de fidel rămînea tradițiilor imperiale.

Dar poate este permis să arătăm o oarecare îngrijorare dacă ne amintim că, contabilitatea de la care erau împrumutate astfel de metode, utilizează uneori noțiunea de interese combinate...

Motivele invocate de ultimatumul din 26 iunie puteau cu siguranță să constituie o surpriză, dar faptul însuși nu era greu de prevăzut; situația diplomatică, preparativele militare, avertismentele repetate la posturile de frontieră, precedentele acțiunilor sovietice în Polonia, Finlanda și în Statele baltice, toate lăsausă se întrevadă că se va întreprinde o acțiune în Basarabia. Trebuie să constatăm totuși că guvernul român a fost luat prin surprindere. Forțele lui erau întrutotul insuficiente. Evenimentele făceau ca garanțiile franco-britanice să fie inoperante. Germania era angajată, mai mult sau mai puțin de U.R.S.S., dar, chiar dacă ar fi vrut să intervină îi era imposibil în situația în care erau armatele sale prinse puternic în campania din Franța pe care tocmai o suspendase armistițiul de la Compiègne. Sfatul lor către guvernul din București a fost să cedeze, în interesul păcii și al păstrării intereselor economice, care erau cele mai importante în România, mai ales în regiunea petroliferă. Bucureștiul a anunțat deci pe 27, că eram gata să trimitem delegați „pentru a trece imediat și în cel mai larg spirit la discuții prietenești și de comun acord cu toate propunerile venite de la guvernul sovietic”.

Acesta era însă grăbit. Considera răspunsul insuficient și ar fi pornit fără întârziere la război dacă nu ar fi manifestat o foarte mare bunăvoință luînd în considerare explicațiile ministrului României la Moscova ca o acceptare a ultimatumului. Anunță deci, în răspunsul său din 28 iunie, că în aceeași zi, la ora 14 ora Moscovei, începea ocuparea Basarabiei și Bucovinei septentrionale de către armatele sovietice și operația va fi executată în patru zile; aveau să intre în cursul zilei simultan în Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă. Tot felul de instalații de diferite feluri și, mai ales materialul pentru căile ferate trebuiau să-i fie livrate în întregime și în stare bună. Răspunsul guvernului român trebuia să ajungă la Moscova în aceeași zi la ora 12 ziua.

În momentul în care guvernul român răspunse că „dorind evitarea gravelor consecințe ale recurgerii la forță și deschiderii ostilităților în această parte a Europei“, se vede obligat să cedeze condițiilor formulate de U.R.S.S., invazia teritoriului începuse deja.

Degeaba a cerut guvernul român o amânare de câteva zile la termenul ocupației pe motivul că, din cauza recentelor ploi, drumurile erau desfundate. Răspunsul sovietic nu avea în vedere, în cazuri particulare, decât câteva ore. Ceea ce a urmat desfide orice imaginație. Unitățile blindate rusești traversând în mare goană Nistrul și venind din colțurile îndepărtate ale Galiției, ajunseră imediat la hotarele teritoriului pretins de ultimatum, împingând trupele române, confiscându-le materialele, insultându-le ofițerii, instigând soldații români să dezerteze.

În sudul Basarabiei, unde distanțele erau mai mari și drumurile mai proaste, au fost lansați parașutiști pentru a ocupa orașele și nodurile de comunicare.

Armata română primise ordinul să se retragă fără să opună rezistență; a suportat această încercare, cea mai dură pe care a suportat-o vreodată o armată cu un spirit de disciplină și de abnegație care va rămîne una dintre cele mai mari calități ale sale.

Situația devenise foarte grea din cauza minorităților confesionale și etnice. Sîntem deocamdată prea aproape de evenimente și sentimentele sînt încă prea aprinse, pentru a putea face o judecată definitivă. Vom discuta desigur într-o zi incidentele sîngeroase care au marcat întoarcerea armatelor române la un an după retragerea lor în urma ultimatumului sovietic. Dar dacă vom avea vreodată intenția să evocăm aceste fapte trebuie să se țină seama, în egală măsură, de evenimentele care au avut loc la sfîrșitul lui iunie 1940, în momentul în care trupele sovietice au trecut Nistrul. În acel moment s-au declanșat instantaneu – ostilitățile față de soldații români care se retrăgeau și adulația față de Armata roșie care avansa. Pregătite cu mult timp înainte, drapelele cu culorile sovietice apăruseră brusc de peste tot acoperind cu roșul lor unele sate rutene și orașele și tîrgușoarele locuite de evrei. Armele ascunse au fost distribuite într-o singură noapte. Ofițerii și soldații izolați au fost chinuiți, mutilați, asasinați atunci cînd se ivea ocazia. Mai mult decît atentatele cu arme, trupelor noastre le-au lăsat un insuportabil sentiment de ranchiună¹⁷, umilințele la care au fost supuși pe cînd se retrăgeau din Basarabia. Un concurs nefericit de împrejurări a făcut ca aceiași ofițeri și aceiași soldați care au fost nevoiți să părăsească ținutul în condiții atît de penibile, să fie cei care să revină aici un an mai tîrziu; în multe locuri au fost primiți cu gloanțe de către cei care fuseseră trup și suflet cu cauza sovietelor...

În plus, prin atitudinea lor, trupele sovietice păreau să urmărească, în fiecare moment, să producă iremediabilul. Pe de altă parte coloanele tancurilor se grăbeau spre hotarele teritoriului evacuat, amenințînd să-și continue drumul pentru a invadea toată Moldova și să coboare de aici spre Ploiești și București; în afara întregii Basarabii și o parte importantă din Bucovina, trupele sovietice ocupau deasemenea tîrgul Herța și un anumit număr de sate din districtul Dorohoi, în vechea Moldovă. Motivul era că, de data asta, creionul comisarului Afacerilor Externe marcase cu o linie prea groasă pe o hartă făcută la scară mică, pentru a se mai putea ține cont de traseul vechii frontiere; în realitate, armatele roșii ocupau în Bucovina și nordul Moldovei, pozițiile strategice care le permiteau, la o adică, să facă cale-ntoarsă pe Prut și să pătrundă, de-a lungul tuturor căilor deodată, pînă în inima teritoriului românesc.

Pe de altă parte unii ofițeri sovietici nu făceau decît să le reproșeze românilor lipsa de rezistență pretinzînd că mulți dintre ei nu așteaptă decît un semn ca să se predea...

A fost nevoie de foarte mult sînge rece, atît din partea comandamentelor cît și din partea diverselor unități care se retrăgeau, ca să nu se lase antrenati și să nu riposteze la brutalități și la perfidie.

Ar fi prematur să vrem să examinăm responsabilitățile acestei tragedii. În momentul producerii ultimatumului de la Moscova, indiscutabil, nu se putea face altceva decît să se cedeze; trebuia sacrificată o parte din teritoriu ca să nu riscăm să fim total striviți. Și trebuie să recunoaștem că în afara acceptării pur și simplu a somației sovietice, nu a existat nici o declarație de cedare de teritoriu căreia numai un vot în parlament i-ar fi dat valabilitate¹⁸.

Este adevărat însă, că nu a existat nici cea mai elementară previziune la conducătorii români din acea perioadă. Istoria va spune într-o zi dacă se putea sau nu se putea evita acest impas cu care s-a confruntat România în 26 iunie 1940; dar se poate spune de pe acum că, în ciuda repetatelor avertismente și a indiciilor din ce în ce mai numeroase care se-nmulțeau din toate părțile, nu a fost luată nici o măsură de a pregăti moral și material populația basarabeană în fața crizei care amenința să izbucnească. Poate nici nu exista vreun mijloc de a evita evacuarea la care Germania consimțise ca urmare a pactului de la Moscova; dar ceea ce ar fi fost posibil cel puțin, ar fi fost retragerea la timp a materialului care a trebuit să fie abandonat pe loc, și să se asigure populației, pe care regimul sovietic o amenința direct, o retragere mai ordonată și nu această fugă înspăimîntată care făcu ca pe șoselele pe care trebuiau să se retragă formațiunile militare să fie îmbulzeală de bagaje și refugiați. S-ar fi evitat astfel valul de descurajare și demobilizare care a urmat și care a avut consecințe funeste și, mai ales, țara ar fi fost scutită de spectacolul deprimant al unui dezastru fără luptă.

Dar calvarul României de-abea începea, „Ca și cum ar mai fi fost nevoie de o ultimă probă, spune despre acestea un memoriu pe care am mai avut ocazia să-l cităm, guvernul de la Moscova a avut el grijă să ne-o furnizeze și a fost una decisivă. Este evident că dacă ambițiile rusești s-ar fi mărginit la frontierele Prutului nimic nu ar fi putut împiedica, cel puțin de partea rusă, restabilirea relațiilor bune între cele două state, de îndată ce guvernul român s-a văzut constrîns, sub presiunea circumstanțelor, să cedeze ultimatumului și să abandoneze Basarabia. Nu s-a întîmplat așa. A doua zi după ultimatum, amenințarea sovietică a crescut și mai mult. Concentrarea masivă de trupe de-a lungul Prutului, repetatele incidente de la frontieră vizibil provocatoare, ocuparea cu forța, de mai multe ori a unor puncte din Delta Dunării (cañonierii români au fost nevoiți să tragă în ianuarie 1941), limbajul din ce în ce mai amenințător folosit față de guvernul român de la București și reprezentanții lui la Moscova, insistența energică în vederea suspendării oricărui control internațional la gurile Dunării prin dizolvarea „Comisiei Europene“ totul ducea la concluzia evidentă, în primele luni ale lui 1941, că respiro pe care România îl plătitise atît de scump, nu va fi de lungă durată“.

Trebuie să reținem două fapte care atîrnă greu în balanță: la sfîrșitul lui august 1940 cînd România, dezmembrată la est, se văzu pradă revendicărilor vecinilor din sud și din vest, politica U.R.S.S. făcu tot ce-i era în putință pentru a grăbi

și a agrava îmbucătățirea teritoriului român. Pe de altă parte, se grăbi să-i incite pe bulgari să ceară toată Dobrogea, dar a fost nevoită să observe repede că guvernul de la Sofia nu avea să se lase antrenat atât de departe și și-a limitat pretențiile la „Cadrilaterul“, anexat în 1913; pe de altă parte, încuraja mascîndu-și trupele de-a lungul frontierei moldovenești, pretențiile maghiare asupra Transilvaniei. Este semnificativ – și faptul a fost semnalat la București, la Consiliul de coroană care a avut loc în 31 august 1940 – că imediat după arbitrajul de la Viena care făcea cadou ungurilor jumătate din Transilvania, trupele sovietice au părăsit pozițiile pe care le ocupaseră în Bucovina și pe Prut, în vederea unei iminente ofensive. Scopul lor fusese atins.

Ceea ce nu convenea deloc U.R.S.S.-ului era garanția acordată de guvernele Axei, României, pentru tot restul teritoriului ei. În proclamația din 22 iunie 1941 cît și în discursul său din 3 octombrie același an, Führerul făcuse referiri la întrevederile care au avut loc cu domnul Molotov, comisarul sovietic la Afacerile externe, cu ocazia trecerii sale prin Berlin în noiembrie 1940. Acesta l-a întrebat dacă garanția germană ar fi valabilă în cazul unui atac sovietic îndreptat împotriva României și răspunsul a fost afirmativ. În replică, șeful biroului de informații sovietic Lozovski pe 7 octombrie 1941, reafirma, nici mai mult nici mai puțin, că violînd acordul ruso-german din 1934, cancelarul nu consultase Uniunea Sovietică în privința garanțiilor date României. Degeaba invoca Lozovski prezența trupelor germane în România, în toamna lui 1940, ca să justifice atitudinea guvernului său, el nu făcea decît să scoată la iveală adevăratele intenții ale Uniunii Sovietice care nu se opreau de loc la Prut, cum nici ambițiile teritoriale ale imperiului țarist nu se opriseră acolo. Cît despre regimul de deportări și de asasinate în masă practicate în Basarabia și în Bucovina după ocuparea sovietică, acestea arătau cu claritate ce viitor i se rezerva țării.

Era firesc, în aceste circumstanțe, ca România să rămînă indiferentă cînd pe 22 iunie 1941, i s-a oferit ocazia să se alătore Germaniei împotriva Sovietelor și să-și recapete provinciile care îi fuseseră smulse, încălcîndu-se toate angajamentele și nețînîndu-se seama de nici o definiție? *Putea fi reținut elanul armatei care era conștientă că nu pierduse numai la Nistru sau numai Basarabia ci toată frontiera României Mari din 1919? Acțiunea militară la care a luat parte România nu are nevoie de altă justificare.*

Înainte de a termina acest capitol care se oprește în pragul zilelor noastre, trebuie să subliniem totuși două aspecte care pot da naștere la discuții și care riscă să fie prost interpretate.

1. Recent a fost susținută teza, puțin spus surprinzătoare, conform căreia acceptarea ultimatumului din 1940 este o cedare valabilă în dreptul internațional și că reocupînd în anul următor Basarabia și Bucovina septentrională, autoritățile române se comportau aici ca niște ocupanți obișnuiți pînă la reglementarea definitivă a păcii generale. Este suficient să amintim că, aderînd la convenția privind definirea agresorului din iulie 1933, Rusia – deși la acea dată nu făcea parte din Societatea Națiunilor – era suficient de obligată, chiar în lipsa oricărui alt angajament, pentru ca somației brutale din 26 iunie 1940 să i se anuleze orice valoare juridică. U.R.S.S.-ul a violat chiar termenii propriului ultimatum, ocupînd în numai două zile teritoriul a cărei retrocedare o revendicase în patru. Este inutil să insistăm

din nou asupra modalităților ocupației, care nu mai au nevoie de nici un comentariu. Un an mai târziu armata română n-a făcut deci altceva decât să-și reia teritoriul pe care statul exercita o suveranitate legitimă, recunoscută direct chiar de către U.R.S.S. după convenția de la Londra și că, în orice caz, se angajase să nu-l revendice prin forță.

2. Operațiile militare împotriva U.R.S.S. au putut antrena diviziile dincolo de Nistru și să le oblige să ia parte la bătălie în regiuni foarte îndepărtate ale acestei frontiere. Dar, indiferent ce ar fi spus uneori o propagandă prost informată sau tendențioasă, adevăratul caracter al războiului român a rămas ca la început – pur defensiv. Această noțiune de legitimă apărare explică valoarea de care au dat dovadă de atâtea ori soldații români pe Prut ca și pe Nistru, pe Don, Ruban sau Volga. Istoria va stabili pînă la ce punct acest efort era necesar și dacă ar fi putut fi atins același obiectiv cu sacrificii mai puține și mai puține riscuri, chestiuni la care de altfel conducătorii politici români sînt cei care trebuie să răspundă. Dar n-ar fi nicicum înțeleasă psihologia luptătorului român și explicat efortul indiscutabil al țării dacă nu luăm în considerare de exemplu o experiență de două secole care arată clar că România modernă este moștenitoarea Principatelor care și-au constituit unitatea împreună cu Transilvania, luptînd astăzi ca și mâine, nu numai pentru Basarabia și Bucovina ci pentru însăși existența statului și a națiunii.

Un enorm pericol o amenință și o va mai amenința; ea a fost adusă, datorită unor circumstanțe asupra cărora nu ne mai pronunțăm aici, în situația de a-și desfășura forțele în afara teritoriului dar niciodată nu a revendicat pentru a-și delimita suveranitate, alte frontiere decît cele care i-au fost trasate de drepturile ei istorice și naționale, ce coincid de altfel în mod absolut atît cu realitățile etnice, care stau la baza oricărei națiuni deplin constituite, cît și cu spațiul de securitate indispensabil dezvoltării resurselor și energiilor sale naturale. Dacă există război drept (bellum justum) în sensul dat de doctrina Evului Mediu, acesta este războiul pe care România s-a văzut obligată să-l întreprindă, pentru a se apăra de cea mai flagrantă agresiune care a existat vreodată și pentru a cuceri, nu bunul altuia de care nu are nevoie, ci ceea ce îi aparține de secole, moștenirea unei istorii dramatice, și este firesc să-i aparțină de drept, pentru totdeauna, în însuși interesul Europei și al păcii.

NOTE

1. Cf. asupra negocierilor din 1920 A. Boldur, *op. cit.*, p. 86 și urm.

2. De comparat cu afirmațiile lui Nartsov, *op. cit.*, care susține cu răceală că 300.000 de persoane au trecut Nistrul în Basarabia, ca să se refugieze în Rusia sovietică!

3. Finlanda a aderat și ea la această convenție.

4. Cf. pentru acest subiect: G. Sofronie, *Determinarea agresorului. Considerații asupra Convențiilor de la Londra din iunie 1933*, în „Pandactele Române”, XIII, 1934, caiet 1, part. IV, p. 8–13.

5. Același Litvinov declarase lui Titulescu în momentul când acceptase definiția agresorului: „Știu că semnînd această convenție vă fac cadou Basarabia...”

6. De altfel U.R.S.S. a fost exclusă din Societatea Națiunilor în decembrie 1939, în urma atacării Finlandei.

7. *De Gengis Khan à Staline ou les vicissitudes d'une manoeuvre stratégique*, Paris, 1935, p. 169–173.
8. G.I. Brătianu, *La Roumanie et l'U.R.S.S.*, București, 1936.
9. Idem, *La Roumanie et la crise du système politique européen*, București, 1936.
10. N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României, în textele de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 640–646.
11. J. Šeba, *Ruska Malá Dohoda*, Praha, 1936, p. 595. Aceste negocieri au început deci după 9 iunie 1936.
12. Reprodus după un memoriu recent al unui diplomat român, la curent cu aceste negocieri.
13. Este evident devreme să se dea o judecată definitivă acestei perioade recente a politicii externe a României; dar nu putem să nu constatăm că renunțând la sistemul Titulescu și abandonând în fapt proiectul unui pact de asistență cu U.R.S.S., politica nu a vrut sau nu a putut să meargă până la capăt cu această alegere și s-a oprit la jumătatea drumului între Moscova și Berlin, în momentul în care puterile occidentale păreau să nu fie interesate de această regiune a Europei; situație a căror consecințe nefaste aveau să apară, din plin, după 1940.
14. V. Anexe
15. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. III, p. 110.
16. L. Casso, *op. cit.*, p. 76 și urm.
17. Pot depune mărturie asupra acestor triste împrejurări deoarece în ultima zi de invazie sovietică am ascultat depozițiile grănicerilor care evacuasera județul Hotin.
18. V. protestul citit în numele Basarabiei de către dl. Ciobanu, deputat, fost ministru, la ședința Comisiei Afacerilor Externe din 3 iulie 1940, Șt. Ciobanu, *La Bessarabie, sa population, son passé, sa culture*, București, 1941, annexes, XX, p. 130 și urm.

CONCLUZII

Nu putem concepe existența poporului român fără Nistru...

Ion I. C. Brătianu la Comisia Afacerilor Române, 22 februarie 1919.

A venit momentul să rezumăm rezultatele cercetărilor noastre și să tragem concluziile

Am stabilit deja un prim punct: istoria Basarabiei nu începe la 1812, așa cum ar vrea să ne convingă cei care invocă argumentele tezei rusești sau sovietice.

Dacă pentru această afirmație controversată trebuie să avem la bază un tratat, nu este nevoie să ne întoarcem neapărat la 1812, ci la 1711, la recunoașterea categorică de către Rusia lui Petru cel Mare a drepturilor naționale și istorice ale Moldovei asupra întregului teritoriu cuprins între Prut, Dunăre și Nistru. Tratatul ruso-turc din 1812 nu a fost decât rezultatul unui compromis de ultimă oră între Imperiul rus, care urmărea anexarea celor două principate române pe toată întinderea lor și Imperiul otoman care își apăra pozițiile dar ca să iasă basma curată nu se sinchisea de împărțirea Moldovei. Chiar numele Basarabiei care pînă acum nu se aplica decât Bugeacului ocupat de tătari, a fost extins printr-un fel de fraudă, după modelul Bucovinei în 1775, care constituie deja un precedent, unui teritoriu mult mai vast, considerat de aproape cinci secole ca o parte integrantă a principatului Moldovei.

Acest teritoriu a fost locuit dintotdeauna, încă din epoca cînd i se poate scrie istoria, din Evul Mediu, de o populație de neam și limbă românească. Fără-ndoială în perioada marilor invazii, s-au perindat pe aici triburi slave și unele dintre ele și-au oprit migrația pentru cîțva timp; nu au rămas după ele mai multe urme decât după cele care au invadat odinioară Germania pînă la Elba, sau Grecia pînă în inima Peloponezului. Toată populația ruteană sau „ucrainiană” pe care o găsim stabilită în număr mai mare în nordul Bucovinei, județul Hotin și cîteva zone învecinate, este produsul unei imigrații mult mai recente, favorizată în cursul ultimului secol de dominația austriacă în Bucovina și rusă în Basarabia. Așezărilor rutene în această regiune de pe malul drept al Nistrului, le corespund de altfel așezărilor moldovenești de pe malul stîng. Aceste mișcări demografice datează din epoca modernă în care legarea de glie în toată Europa orientală l-a determinat pe țăranul moldovean să caute o existență mai liberă în stepa cazacă și pe țăranii ruteni din Podolia și Galiția să caute dincolo de Nistru, un regim de corvezi și dijme mai puțin apăsător decât cel al seniorilor feudali poloni. Este de remarcat de altfel că peste tot imigranții se bucurau de anumite facilități, care constituiau prime de emigrare.¹

După teoria istoricilor Ucrainei care revendică pentru Ucraina, Basarabia și chiar Moldova pentru că niște triburi slave s-au stabilit pentru câțva timp aici în timpul Evului Mediu, ar trebui, în mod logic, ca anglo-saxonii să vrea Germania și maghiarii Siberia.

Ceea ce este foarte clar este imposibilitatea de-a aborda problema acestei populații alogene a Bucovinei și Basarabiei septentrionale, fără să se țină seama de populația românească a „republicii moldovenești“ (o parte din Transnistria actuală) și de provinciile mai îndepărtate ale Rusiei meridionale. Aceasta este pe zi ce trece mai populată și arată în ce măsură Imperiul rus și regimul sovietic au practicat politica colonizărilor și transferurile masive de populație.

Aceeași formulă se aplică regiunii meridionale a Basarabiei. A început prin a fi colonizată încă de la sfârșitul secolului al XV-lea de către turci care o răpeau Moldovei pentru a așeza aici hoarda tătară a Bugeacului. După anexiunea acestei regiuni de către Rusia în 1812, a fost practicat un sistem intens de colonizare care a adus imigranți din toate regiunile Europei: elvețieni, germani, bulgari, găgăuzi, cazaci din Dobrogea și câteva așezări rusești și ucrainiene. „Arlechinul etnografic“ după fericita definiție a lui Iorga, a fost opera administrației rusești care continua în vechea Basarabie politica cuceritorilor otomani. Această colonizare artificială nu creează nici un drept istoric sau național pentru cel care a practicat-o.

Deci nu poate fi considerată ca o soluție echitabilă poziția recentă a domnului Seton Watson, de a tranșa, printr-o împărțire, în genul arbitrajului de la Viena, pe care de altfel pretinde că nu-l agreează, problema Basarabiei². A ceda Rusiei județele din nord și din sud și de a nu păstra României decât centrul care are o populație în majoritate „moldovenească“, înseamnă o împărțire la fel de puțin viabilă ca cea din Transilvania divizată între români și maghiari. Unitatea geografică a Basarabiei este indiscutabilă și delimitată de frontiere mai ales naturale; dacă este vorba de un transfer de populație, cel mai indicat este să treacă moldovenii din Ucraina pe malul drept al Nistrului și ucrainenii din Bucovina și Basarabia pe malul stâng. Din toate regiunile din Europa unde ar fi necesară o astfel de soluție în nici una din ele nu ar fi mai ușor de aplicat ca aici, fiindcă condițiile de existență sînt, din toate punctele de vedere, similare pe un mal ca și pe celălalt al fluviului, unde natura pare să fi trasat din proprie inițiativă limita orientală a Europei carpatice în pragul stepei.

Numai sorții războiului au făcut ca România să ocupe „Transnistria“ între Nistru și Bug; cei care vor să insinueze că ar fi la mijloc alte tendințe, fac o eroare regretabilă. În această regiune, România se interesează de populația românească, mult mai numeroasă la est de Nistru și chiar de Bug, decât a fost publicată în statisticile rusești, dar i se pare mai logic și mai natural să o aducă pe teritoriul Moldovei orientale sau Basarabia, unde plecarea coloniilor germane a creat o zonă depopulată care așteaptă și cheamă emigrația. Ar fi din toate punctele de vedere soluția cea mai simplă și cea mai dreaptă a problemei basarabene, care a tulburat de atîtea ori pacea Europei de cînd diplomația rusească a inventat-o la începutul secolului al XIX-lea³.

Această soluție se lovește însă de dorința de cuceriri și anexiuni a Rusiei, care supraviețuiește în ciuda schimbării regimurilor. Așa cum spunea pe vremuri istoricul Miliukov, reprezentantul de drept al partidului „Cadeților“: „Dacă-mi întind mîna dreaptă cît pot de mult, nu-l pot atinge pe Purișkevici (Șeful celor 100 de negri

reacționari) și dacă-mi întind mîna stîngă oricît de mult, tot nu-l pot atinge pe Lenin; dar în problema Basarabiei, Lenin, Purișkevici și cu mine mergem braț la braț.⁴

Nu s-ar putea defini în termeni mai surprinzători această singulară solidaritate a tuturor nuanțelor politice ruse, cu privire la un teritoriu care nu reprezintă decît o parte infimă din imensa întindere a Euro-Asiei, pe care U.R.S.S. moștenitoare a țărilor, își exercită azi puterea. Unii ruși însă, și-au pus această problemă și au încercat să dea un răspuns, cu mai multă sau mai puțină bună-credință. Acum un secol, un diplomat rus, din familia Fonton, se mira că „poporul român constituia un obstacol la unirea slavilor din centru și din sud și la expansiunea lor totală spre Mediterana.” Acest popor, scria el, are trăsături distincte, și nu-mi pot ascunde regretul că aceste opt milioane de oameni, străini de națiunea slavă, s-au stabilit aici sub versantul Carpaților formînd astfel un fel de unghi care pătrunde în mijlocul popoarelor slave împiedicîndu-i să se unească... Dacă în locul acestor români aici ar fi locuit sîrbi sau bulgari, problema orientală sau slavă ar fi fost cu mult mai ușoară...”

De atunci, acest regret a fost împărtășit, și începînd cu Batiuşkov diverși autori ruși, fidel urmați de știința sovietică, au încercat să probeze măcar că moldovenii sînt altceva decît români, că în fond sînt slavi care din pură întîmplare au adoptat limba română, sau un fel de dialect înrudit cu aceasta pe care încearcă să o diferențieze de româna stricată de neologisme latine și franțuzești. Ei îi revendică pentru o literatură strict „moldovenească” pe Alecsandri, Eminescu, Creangă. Există unele teorii care încearcă să-i ridice pe Corneille și Flaubert la rang de maeștrii ai literaturii „normande”, distinctă de limba franceză pe care au ilustrat-o acești scriitori sau să-l răpească pe Renan științei franțuzești pe Lloyd George politici britanice fiindcă unul este breton iar celălalt gal. Ne îngrozim de consecințele pe care le-ar putea avea aplicarea metodelor radicale ale politicii demografice și sociale ale Uniunii Sovietice acestui „unghi” care deranjează, intercalat între popoarele slave.

Rămîne chestiunea plebiscitului, invocat de „Comitetul național rus” la Conferința de pace din 1919 și propus de delegatul sovietic la Viena în 1924, ca o soluție capabilă să pună în încurcătură guvernul român. Într-adevăr, evenimentele din 1940 aveau să arate suficient de mult cît de convinsă era U.R.S.S. de necesitatea acestuia; nici nu a fost vorba de așa ceva nici înainte nici după ultimatum!

Dacă este adevărat că Renan a numit conștiința națională „un plebiscit cotidian”, trebuie să ținem cont de faptul că între 1919 și 1938, au avut loc în Basarabia zece plebiscituri în timpul dominației românești și au fost toate făcute sub regim de sufragiu universal masculin după 21 de ani. Trebuie să adaugăm alegerile parțiale și, deasemenea, pe cele ale consiliilor departamentale, sau camerelor agricole și adunările ecleziastice, care chemau la urne o mare parte din corpul electoral. Dacă opinia alegătorilor s-a exprimat deseori în favoarea nuanțelor politice radicale, ea nu s-a manifestat niciodată pentru o mișcare separatistă sau măcar autonomă așa cum era în Alsacia în ultimii ani dinaintea ultimului război. Partizanii întoarcerii la Rusia au fost comuniștii militanți și anumite minorități care și-au arătat adevăratele sentimente în iunie 1940. Și din acest punct de vedere singura soluție națională pare să fie schimbul de populație. Alți ruși, scriitori politici sau geografi, s-au întrebat dacă țara lor avea interesul să continue să țină sub dominația

ei o provincie străină care crea la frontierele ei meridionale un perpetuu motiv de conflict cu românii. Generalul Kuropatkin în cartea sa despre „problemele armatei ruse“ a exprimat chiar părerea că Rusia își atinsese frontierele sale naturale la sud-vest în 1792, la pacea de la Iași, care-i întinsese posesiunile pînă la Nistru. Toate războaiele sîngeroase din secolul al XIX-lea n-au făcut altceva decît să-i adauge această „fișie îngustă de pămînt“ care este Basarabia, care nu merită atîtea sacrificii și care nu va putea fi împiedicată, în cele din urmă, să se întoarcă la unitatea românească din care face parte.

Dar iată că Leonid Casso, la sfîrșitul lucrării sale menționată deja de noi de nenumărate ori, se arată de altă părere. “N-ar fi mai bine, se întreabă la sfîrșitul cărții ministrul lui Nicolae al II-lea, să ținem și mai mult la această „fișie“ care ne amintește și astăzi marile fapte de arme ale armatei ruse? *N-ar fi mai bine să iubim această imagine care este tot ce-a rămas din visul oriental și din gîndurile neduse pînă la capăt?*”⁵

Atingem aici adevăratul miez al problemei. În concepția lui Alexandru I, ca și în aceea a șefilor U.R.S.S.-ului, sub pana lui Gorceakov sau a lui Casso, ca și de altfel a lui Molotov, Basarabia nu a fost niciodată altceva decît un mijloc și nu un scop. Începînd cu 1812, politica rusească ținea mult mai departe, s-a oprit pe Prut, împotriva voinței ei, fiind obligată de circumstanțe. Din acest punct de vedere politica sovietică nu și-a schimbat obiectivele: aceasta s-a văzut în iarna din 1940/1941, cînd armatele sale amenințau în fiecare moment să depășească hotarele Basarabiei și să pună stăpînire pe întreg cursul inferior al Dunării și astfel să stabilească legătura directă cu statele slave din Balcani. Argumentul securității invocat în zilele noastre de diplomație sovietică este, față de România, la fel de logic cum ar fi să protejezi un elefant împotriva unui șoricel. Ofensiva română în această direcție nu a fost și nu va fi niciodată decît contra-atac cu scopul de a rezista de departe la presiunea constantă exercitată de stepă, încă de la începuturile istoriei ei, asupra țărilor cu o civilizație veche, cele care formează Europa și tot ceea ce reprezintă ea pentru progresul umanității.

Permiteți-mi să amintesc aici, la sfîrșit, ceea ce spuneam acum zece ani, cu ocazia discuției care a urmat reluării relațiilor diplomatice între România și U.R.S.S.: „Atunci cînd ni se reamintește că Sovietele pretind a fi părăsit orice tendință imperialistă, așa cum a afirmat domnul Litvinov într-un recent discurs... am dreptul să observ că această politică generoasă de pace și renunțare la imperialismul vechii Rusii, comportă totuși două excepții: una în Caucaz, unde Sovietele au oprit dezvoltarea statelor naționale pentru a menține sub dominația lor regiunea petrolieră între Marea Neagră și Marea Caspică; cealaltă în Basarabia, asupra căreia au continuat să mențină, mai pe față sau nu, rezerve și revendicări, Basarabia, totuși, înseamnă Dunărea... și de aceea problema Basarabiei nu este numai de interes local, specific românesc, ci o problemă europeană.

Ca și Olanda la gurile Rinului noi îndeplinim la gurile Dunării o misiune internațională. A ni se recunoaște în mod explicit dreptul asupra acestei provincii este deci, nu numai o garanție de interes general ci, această recunoaștere constituie un criteriu esențial de suveranitate, de abandonare a tendințelor imperialiste pe care Sovietele le proclamă atît de des și cu atîtea vîlvă.”

Într-o revistă sovietică, pe care am mai avut ocazia să o citez se putea citi că „ocuparea Basarabiei (este vorba de reunificarea acestei provincii cu România în 1918) constituie prima *intervenție anti-sovietică a imperialiștilor străini*“. Aluzia se referă la politica franceză și britanică care-i susținea pe Denikin și Kolceak în chiar momentul cînd aceste puteri se pregăteau să recunoască suveranitatea României asupra Basarabiei.

Ar fi fost mult mai logic și mai aproape de adevăr să se definească *ocupația – rusă – a Basarabiei*, ca o „*primă intervenție anti-românească a imperialismului moscovit*“. Și România nu este, înainte ca și acum; decît o punte de trecere spre atingerea altor scopuri, care trebuie să cuprindă mult dincolo de teritoriul ei, hotarele și căile de acces ale Europei Centrale și ale malurilor Mediteranei. Fie ca recunoașterea acestei teribile realități să se impună pe deplin tuturor celor care au puterea de decizie, la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, în privința sorții statelor și națiunilor! Fie ca ei să nu uite, după atîtea experiențe adunate de-a lungul istoriei, că ura și nedreptatea poartă în ele însele propria condamnare și singura bază reală a păcii și a unei construcții durabile este căutarea obiectivă a realității.

NOTE

1. I. Nistor, *Die Herkunft der im rumanischen Bodebraum ansässigen Ukrainer*, Bucurest, 1943, p. 21 și urm.
2. R.W. Seton Watson, *Transylvania: a Key-problem*, Oxford, 1943, p. 17.
3. Cf. St. Ciobanu, *La Bessarabie, sa population, son passé, sa culture*, București, 1941, p. 21.
4. R.W. Seton Watson, *op. cit.*, p. 3.
5. L. Casso, *op. cit.*, p.

ADDENDA

Această carte era deja tipărită când am aflat despre îndreptarul depus de ministrul Marii Britanii la București, Guvernului român pe 14 decembrie 1939. El definește și precizează sensul și scopul garanțiilor franco-britanice în cazul unei agresiuni rusești și constituie un fel de prolog la drama din 1940. Iată textul, elocvent din multe puncte de vedere, în ciuda specificei concizii diplomatice:

„Domnul Tilea a insistat recent pe lângă Lordul Halifax asupra oportunității unei declarații publice din partea Guvernului Majestății Sale (și bineînțeles din partea Guvernului francez) în sensul că garanția franco-britanice acordată României este valabilă și în cazul unei agresiuni rusești.

Guvernul Majestății Sale a examinat problema în sensul de a ști dacă în circumstanțele actuale ar fi posibil să luăm un astfel de angajament și a ajuns la concluzia că ar fi posibil în eventualitatea în care Turcia ar veni imediat în ajutorul României și că nu ar exista nici un temei de grijă că Italia i s-ar putea opune.

Dacă Guvernul român ar fi în măsură să dea un răspuns afirmativ la aceste două chestiuni, Guvernul Majestății Sale ar fi dispus să examineze imediat situația împreună cu Guvernul francez în scopul de a stabili care ar putea fi contribuția sa la apărarea României.“

Condițiile care erau necesare pentru a face operantă garanția erau suficiente, încă din acel moment, pentru a-i spulbera Guvernului român orice iluzie. Era, de altfel, logic din partea Angliei să se gândească în primul rând la poziția sa în Mediterana, dar este la fel de interesant să se constate că-i recomanda Guvernului de la București să țină cont nu numai de atitudinea Turciei, atât de strâns legată de problemele care interesează Marea Neagră și gurile Dunării, dar și de Italia.

REZUMAT CRONOLOGIC

1359	Data cînd a fost fondat principatul Moldovei.
1392	Prințul Roman, domn al Moldovei <i>de la munte la mare</i> .
1465	Ștefan cel Mare al Moldovei le ia valahilor fortăreața Chilia pe Dunăre.
1484	Sultanul Baiazid II cucerește Chilia și Cetatea Albă.
1538	Sultanul Soliman I răpește Moldovei Bugeacul și Tighina.
1656	Tratat între Gheorghe Ștefan al Moldovei și Țarul Rusiei; vor fi înapoiate Moldovei posesiunile moldovenești anexate de turci.
13 aprilie 1711	Tratat de alianță ruso-moldovenesc între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir. Frontiera Nistrului este recunoscută de Rusia.
1714	Se constituie „raiaua” otomană Hotin.
1739	Rusia ocupă Moldova.
1769–1774	Rusia ocupă Principatele.
1788–1792	Austria și Rusia ocupă Principatele.
1792	Tratatul de la Iași. Frontiera imperiului rus atinge cursul inferior al Nistrului.
1793	După a doua împărțire a Poloniei, frontiera rusească atinge cursul superior al Nistrului.
1806–1812	Rusia ocupă Principatele.
1807	Tratatul de la Tilsit. Rușii își manifestă pentru prima oară pretenția de a păstra Basarabia (Bugeacul).
1809	Rusia proclamă anexarea Principatelor.
1810–1811	Negocieri ruso-turce: turcii refuză ca frontiera să fie pe Siret. Compromis pentru ca frontiera să fie pe Prut.
28 mai 1812	Tratatul de la București. Rusia păstrează „Basarabia” întinsă pe tot malul stîng al Prutului.
1817–1828	Colonizarea Basarabiei meridionale.
1853	Rusia ocupă Principatele.
1854–1857	Austria ocupă Principatele.
1856	Tratatul de la Paris; Moldovei i se retrocedează județele Basarabiei meridionale.
1859	Unirea Principatelor.
1870	Rusia se eliberează de angajamentele tratatului de la Paris.
8 iulie 1876	Convenția austro-rusă de la Reichstadt: în cazul împărțirii imperiului otoman, Austro-Ungaria își atribuie Bosnia iar Rusia Basarabia meridională.
16 aprilie 1877	Convenție ruso-română pentru trecerea armatei ruse. Garanția <i>actualei integrități</i> a României.
19 februarie 1878	Tratatul de la San Stefano. Rusia revendică Basarabia meridională și păstrează pentru România, ca o compensație, Dobrogea.

martie 1878	Nemulțumit de refuzul României, cancelarul rus amenință cu ocuparea României.
13 iulie 1878	Tratatul de la Berlin. Puterile recunosc Rusiei dreptul asupra Basarabiei meridionale.
aprilie–noiembrie 1917	Mișcări pentru autonomia Basarabiei ca urmare a revoluției din Rusia.
2 decembrie 1917	Proclamarea republicei democrate federative moldovenești.
5–13 ianuarie 1918	Intervenția trupelor române pentru a pune capăt anarhiei în Basarabia. Ruptura relațiilor între România și Soviete.
24 ianuarie–6 februarie 1918	Proclamarea independenței Basarabiei.
5 martie 1918	Convenția ruso-română pentru aprovizionarea în Basarabia și schimbul de prizonieri. Nu s-a aplicat.
27 martie–9 aprilie 1918	<i>Sfatul țării</i> votează, păstrând anumite drepturi de interes local, unirea cu România.
10 dec. 1918	<i>Sfatul țării</i> votează unirea necondiționată.
1919	Problema Basarabiei la Conferința de Pace.
3 martie 1920	Nota celor patru puteri aliate care-și afirmă intenția de a recunoaște suveranitatea României în Basarabia.
sept.–noiembr. 1920	Negocieri între România și U.R.S.S.
28 oct. 1920	Tratatul de la Paris: Franța, Imperiul Britanic, Italia și Japonia recunosc unirea Basarabiei cu România.
27 martie–2 aprilie 1924	Conferința ruso-română de la Viena și noi pretenții ale U.R.S.S.
9 februarie 1929	U.R.S.S. aderă la pactul Briand-Kellogg și astfel recunoaște că este în relații pașnice cu România.
1931–1932	Negocieri ruso-române cu privire la un pact de neagresiune.
3 iulie 1933	Convenția de la Londra pentru definiția agresorului semnate de U.R.S.S. cu toți vecinii ei.
9 iunie 1934	U.R.S.S. și România reiau raporturile diplomatice.
1935–1936	Negocieri ruso-române pentru un pact de asistență mutuală.
23 august 1939	Pactul ruso-german de la Moscova. Basarabia în sfera de influență rusă.
30 martie 1940	Discursul lui Molotov amintind că U.R.S.S. nu a renunțat la Basarabia dar că s-a angajat să nu o revendice printr-un război.
26 iunie 1940	Ultimatum sovietic cerînd cedarea imediată a Basarabiei și a Bucovinei de Nord.
28 iunie 1940	Guvernul român acceptă ultimatumul și armatele roșii ocupă imediat teritoriul cerut de Moscova.
august 1940	Concentrație masivă de forțe rusești la frontiera română înaintea arbitrajului de la Viena.
ianuarie 1941	Trupele U.R.S.S. încearcă să ocupe gurile Dunării.
22 iunie–	Trupele românești, luînd parte la ofensiva germană contra U.R.S.S. reiau Bucovina septentrională și Basarabia.

INTERNAȚIONALĂ A III-a ȘI BASARABIA

Atîta timp cît justiția nu-și spusese încă cuvîntul asupra atentatului colectiv care a avut loc, în toamna anului 1924, în sudul Basarabiei și cunoscut îndeobște sub denumirea de *Rebeliunea de la Tatar-Bunar*, pentru motive care se înțeleg ușor, guvernul s-a ferit să aducă în dezbaterile publice faptele stabilite și constatate cu prilejul cercetărilor judecătorești ce au avut loc.

Justiția și-a spus însă cuvîntul.

În ședința de la 3 decembrie 1925 Consiliul de Război al Corpului III armată, din Chișinău a condamnat pe 85 din cei 287 de acuzați aduși în fața justiției. Dosarul acestui proces este, cu începere de azi, deschis oricui; instrucția orală, depunerile martorilor, documentele, corpurile delict, rechizitoriul ca și pledoariile sînt la dispoziția tuturor cercetătorilor.

Justiția și-a încheiat misiunea, și guvernul poate vorbi fără nici o stînjnire pentru a lămuri Parlamentul.

Și nu numai Parlamentul; anumite interese au denaturat, sistematic în ultimul timp faptele în legătură cu acest proces, căutînd să deformeze adevărul.

Pentru susținerea unei anumite teze și pentru utilitatea unei anumite cauze, s-au făurit, pe de-a întregul, versiuni contradictorii și neadevăruri în jurul acestui proces; iar dincolo de graniță, interese străine de neamul nostru, interese ostile neamului nostru, au creat o serie întreagă de legende, menite să tulbure bunul simț și dreapta judecată a oamenilor de bună credință.

Discurs rostit în camera Deputaților, în ședința din 9 decembrie 1925 și publicat la București, Imprimeriile „Independența”, 1925. Acest discurs a fost generat de propaganda antiromânească purtată împotriva drepturilor naturale și istorice ale țării, sfidîndu-se cu cinism evidențele adevărului istoric. Toate aceste nelegiuiri au fost și motivele expunerii lui Gheorghe Tătărescu, la acea dată fiind ocupantul funcției de secretar de stat în Ministerul de Interne: *Campanii interesate și campanii pătimașe, duse, dincoace ca și dincolo de granițe, în jurul unora din ultimele evenimente ce au avut loc în ultimul timp în Basarabia – au determinat intervenția guvernului pentru lămurirea opiniei publice. Ele nu sînt o pledoarie și nu sînt un rechizitoriu; autorul lor nu a voit decît să facă oficiu de greșier, adunînd și aducînd în dezbateri acte, date și documente necesare pentru stabilirea adevărului* (n. ed.)

Este timpul ca și Parlamentul și opinia publică să fie scoborâte din lumea informațiilor fanteziste și a legendelor și să fie puse în fața realității. Este ceasul să se cunoască adevărul.

D-lor deputați, acest adevăr se va desprinde limpede din actele, faptele și documentele ce voi aduce în fața Camerei, și în care orice om de bună credință va putea să-și făurească o judecată și dreaptă și definitivă. Aceste documente și aceste fapte nu vor privi numai evenimentele de la Tatar Bunar, căci atentatul de la Tatar Bunar, nu este un fapt izolat, ci urmarea firească și necesară a unei serii de fapte similare avînd aceleași cauze și avînd același scop.

Atentatul de la Tatar-Bunar nu este decît un episod al luptei purtate în Basarabia de ani de zile și pe care a-și putea-o numi: *lupta pentru înăbușirea conștiinței naționale, prin atentate, incursiuni și atacuri de bande*.

Episodul Tatar Bunar pentru a fi cercetat și judecat trebuie pus în cadrul său firesc; veriga aceasta însîngerată nu poate fi examinată decît odată cu lanțul din care face parte.

D-lor, acest lanț îl voi reconstitui.

ELABORAREA PLANULUI LA HARKOV ȘI TRIMITEREA ÎN ROMÂNIA A CELOR CE URMAU SĂ-L EXECUTE

Un capăt al său ne duce la primele începuturi de manifestare ale acțiunii Internaționalei a III-a din Moscova, fundată după cum bine știți, la 1919 Lumea întreagă a fost împărțită atunci în sectoare, determinîndu-se pentru fiecare sector o anumită activitate și o anumită metodă de propagandă revoluționară.

Pentru Basarabia, se înființează în acest scop, un stat major special, cu reședința la Harkov și cu o subreședință la Odesa. Se elaborează un program amănunțit care hotărăște o întreită acțiune:

Organizarea atacurilor pe Nistru prin bande armate care trebuiau să atace posturile noastre și să jefuiască populația și urmărind drept scop, să mențină armata în permanență pe Nistru, Pentru ca din această pricină, să se îngreuneze viața populației pe toate țărmurile și să țină toată această populație mărghinașă de pe malul Nistrului într-o stare de continuă efervescență și enervare.

Organizarea de atacuri și de atentate împotriva liniilor ferate, a posturilor de jandarmi, a perceptoarelor, a primăriilor avînd drept rezultat demoralizarea populației și scăderea prestigiului autorităților române în ochii populației din Basarabia, și organizarea a felurite nuclee cu caracter revoluționar avînd drept misiune recrutarea aderanților, și pregătirea atentatelor.

Acesta e programul!

Odată hotărît, încă de prin anii 1919–1920 întreaga Basarabie a fost inundată de o serie de curieri veniți din oficinele revoluționare din Harkov și Odesa pentru executare. Unul dintre cei mai importanți curieri însărcinați cu misiunea de a centraliza măsurile luate, a fost Gheorghe Bujor, reîntors în țară din Rusia în 1920, avînd un pașaport revoluționar de acreditare eliberat de către actualul ambasador al guvernelor sovietelor la Paris d-l Cristo Rakovski, și contrasemnat de secretarul biroului din Harkov; Jacques Sadoul, binecunoscut căpitan francez comunist. Acest pașaport are cuprinsul următor:

INTERNAȚIONALĂ COMUNISTĂ

(Biroul de Sud-Harkov 20 Martie 1920)

Camaradul Bujor este desemnat ca reprezentant al Internaționalei comuniste în România.

Secretar: Jacques Sadoul

Membru delegat: Cristo Racovski“.¹

Acest reprezentant al propagandei revoluționare comuniste vine în țară la 1920 în împrejurări, pe care le cunoașteți, și pe care vi le reamintiți cu toții. Bujor este arestat, cu o serie întreagă de agitatori și curieri ai Internaționalei III-a și astfel se termină misiunea sa în Țara Românească. Firește că cea mai mare parte însă, au putut să-și îndeplinească însărcinările.

Cum a fost executat programul eliberat la Harkov?

Și mai întâi cum au decurs de la 1920 până astăzi atacurile pe Nistru, și care au fost acțiunile bandelor pe Nistru? Nu voi întrebuița în răspunsul meu decât documente și acte oficiale care se pot oricând și verifica și controla. Iată aici tabloul buletinelor zilnice ale evenimentelor de pe Nistru, tablou întocmit de către Marele Stat Major al Armatei. Vă cer întreaga D-tră atențiune, căci lectura acestor documente va fi destul de lungă și poate și obositoare pentru dv., dar cred că trebuie să se știe odată care a fost, în ultimi ani, situația la granița de răsărit a țării și totodată care a fost și devotamentul, și jertfele soldaților noștri, la această graniță. Pregătirea acțiunii teroriste revoluționare începe metodic în anul 1919 și 1920. Care este situația la Nistru în anul 1921?

RAPOARTELE OFICIALE INREGISTRATE IN „BULETINELE EVENIMENTELOR“ DE MARELE STAT MAJOR

INCĂLCAREA GRANIȚEI DE LA NISTRU. CRIME ȘI JAFURI.

„Buletinele evenimentelor” redactate de Marele Stat Major ne-o vor arăta-o laconic dar limpede:

În noaptea de 4–5 ianuarie, o bandă numeroasă a încercat să treacă Nistrul, în 2 bărci, în dreptul Rezinei. Au fost respinși cu focuri de armă, de grăniceri.

În ziua de 17 ianuarie, 5 indivizi de peste Nistru au atacat postul fix de grăniceri de la pădurea Iarca.

În noaptea de 1–2 martie, santinelele de la gara maritimă Cetatea-Albă, au fost atacate cu focuri de armă de o bandă care înainta în ceață. Santinelele noastre s-au retras, cerînd ajutor de la regimentul de jandarmi rurali. În acest timp, indivizii au dispărut. S-au găsit pe urma lor: un sac cu cartușe, grenade, încărcătoare și tuburi de cartușe și o sanie.

S-a constatat că numărul acestor indivizi a fost de vre-o 20, iar după urmele lăsate, au avut cu ei și o mitralieră.

În noaptea de 11–12 aprilie, 5 indivizi au trecut Nistrul, pentru a ataca postul de jandarmi de la Crocmaz. Jandarmii au dat lupta cu banda, care se retrăsese în pădure, de unde trăgeau cu mitraliera. Au venit în ajutorul jandarmilor, grănicerii și postul de jandarmi din Olănești. Banda a fost silită să treacă înapoi Nistrul, sub protecția focurilor și rachetelor, trase de pe malul stîng.

JEFUITORII FĂCEAU PROPAGANDĂ

În ziua de 14 aprilie, o bandă înarmată a trecut Nistrul, în comuna Dolineni, jud. Hotin, a intrat în curtea proprietarului Buzescu. La sosirea jandarmilor, s-a retras în pădurile Hotinului.

Banda avea jurnale și manifeste revoluționare comuniste, pe care le-a răspîndit pe drumul pe unde a venit.

În noaptea de 16-17 mai, o bandă de vre-o 10 indivizi a trecut Nistrul, venind pînă la Bălineni, 15 km., la sud de Hotin. Bandiții au jefuit un locuitor, au tras apoi focuri de armă și o grenadă. Sosind jandarmii, s-au schimbat focuri de armă, iar banda s-a retras.

În seara zilei de 31 mai la Rîpa-Neagră, situat în dreptul satului Secăuți din Ucraina, 8 indivizi au trecut Nistrul cu barca și au prins pe soldatul grănicer Mitrea Vasile, ducîndu-l spre orașul Svantz.

În noaptea de 16–17 august orele 3–4, au trecut Nistrul prin punctul Iabca, 39 ucrainieni, care făceau parte din banda Zabolatni. Au fost făcuți prizonieri și duși la pichetul de grăniceri Vadul Roșcov.

A FOST ATACATĂ ȘI POPULAȚIA CIVILĂ

În noaptea de 16–17 august, 30 indivizi armați au atacat conacul moșiei d-lui Simionovici din comuna Gorodiștea, jud. Orhei, la 5 km. depărtare de Nistru, omorînd pe d-na Simionovici și pe 2 servitori; rănind grav pe Simionovici proprietarul și pe administratorul moșiei. Au jefuit conacul, iar la plecare au luat toți caii și trăsurile.

În noaptea de 16–17 august, au trecut Nistrul, pe la punctul Pădurea-Iapcani, jud. Soroca, ucrainenii din banda lui Zaboladni, cu arme, cartușe și munițiuni. Au fost prinși și arestați la pichetul de grăniceri.

În noaptea de 20–21 august, în dreptul satului Bacal din Ucraina, 2 bărci au încercat să treacă Nistrul. Posturile noastre i-au silit cu focuri să se retragă. Cei din bărci au răspuns cu focuri.

În noaptea de 22–23 august, orele 23.30, 60 indivizi armați au atacat, în dreptul comunei Rezina, sentinelele noastre, care cu focuri, i-au silit să se retragă.

Tot în aceeași noapte, pe la orele 2, la stînga Ostrovului din sus din dreptul Rezinei, 7 indivizi au atacat santinelele noastre, cu mitralierele, apoi s-au retras.

În noaptea de 30–31 august, 7 indivizi armați au încercat din nou să atace conacul moșiei d-lui Simionovici. Au fost simțiți de soldatul de pază, care a deschis focul. Bandiți au dispărut.

În noaptea de 7–8 septembrie, orele 3.30, o bandă de 30–40 indivizi călări, armați cu puști și mitraliere, venind de peste Nistru, au atacat postul de jandarmi Tribujeni, jud. Orhei, rănind mortal 2 jandarmi; apoi s-au stabilit în pădurea Tiganca dintre satele Susliu și Tribujeni. Fiind urmăriți au trecut Nistrul, lăsând o căruță cu muniții și manifeste.

În noaptea de 9 septembrie 1921, orele 24 o bandă de 20 indivizi au intrat în comuna Culisovca, trăgând focuri de armă și aruncând grenade. După jafuirea unor locuitori, la plecare au luat pe toți străjerii din comună, pe care i-au liberat când au trecut Nistrul.

În noaptea de 28–29 septembrie o bandă de vreo 200 pînă la 300 indivizi înarmați cu mitraliere, puști-mitraliere și arme, trecînd Nistrul în comuna Comorov, au prădat pe preotul Serghei Semeinic, prăvălia de manufactură a unui evreu și pe proprietarul Iubnidinski, căruia i-au luat 8000 lei și 15 cai. Bandiți apoi au trecut Nistrul înapoi.

În noaptea de 1–2 octombrie, postul de jandarmi din comuna Turlache, lîngă Cetatea-Albă, a fost atacat de 10 indivizi. Banda a venit de peste Nistru, cu bărcile. În post, erau trei jandarmi; unul a reușit să scape, pe unul l-au împușcat și pe al treilea l-au luat prizonier.

La plecare, bandiții au aruncat o grenadă în post, care a fost complet dărîmat, acoperind sub dărîmături pe jandarmul ucis. Bandiții au mai tras apoi focuri și au aruncat grenade, întorcîndu-se peste Nistru cu bărcile cu care veniseră.

BANDIȚI ORGANIZAȚI MILITĂREȘTE

În dimineața de 6 octombrie, 35 de bandiți au năvălit în satul Alexandrovna, jud. Cetatea-Albă. Erau înarmați și aveau 6 mitraliere. După ce au așezat mitralierele în poziția de atac, au luat sub amenințare 9 căruțe cu cai și cîte un om de căruță, ca să le conducă. Urmăriți de jandarmi, bandiții au lăsat căruțele și au fugit spre comuna Staro-Cazaci. Aici, au luat poziție de atac pe un deal și au deschis focurile cu cele 6 mitraliere ce le aveau. Sosind și alte detașamente de jandarmi, s-au dat o luptă care a ținut toată ziua, au fost răniți: locot. **Stoenescu, 3 soldați grăniceri și un străjer**. La miezul nopții, s-a început din nou lupta, iar bandiții, strecurîndu-se au reușit să scape. Pe poziția ocupată de bandiți, s-au găsit, la ziuă, 6 cadavre dezbrăcate. S-a constatat că unii din cei morți aveau răni mai ușoare, dar acești răniți au fost uciși de tovarășii lor, spre a nu cădea prinși de vii. În această din urmă luptă, din partea noastră au murit: un sergent de jandarmi și 2 străjeri comunali; au fost răniți: un plutonier, 2 caporali și 2 soldați din jandarmerie.

În drumul lor spre Palanca, bandiții s-au întîlnit cu un detașament din regimentul 7 Prahova, cu care a dat o scurtă luptă. Din partea noastră a căzut un soldat rănit.

Banda, favorizată de întuneric, a fugit spre pichetul Liman. Aci, erau grănicerii, care îi așteptau.

S-a dat între grăniceri și bandiți o luptă, care a durat pînă la orele 6 dimineața, cînd bandiții au reușit să treacă pe o insulă din apropierea pichetului de grăniceri, iar de aci, pestre Nistru. În insulă, s-au găsit: grenade, bombe, dinamită și manifeste.

În ziua de 6 octombrie, pe teritoriul comunei Isacova, jud.Orhei, 4 bandiți veniți de dincolo de Nistru, au omorât, fiind de față mai mulți țărani ce erau cu căruțele; pe un anume Cernovski, polonez, fost căpitan de rezervă în armata rusă, care era agent de asigurare la Societatea „Urania” din orașul Bălți și pe care l-au luat drept agent de siguranță.

În noaptea de 14–15 oct., între satul Caplai și pichetul de grăniceri Racotescu, a trecut o bandă înarmată și a atacat patrula de grăniceri, omorînd un grănicer. Banda s-a retras în pădurea Caplai.

În noaptea de 24–25 octombrie, au trecut din Ucraina, în dreptul comunei Nemirovca, 14 indivizi călări și înarmați. Somați, prin focuri de armă, de jandarmii postului Voroncău, jud. Soroca, aceștia s-au predat.

În noaptea de 24–25 octombrie, o bandă de 15 inși, trecînd Nistrul, au atacat casa percepătorului din Părcăuți, voind a jefui casa percepției. Ei au fost respinși de jandarmi și de o patrulă de infanterie.

În noaptea de 9–10 noiembrie, a fost atacat de focuri de armă și mitralieră pichetul de grăniceri Talmaz-Sud. Postul de observație fix al grănicerilor dintre Talmaz-Sud și Talmaz a dispărut.

În noaptea de 8–9 decembrie, o bandă de 40 oameni înarmați cu arme, mitraliere, grenade și rachete a încercat să treacă Nistrul în dreptul comunei Chițcani (jud. Tighina), la punctul Cotul-Chirilă. Fiind surprinși și respinși cu focuri de arme bandiții s-au retras în pădurea Faraoana-Tiraspol, după ce au tras vreo 200 focuri de armă, mai multe grenade și rachete.

În seara de 17 decembrie, orele 18, seara două bande de cîte 15 indivizi au trecut Nistrul, pe gheață, strecurîndu-se printre posturile de grăniceri, în dreptul comunei Calarașovca, cu scopul de a jefui mănăstirea de la Calarașovca. Grănicerii, prinzînd de veste, au dat lupta cu bandiții, timp de o oră. Bandiții au fost respinși, lăsînd pe teren 8 morți. Din partea noastră a căzut rănit un soldat.

CINE SÎNT VICTIMELE?

Domnilor deputați, iată cum a fost executat pe anul 1921 prima parte a programului revoluționar; iată ce au fost atacurile armate săvîrșite uneori cu complicitatea directă a soldaților roșii întotdeauna sub protecția acestora.

Aceste atacuri, aceste jafuri și asasinat, aceste acte de tulburare a graniței noastre de răsărit, au continuat în anii următori cu mai mult sau mai puțină intensitate, dar au continuat și continuă și azi.

D. IONAȘ GRADIȘTEANU: Domnule Tătărăscu ar fi bine ca să se publice un tablou al tuturor soldaților omorîți precum și al tuturor civililor care au fost omorîți de bandele bolșevice.

D. G. TATARESCU *subsecretar de stat la ministerul de interne*: Se va face.

D. IONAȘ GRADIȘTEANU: ... pentru edificarea umanitariștilor din Occident.

D. G. TATARESCU *subsecretar de stat la ministerul internelor*: Domnilor deputați ziceam că aceste atacuri au continuat în tot intervalul acestor patru ani în urmă¹. Nu vă voi obosi cu înșirarea lor – ne-ar trebui o serie întreagă de ședințe în acest scop. De altfel, deosebindu-se prin rezultate ele se aseamănă avînd aceeași organizare și avînd același scop.

ATACURI ȘI INCURSIUNI ÎN 1924

Voi trece deci peste toate atacurile din anii 1922 și 1923; iar în 1924 nu vă voi cita, din Buletinul Marelui Stat Major, decât pe cele executate în lunile iunie-iulie, august și septembrie 1924; în această din urmă lună au avut loc evenimentele cunoscute la Tatar-Bunar și împrejurimi.

În ziua de 2 iunie o luntre încercînd să treacă Nistrul în dreptul satului Lapatina grănicerii noștri i-au somat să stea însă li s-a răspuns cu focuri de armă din barcă și din partea grănicerilor ruși. În urmă deschizînd focul și grănicerii noștri, cei ce voiau a trece Nistrul au fost siliți a se retrage.

În noaptea de 2– 3 iunie 1924, patrula pichetului Lascăr Catargiu a fost atacată cu 15 grenade pe cînd se înapoia la post; soldații roșii de pe malul opus au deschis focul de mitraliere trăgînd peste 400 focuri.

În noaptea de 2–3 iunie, 2 soldați grăniceri din pichetul 185 au fost atacați cu focuri de armă.

În noaptea de 7–8 iunie, pichetele Negorini și Varșovia (Jud Hotin) au fost atacate de bande comuniste, ce reușiseră a trece Nistrul (20 indivizi). În lupta ce s-a dat au fost răniți, un bandit și 2 grăniceri; restul au trecut râul.

În seara de 20–21 iunie, 2 grăniceri români aflați în patrulare, au fost atacați cu focuri între satele Todolna și Lopatna. Bandiții au fost respinși și trecuți peste Nistru.

În noaptea de 20–21 iunie o bandă de 25–30 indivizi cu arme, mitraliere și grenade au trecut Nistrul în 6 bărci între Bernova și Moșineț, atacînd patrula grănicerilor pe care a ținut-o sub focuri 2 ore reușind apoi a pătrunde în interior îndreptîndu-se spre satele Șivinș-Mihailowka (Mămăliga).

În noaptea de 25–26 iunie patrula de grăniceri din pichetul Vasile Lupu a fost atacată cu focuri de armă de pe malul stîng al Nistrului de 4 indivizi care se pare că aveau intenția de a trece râul, pentru jafuri.

În ziua de 2 iulie 2 bărci cu 7–8 soldați bolșevici au venit în fața cetății Hotin cu intenția de a trece Nistrul. S-au deschis focuri reciproce și un soldat bolșevic a fost omorît.

FOCURI DE ARME CONTINUE LA NISTRU

În noaptea de 19–20 iulie s-au tras focuri de armă asupra pichetului Dubăsari pentru a susține trecerea a 4 indivizi care fiind observați prea tîrziu au reușit a debarca și a dispărea în întineric.

În noaptea de 23 iulie pe Liman 3 bărci au încercat să treacă spre malul nostru. S-au tras focuri de armă și mitralieră. Cele trei bărci nu au reușit a trece apa.

În noaptea de 24–25 iulie mai mulți indivizi au încercat a trece Nistrul în dreptul satului Krocmazi; au fost respinși trăgîndu-se focuri de ambele părți.

În noaptea de 27–28 iulie pe marginea Limanului o patrulă de grăniceri a fost atacată cu focuri de revolver și grenade. Un grănicer a fost rănit.

În noaptea de 28– 29 iulie, 4 indivizi au trecut Nistrul cu intenția de a jefui. Urmăriți de grănicerii noștri s-a deschis un viu foc de arme, care a silit pe bandiți a se retrage în pădure.

În noaptea de 10–11 august o bandă de teroriști a încercat să treacă Nistrul. S-a încins o luptă violentă cu grănicerii. Bandiții s-au refugiat în viile de lângă Cetatea Albă, lăsând pe teren material de război.

În noaptea de 18 august o patrulă bolșevică călare a tras 2 focuri de armă asupra santinelelor noastre în dreptul pichetului 25.

În noaptea de 26 august 4 indivizi au încercat să treacă Nistrul la Talmaz. Fiind surprinși au deschis focuri de armă și granade fiind susținuți și de pe malul stîng. Un individ a fost ucis, iar restul au dispărut.

În perioada de 17–18 septembrie s-au tras 40 focuri de armă asupra grănicerilor din pichetul C. A. Roșeti (Zălăuceni).

În noaptea de 25–26 septembrie în dreptul satului Maiaki au sosit cîteva bărci care au tras focuri asupra santinelelor noastre de la Pichetul Gura. După un schimb de focuri, cei ce încercau a trece râul, au fost respinși.

*
* *

Domnilor deputați, iată în ce constă acțiunea de teroare executată pe Nistru, din anul 1920, de cînd începe să se realizeze programul elaborat de birourile Internaționalei a III-a, la atentatul de la Tatar-Bunar; iată cum a fost executată prima parte din acest program.

Cum s-a executat partea a II-a: atacuri, jafuri și atentate în interior?

Nu voi înșira aci atentatele săvîrșite în restul țării care sînt însă tot urmarea acțiunii revoluționare internaționale cum a fost atentatul de la Senat, săvîrșit de Max Goldștein care are aceeași origină și e încă proaspăt în mintea dumneavoastră; nu voi vorbi de încercarea de atentat monstruos, pregătită la Chișinău la Teatrul Național în 1922, și care trebuia să surpe întreg edificiu peste publicul ce se găsea acolo; nici de deraierile provocate de mîini pregătite dincolo de Nistru, și nici de celelalte atentate care au însămerat Basarabia în ultimi ani; pentru ca să nu vă obosesc prea mult, nu vă voi vorbi decît de atentatele acestea interne, care au avut loc în Basarabia numai în anii 1923 și 1924 și care culminează cu acel de la Tatar-Bunar.

Mă voi sluji, pentru acest scop, de o presă oficială, de „Buletinul informațiilor Statului Major al Corpului de Jandarmi“.

Adaug, din capul locului, că nu voi citi din aceste buletine decît acele fapte, care după ce au fost cercetate, au putut să dovedească limpede amestecul curierilor și agenților veniți cu scopuri bine hotărîte de dincolo de Nistru.

INFORMAȚII DIN „BULETINUL STATULUI MAJOR AL CORPULUI DE JANDARMI“

ALTE CRIME ȘI ATENTATE

În noaptea de 7 aprilie, indivizi înarmați au atacat localul Ocolului Silvic Olănești, rănind pe gardianul de pază.

În ziua de 15 aprilie, la orele 20, pe cînd jandarmul sergent Saramet Nicolae, împreună cu încă un jandarm de la post, se găseau în serviciul de patrulare, au fost atacați și împușcați mortal de către indivizi necunoscuți.

În ziua de 15 aprilie, pe cînd 3 jandarmi de la postul Streșeni transfera un grup de arestați au fost atacați în drum de alți indivizi cu scopul de a înlesni evadarea celor arestați. În timpul luptei între jandarmi și bandiți, au fost omorîți 2 jandarmi, iar bandiții au dispărut.

În ziua de 17 aprilie, trenul 337 ce venea de la Chișinău la Tighina a fost atacat cu arme și mitraliere în apropiere de stația Bolboca, au fost 4 morți și 7 răniți.

În ziua de 17 aprilie, o bandă de 12 indivizi armați cu puști, grenade și mitraliere, au atacat și jefuit 50 persoane pe șoseaua Hotin-Noua-Suliță.

În noaptea de 19 aprilie, indivizi necunoscuți și armați au atacat postul Sărățica-Nouă. Unul din jandarmii aflați la post a fost omorît, iar celălalt dezarmat. Fiind urmărit de jandarmii secției, s-a încins o luptă în care 3 dintre bandiți au fost omorîți, 2 arestați și restul dispăruți. În această ultimă luptă a fost rănit mortal încă un jandarm.

În ziua de 22 aprilie, mai mulți bandiți armați cu puști și grenade au atacat locuința negustorului Grunberg. Intervenind jandarmii, au dispărut bandiții. Au fost omorîți 2 jandarmi.

În seara zilei de 25 mai, o bandă puternică de 15–20 indivizi armați și mascați, avînd cu ei grenade și pușcă mitralieră, au atacat satul Vorticăuți, jefuind casele mai multor locuitori, atacînd și postul de jandarmi cu grenade. Jandarmii răspunzînd cu focuri de arme au respins pe bandiți, iar în timpul luptei au fost omorîți 2 jandarmi.

În noaptea de 3–4 iunie, patrula de jandarmi locală a fost atacată cu focuri de mitralieră de indivizi necunoscuți, care în urmă au dispărut. Unul dintre jandarmi a fost omorît.

În ziua de 14 iulie, ora 7,30, jandarmii secției și postul Volontirovca au arestat în casa locuitorului Celmente Butescu pe 2 bandiți teroriști: C. Boșnov și Emil Popov, veniți de peste Nistru. Prinderea s-a făcut în urma unei adevărate lupte, care a durat 5 ore și după ce s-a dat foc casei. În luptă a fost împușcat un soldat de infanterie.

În ziua de 4 octombrie, 3 bandiți înarmați au jefuit diligența, care face cursa între Hotin și Dărcăuți, jefuind-o de 6 milioane lei, după care au dispărut.

În seara zilei de 18 octombrie, 4 indivizi înarmați cu puști și grenade au pătruns în spitalul Soroca, unde era bolnav deținutul Isaia Sudacovce, care avea la activul său mai multe crime și fîlhării. Au amenințat cu moartea personalul spitalului și au înlesnit evadarea deținutului, dispărînd cu toții.

ATENTATE ȘI „LOVITURI” ÎN ANUL 1924

În seara de 3 ianuarie, o bandă de 8 indivizi a atacat și jefuit administrația moșiei Leontea, legînd personalul și un agent fiscal.

În ziua de 9 februarie, patrula postului Ganez, a fost atacată pe neașteptate de niște indivizi ascunși într-o casă, cu focuri de armă. Unul dintre jandarmi a fost omorît. Banda a dispărut în pădurea din apropiere.

În noaptea de 6 mai, o bandă de 16 indivizi, armată cu mitraliere și grenade a intrat în satul Ciuciulea pentru a jefui; dîndu-se alarma, bandiții au fost înconjurați și, în timpul luptei, au fost împușcați 5 bandiți, iar dintre jandarmi au fost omorîți,

jandarmul plutonier, Amariei Ioan și un jandarm caporal. În urmă, bandiții au dispărut.

În noaptea de 8-9 iunie, jandarmii din batalionul de instrucție fiind în patrulare, au prins în hotarul comunei Cimișeni un locuitor care transporta cu căruța la Chișinău lăzi cu cartușe de mitralieră.

În ziua de 23 iunie o bandă de 6 indivizi apărând în marginea satului Bocșani și fiind urmărită de jandarmii posturilor din împrejurimi care ajungându-i în pădurea Cipilinți, s-a dat o luptă în care au fost omorâți 3 bandiți. Dintre jandarmi au fost omorâți doi.

În ziua de 10 iulie ora 14, pe când jandarmii postului Tipala se aflau în patrulare, în marginea satului Sangeră a întâlnit 3 indivizi într-o căruță, pe care, voind a-i controla, au răspuns cu focuri de armă trăgând asupra jandarmilor, după care au dispărut.

În noaptea de 4-5 august, Compania III-a din Reg. 13 infanterie, (jud. Hotin) a fost atacată de o bandă de 20-30 inși îmbrăcați rusește, înarmați cu puști, grenade și puști mitraliere. În timpul luptei, indivizii au aruncat o grenadă, care a rănit 5 străjeri de la pichetul de alarmă și un soldat. Faptul s-a petrecut la pichetul de frontieră.

În noaptea de 9-10 august o patrulă de grăniceri a surprins un grup de 12 indivizi în dreptul satului Vadul-lui-Vodă. Patrula somându-i să stea, au răspuns cu focuri. În ajutorul patrulei noastre, a venit pichetul de grăniceri. S-a dat o luptă, în care au căzut 2 grăniceri.

În noaptea de 12 august un grup de 28 indivizi înarmați cu puști și grenade, în dreptul punctului Vadul-lui-Vodă, au atacat conacul moșiei Corsacov, la 8 km. depărtare de acest punct, omorând pe d-na Coșacov, proprietara; pe d-na Iarosievici și d-na Gornovici, venite de câteva zile. Au jefuit pe 7 servitori, obiecte de valoare, bijuterii, cai și trăsuri, trecând înapoi Nistrul.

În noaptea de 13-14 august, orele 9 seara, o bandă de 150 călăreți, bine înarmați, au trecut Nistrul și au intrat în satul Ianauți, unde au jefuit pe proprietar, au atacat postul de jandarmi, distrugându-i arhiva, apoi s-a retras spre Nistru. Pe drum trecând prin satul Palivanov, bandiții călăreți au fost urmăriți de patrulele noastre de cavalerie. A fost rănit locotenentul care comanda patrula noastră și învâțătorul din acest sat.

În noaptea de 14-15 august, o bandă a atacat cu focuri de armă plutonul de jandarmi Corjova și pichetul Dubăsarii-Vechi. O altă bandă a mai atacat și o patrulă, între pichetele Corjova și Malul Torgatein, încercând să treacă Nistrul cu o barcă. Patrula noastră i-a respins.

În noaptea de 27-28 iulie controlorul Sasu cu soția și vizitiul au fost atacați în pădurea din apropierea comunei Briceni de către bandiții bine înarmați. Bandiții au fost prinși și arși de vii și găsiți carbonizați.

În ziua de 16 august, ora 19 o bandă de 5 indivizi a atacat escorta care transfera de la postul Lipcani la parchet 2 indivizi. În dreptul pădurii Zelma, deschizându-se focuri de către indivizi au omorât un jandarm, iar transferații și cu banda au dispărut.

În seara de 6 septembrie, indivizi necunoscuți au baricadat linia ferată între Vasile-Lupu și Pirlita, punînd șase șine de fier, după care au dispărut. Grație vigilenței mecanicului s-a putut evita o catastrofă.

În noaptea de 26–27 septembrie patrula de jandarmi de la postul Saba fiind în serviciul de patrulare, a fost atacată cu focuri de armă de niște indivizi necunoscuți care în urmă au dispărut. Un jandarm a fost rănit.

În noaptea de 7–8 octombrie, necunoscuți au arestat pe străjerii care făceau de pază la postul No. 12 C.F.R., din comuna Mămăliga, minînd podul și rupînd linia pe distanță de 1 metru, după care au dispărut.

*
* *

D-lor deputați iată stadiul realizării celui de-al doilea punct din programul amintit; iată cîteva din rezultatele acțiunii întreprinse pentru organizarea de atentate, de jafuri, „lovituri“ făcute cu scopul să atragă după sine o stare generală de deprimare a populației și prielnică pentru succesul tuturor propagandelor, și totodată să scadă prestigiul autorităților, în ochii acestei populații.

Fără a mai stăruia asupra altor încercări nereușite de alte atentate similare din acest interval, trec la examinarea celui de-al treilea punct din programul organizațiilor teroriste, al constituirii nucleelor de propagandă revoluționară, și al cuiburilor și depozitelor de arme, muniții și material necesar pentru punerea în aplicare al atentatelor.

Voi utiliza, pentru acest examen, și potrivit metodei de la care nu mă voi abate în tot decursul acestei expunerii – numai acte și documente care cuprind faptele și date corespunzînd, fiecare, realității și adevărului.

ORGANIZAȚII DE SPIONAJ MILITAR ORGANIZAȚII TERORISTE

DIN CERCETĂRILE ȘI DESCOPERIRILE SIGURANȚEI STATULUI

Iată tabloul întocmit de Direcțiunea Generală a Siguranței Statului cuprinzînd descoperirile acestor organizații; extrag din ele cele privitoare la anii 1923 și 1924, mai apropiate de organizările care trebuiau să pregătească lovitura de la Tatar-Bunar.

La 3 februarie, s-a descoperit în orașul Cetatea-Albă, o organizație de spionaj militar, în legătură cu organizațiile sovietice. S-au găsit manifeste incendiare și multă literatură comunistă. S-au mai găsit informațiuni militare ce urmau a fi expediate peste Nistru. Au fost arestați 12 ruși.

S-au descoperit apoi succesiv:

La 28 aprilie, în comuna Troița județul Tighina, o organizație teroristă de subminare a C.F.R. S-au găsit explozibile și grenade. Au fost arestați 7 ruși.

La 2 mai în comuna Cubei, județul Cetatea Albă, o organizație de spionaj militar, propagandă și agitație politică, avînd și o secție teroristă. S-a găsit literatură comunistă tipărită în Odesa, manifeste incendiare, arme și muniții. Au fost arestați 26 ruși și evrei.

La 5 mai, în comuna Volontirova, jud. Cetatea Albă, o organizație teroristă și spionaj militar. *S-au găsit arme muniții și explozibile.* Au fost arestați 22 indivizi, din care 18 ruși. În timpul arestărilor a fost împușcat soldatul Bute Vasile din reg. 10 infanterie și alți doi soldați răniți. La 1 septembrie, în comuna Chelmenți, jud. Hotin, o organizație teroristă și spionaj. S-au găsit puști, mitraliere, grenade, revolvere și muniții. Au fost arestați 15 indivizi toți ruși. Cu ocazia arestării au fost lupte între organele militare și teroriști.

La 22 septembrie, în comuna Mihăileni, jud. Hotin, o organizație teroristă și spionaj militar. S-au găsit muniții, explozibile și manifeste incendiare. Au fost arestați 15 indivizi ruși.

La 2 decembrie, în gara Ocnița, jud. Soroca, o organizație de spionaj militar. S-au găsit informații militare ce urmau a fi expediate peste Nistru, cum și ordine instructive. Au fost arestați 4 ruși și 2 evrei.

În timpul anului 1924 s-au descoperit:

La 26 mai, în Chișinău, o organizație de spionaj militar, agitație și propagandă politică. S-a găsit corespondență și informații care urmau să fie expediate peste Nistru. Au fost arestați 39 indivizi, ruși și evrei.

La 31 mai, o organizație comunistă teroristă, comuna Paguceni, jud. Tighina, care transporta muniții și explozibile de peste Nistru. Cu ocazia cercetărilor s-a găsit un sac cu ecrazită* și muniții. Au fost arestați 3 indivizi ruși.

La 21 iunie, în comuna Gorodiștea și Tipova, jud. Orhei, o organizație de spionaj militar și agitație cu o secție teroristă. S-au găsit arme muniții și ordine instructive de la centrele revoluționare ruse. Au fost arestați 10 ruși și doi moldoveni.

La 9 iulie, în comuna Gorești, jud. Chișinău, o organizație teroristă și propagandă revoluționară. S-a descoperit un depozit de arme și explozibile.

La 2 august, în jud. Cetatea Albă, o organizație de spionaj militar și teroristă. S-au găsit grenade, arme muniții și corespondență. Au fost arestați 8 ruși și trei evrei.

La 31 august, în comuna Sabolat, jud. Cetatea Albă, o organizație teroristă; cu prilejul arestării lor s-au dat lupte cu organele polițienești. S-au arestat 6 indivizi, la care s-au găsit revolvere, grenade și ordine instructive.

La 2 septembrie, în comuna Mascăuți, jud. Orhei, o organizație de spionaj militar, propagandă și agitație contra Siguranței Statului. S-a găsit corespondență și informații ce urmau a fi expediate peste Nistru. Au fost arestați 4 ruși și doi moldoveni.

La 30 septembrie, la Chișinău s-a descoperit o organizație de spionaj militar. S-au găsit informații militare și schițe ce urmau a fi expediate peste Nistru cum și un cifru pentru scrisori. Au fost arestați 5 indivizi ruși.

* ecrazită: exploziv pe bază de acid picric (n. ed.)

DIN ISPRĂVILE SECȚIILOR TERORISTE

La 10 noiembrie, în stația Strășeni, o secție teroristă de subminare a C.F.R., care pregătise un atentat în acel punct cu dinamită, așezate sub linia ferată și instrumente pentru demontarea liniei. La locul unde s-a încercat atentatul au fost scoase buloanele pe o distanță de 100 metri. Au fost arestați 28 de indivizi în majoritate ruși cu legături peste Nistru. Cu ocazia urmăririlor s-au dat lupte între indivizi și organele militare.

La 26 noiembrie, în Chișinău, o organizație de spionaj. S-au găsit informații ce urmau a fi trimise peste Nistru și manifeste incendiare. Au fost arestați 2 indivizi evrei.

La 26 decembrie, în comuna Chelmeți și Iarova, jud. Hotin, o organizație teroristă. Au fost arestați 5 indivizi ruși și 2 moldoveni. S-au găsit arme, muniții și ordine instructive.

*
* *

Domnilor, iată ceea ce s-a putut descoperi, grație vigilenței, sîrguinței și devotamentului organelor polițienești în Basarabia în ultimii doi ani. După cum vedeți și al treilea punct din program a fost pe de-a-întregul executat.

Atacuri și incursiuni pe Nistru, jafuri și atentate săvîrșite de agenții speciali din interior, nuclee comuniste și conspirative în anumite puncte alese – acțiunea internațională a III-a se continuă persistent și metodic în ultimii patru ani în toată Basarabia în vederea pregătirii „loviturii” finale, a actului decisiv care trebuia să întronizeze în toată Basarabia sau într-o parte a acestei provincii revoluția comunistă.

ATENTATUL DE LA TATAR-BUNAR

VĂZUT ÎN LUMINA ADEVĂRULUI CERCETAT ȘI STABILIT DE JUSTIȚIE

În planurile organizațiilor, atentatul de la Tatar-Bunar trebuia să constituie acest act.

Ce a fost acest atentat?

Domnilor deputați, ca și pentru celelalte fapte, mă voi sluji în toată această analiză numai de documente și date necontestate.

Rolul meu în expunerea evenimentelor de la Tatar-Bunar, e și mai ușor. Atentatul a fost judecat. Faptele au fost cercetate; documentele și dovezile au fost discutate pe larg și contradictoriu. Am aci dosarul procesului cu tot adevărul pe care îl cuprinde.

Acest proces a fost instruit timp de un an. S-au ascultat toate glasurile care puteau aduce vreo lămurire, s-au audiat sute de martori în acuzare ca și în

descărcare, s-au cercetat toate documentele, s-au confruntat actorii și martorii: lumină deplină a fost făcută.

Din dosarul acestui proces voi rupe un singur act, care consemnează întreg rezultatul tuturor cercetărilor și care astfel, cuprinde **adevărul**, stabilit judecătorește: **ordonanța definitivă**, pe temeiul căreia s-au trimis în judecată autorii și complicii atentatului precum și pe cei care s-au găsit în legături cu organizarea lui.

Ce conține această ordonanță definitivă?

Vă voi citi din ea numai părțile esențiale care pot lămuri pe oricine ce a fost atentatul de la Tatar-Bunar, cu ce mijloace a fost executat atentatul de la Tatar-Bunar și mai ales care a fost țelul acestui atentat.

Vă voi cere întreaga atenție; fiecare cuvânt din această ordonanță să sprijină pe o documentare. Să ascultăm, deci pe comisarul raportor:

MĂRTURISIRILE DOCUMENTELOR

„Pentru organizarea comitetelor revoluționare în Basarabia a fost însărcinat „de către Oficiul Central din Odesa, comisarul bolșevic Andrei Culșnicov zis Nenin, „agentul bolșevic Nicole Șișman care lucrau în organizațiile revoluționare din anul „1918.

„Agenții bolșevici veniți de peste Nistru pentru organizarea comitetelor „revoluționare în Basarabia, în cap cu comisarul bolșevic Andrei Culșnicov zis „Nenin și agentul bolșevic Nicole Șișman, spre a încuraja populația pașnică a „Basarabiei la revoluție – făceau propagandă revoluționară îndemnând pe locuitori „la revoluție, spunându-le – între altele – că întreg teritoriul Basarabiei și chiar „vechiul regat sînt organizate pentru revoluție și că se așteaptă momentul pentru ca „Rusia sovietică să intre în Basarabia spre a o ocupa.

„Comisarul bolșevic Nenin, colindînd satele din sudul Basarabiei, a format „comitetele revoluționare în județul Cahul, Ismail și Cetatea Albă, ajutat de către „agenții bolșevici Nicolae Șișman și Colotov.

Pentru înțelegerea lucrurilor, domnilor deputați, trebuie să adaug că acest Nenin care este sufletul și animatorul acestui atentat și care este șeful politic și executorul ordinelor ce primea de dincolo de Nistru, a fost dovedit că a făcut în tot timpul anului 1924 naveta între Odesa și centrele basarabene; la dosar există, în afară de depozitiile martorilor, un document care n-a putut fi contestat și nu se poate contesta: o fotografie făcută la Odesa, care reprezintă pe acest Nenin împreună cu cei doi locoteneți militari ai săi, Babac și Covali, acesta din urmă fotografiat în uniformă militară a armatei roșii. Această fotografie a fost găsită printre alte documente la tovarășul lui Nenin, un oarecare Bastislev care a și fost condamnat la muncă silnică pe viață. Această fotografie are pe verso o interesantă mențiune, scrisă și datată din Odesa, 31 iunie 1924; prin urmare cîteva luni înainte de comiterea atentatului cu următorul cuprins: „În amintirea trecutului și în nădejdea viitorului incendiu mondial adică **Republica Sovietică Moldovenească**“.

ACTIVITATEA UNUI COMISAR BOLȘEVIC

Să vedem care a fost activitatea acestui Nenin:

„Astfel a organizat în același timp cu alcătuirea comitetului revoluționar de „la Tatar-Bunar, comitetele revoluționare în comunele: Cișmeaua rusă, Cișmeaua „văruiță, Nerușai, Gîbsieni, Vilcov, Caracurt, Vaical, Banovea, Fîntîna zînelor, „Cairaclia Nou Karagaci, Chilia Nouă, Furmanka, Draculea, Sofiena, Sichirlichitai, „orașul Ismail, Duluchioi, Cașlița și alte localități din județul Ismail; Plaktievka, „Divizia, Saba, Acmanghit, județul Cetatea Albă, Găvănoasa, Pelenei Moldoveni, „Vulcănești, județul Cahul și în orașul Cahul.

„Centrul acestor comitete revoluționare era în Tatar-Bunar.

„Literatura, broșurile și manifestele revoluționare se aduceau din Rusia prin curier special. Acestea erau trecute în taină din mîină în mîină pentru a fi citite de către toți aderenții.

„Mai în toate comunele rusești din sudul Basarabiei, comisarul bolșevic Nenin cu ajutoarele sale a înființat comitetele revoluționare sătęști.

Alegerea cîmpului de operațiuni

Este iarăși necesar, d-lor, de a arăta că terenul pentru executarea acestui început de organizare revoluționară nu a fost ales fără rost.

Toate aceste sate sînt, exclusiv, sate locuite de ruși; în ele nu se găsesc decît cîteva familii de moldoveni cu totul izolate și înăbușite de ambianța rusească. Comitetele revoluționare au fost alcătuite exclusiv din ruși și lipoveni.

Rețineți, vă rog, acest fapt pentru momentul cînd veți examina singuri, concluziile ce se desprind din toate aceste amănunte, și acum urmăriți activitatea acestor comitete:

„Aceste comitete sătęști au fost reunite în organizații mai mari numite „comitete de sub-raioane care au luat ființă în centrele mai importante.

„Comitetele de sub-raioane erau sub ordinele comitetelor regionale. „Comitetele sătęști erau sub ordinele directe ale sub-raionului.

„Afară de comitetele sătęști în fiecare comună se forma un detașament de „luptă (*boievoi otreiad*), detașament de atac, care trebuia să atingă umărul de cel „puțin de 30 membrii, sub conducerea unui comandant.

„Detașamentele de luptă aveau însărcinarea să întrunească oamenii „pregătindu-i pentru luptă, să primească arme și muniții formînd depozite și să le „împartă luptătorilor cu puțin timp înainte de izbucnirea revoluției.

CUM AU FOST ORGANIZATE COMITETELE DE LUPTĂ

„Fiecare comitet sătęsc trebuia să aibă un curier care să țină legătura cu sub-raionul, de asemenea și cu comitetele sătęști învecinate.

„Înainte de a lua ființă curierii, comitetele sătęști corespundau prin parolă.

„Comitetele revoluționare atît cele de sub-raioane, cît și cele sătęști aveau „instrucțiuni să numească cîte un informator cu însărcinarea de a procura

„informațiuni precise relativ la dislocarea unităților militare și de jandarmi, „armamentul de care dispun, numărul locuitorilor care fac parte din organizațiile „revoluționare, precum și armamentul ce posedă.

„Prin luna august 1924, biroul central de la Odesa avînd informații de „rapoartele și dările de seamă ale comitetelor revoluționare din Basarabia sînt „organizate și gata de luptă, a delegat cu operațiunile militare în sudul Basarabiei „pe agentul bolșevic Osip Poliacov zis Platov, numindu-l conducător militar al „Basarabiei.

Cine a fost conducătorul militar

Acest Osip, roliacov zis Platov domnilor, este un fost pescar din Vilcov, familia lui trăește și actualmente în Vilcov, ademenit de sume foarte mari care i s-au pus la dispoziție de către Biroul central de la Odesa, a primit această însărcinare ca să fie conducătorul militar al întregii insurecții locale, care trebuia să aibă loc.

În momentul în care primește această însărcinare, de comandant militar, acest Platoc dă un ordin de zi, al cărui original se găsește în dosarul procesului, în care arată care este rolul său și ce așteaptă de la tovarășii săi. Dați-mi voie să vi-l citesc:

SCUMPI TOVARĂȘI

„Consider ca o datorie a mea a vă anunța că încă eu nu am fost pus pînă azi „în legătură cu organizațiile voastre; dar am fost numit conducător militar al „regiunii dunărene.

„Acum sînt deja în legătură cu organizațiile voastre prin intermediul „tovarășului Nenin, care este reprezentant și președinte al comitetului revoluționar „din sudul Basarabiei și conform hotărîrii voastre de a interveni la centru pentru ca „eu să fiu numit conducător militar în sudul Basarabiei, intervenția a fost aprobată „drept care vă comunic spre știință.

„Actualmente lucrările în sub-regiunile mai sus menționate se consideră ca „terminate, iar unde nu sînt terminate i s-a făcut cunoștință tovarășului Nenin, care „va continua lucrările de organizare, și de aceea în noi trebuie să concentrăm și să „așteptăm semnul de atac. Este necesar a lua măsuri de atenție spre a nu cădea „victimele provocatorilor oportuniști; de asemenea de a nu produce atacuri „separate, spre a nu cauza daune întregii noastre organizații, afară de însărcinările „ce se vor da unor grupuri separate de către centru prin tovarășul Nenin sau prin „subsemnatul și care vor trebui executate întocmai.

„În prezent organizatorilor sub-regionali li se vor da însărcinări pentru „pregătiri pur militare tehnice și serviciul de spionaj.

„Consider opera voastră organizatoare realizată de comun acord cu „organizatorii comitetelor sătești, în cursul acestui an de grea încercare „complectamente satisfăcătoare, pentru care vă trimit nu ca decorație, ci ca dar „personal din parte mea, tuturor tovarășilor mai sus menționați, cîte un medalion „cu portretul marelui conducător mondial al revoluției V.I. Lenin, care trăiește în „sufletele noastre însuflețindu-vă ideile comuniste.

„Datoria noastră este să îndeplinim povețele lui Lenin.

„Trăiască revoluția! Trăiască războiul civil! Trăiască internaționala „comunistă! Trăiască Republica socialistă sovietică moldovenească alături de „S.S.S.R.!

„Tovarăși fiți gata ca la primul semn al meu să mergeți cu toți pe front, spre „victorie!

Conducătorul Militar al
Basarabiei de Sud
(ss) I. Platov

„Tovarăși! Cred de cuviință să vă reamintesc că toate dispozițiile pînă în ziua „fixată pentru atac vi se vor transmite prin tov. Nenin sau prin subsemnatul, iar noi „la rîndul nostru primim toate *directivele de la centru*

(ss) I. Platov

În toate documentele găsite asupra atentatorilor, nu se întrebuițează niciodată, cînd se menționează autoritatea superioară care organizează această întreprindere revoluționară decît cuvîntul „centru “.

Iată prin urmare un ordin de zi, prin care comandantul militar al trupelor din Sudul Basarabiei, ia în primire postul său de conducător.

Domnilor deputați, cea dintîi grijă a acestui conducător militar este organizarea depozitelor de muniții de grenade, arme, gata ca să fie puse la dispoziție la cel dintîi semnal, detașamentului militar pe care trebuiau să-l formeze.

De unde aveau arme acești oameni? De unde aveau muniții acești oameni? De unde transmitea Platov cu ordine pregătitoare armele și munițiile sale?

Iată ce spune asupra acestui punct ordonanța definitivă:

„Armătura, munițiile și tot felul de explozibile se aduceau din Rusia de către „agenții bolșevici sub comanda lui Platov conducătorul operațiunilor militare din „sudul Basarabiei.

„Transportul se făcea cu bărci și armătura era adusă mai întîi în bălțile „Vîlcovului în stufiș la punctul numit „Solemnai-Cut“. De aci era încărcată în alte „bărci mai mici și transportată în bălțile Jibrienilor, iar de acolo transportată în „căruțe la comuna Nerusaj, unde se formase un depozit clandestin cu armătură la „Ivan Robotă din acea comună, care făcea parte din organizațiile revoluționare.

„S-a mai format un depozit clandestin cu armătură și la Leonte Timascenko „din comuna Cișmeaua rusă unde iarăși se transportau arme sosite din Odesa în „bălțile comunei Jibrieni.

„O parte din armătură a fost ascunsă în bălțile Vîlcovului și ale Jibrienilor, în „bărci, așteptîndu-se momentul izbucnirii revoluției spre a fi distribuită la „revoluționari.

„În primăvara anului 1924, luna mai, transportîndu-se din Rusia pentru „organizațiile revoluționare din Basarabie mai mult de una mie arme și multe lăzi „cu cartușe, acestea au fost distribuite în mod clandestin comitetelor revoluționare „din sudul Basarabiei de către agentul bolșevic Teodor Venogradiv, la cîmp în „marginea Iată ordinul:

ORDINE PENTRU DISTRIBUIREA ARMELOR

Într-un alt ordin al lui Platov, care s-a găsit – asupra lui Nenin s-au găsit toate originalele ordine de zi date de Platov, – se arată limpede cum erau distribuite aceste arme. Iată ordinul:

Tovarășe Nenin,

„Trimit arme pentru a fi transportate sub-regiunile Ismail, Bolgrad și Cahul.

„Eu cred că bombele în cantitate de 300 bucăți sînt suficiente pentru trei „subregiuni iar cele ce vom mai primi le vom distribui după puțință altor puncte.

„Carabinele să le expediați tot acolo.

„Materialul explozibil trimit 3 puduri cu toate accesoriile.

„Distribuiți-l personal punctelor: Reni, Bolgrad și Plahtivka. Foarfecile să le „distribuiți celor trei subregiuni, iar cheile le veți distribui punctelor Reni, Bolgrad „și Plahtiecvka.

„Tovarășe Nenin, eu am primit o știre că în Ismail se află în prezent trupe „românești, în număr de cinci mii de oameni. Eu am scris ca în fiecare oraș și sat să „fie numit cîte un informator; Rog dacă pînă în prezent nu au fost numiți atunci „necondiționat să fie numiți imediat și să facă tot posibilul ca să clarifice precis „conform instrucțiunilor mele din 12/8/1924.

„Rog a da informații despre dislocarea trupelor române. Eu v-am rugat că „dacă puteți veniți d-voastră și tovarășul Stanțenvo spre a elabora planul, să faceți „tot posibilul ca să aduceți informații deoarece fără ele elaborarea planului n-are „nici un rost.

„Vă așteptăm Duminică seara și dacă vă veți putea prezenta în acel timp, „comunicați-mi. Vă rog însă să nu mă reține-ți aci, căci eu am predat armele și sînt „liber, voi fi gata de drum dar trebuie să elaborez acum planul și de aceea vă rog „grăbiți-vă și veniți cu informațiile și cu toate cele ce v-am scris în instrucțiunile cu „data de 19/2/1924.

*Conducătorul militar
al Basarabiei de Sud
(ss) I. PLATOV*

D-lor deputați, iată prin urmare, cum s-a făcut pregătirea atacurilor succesive care au avut loc la Tatar-Bunar și în împrejurimi.

Cum au fost ele executate?

EXECUTAREA ATACURILOR DE LA TATAR-BUNAR ȘI ÎMPREJURIMI

FAPTE STABILITE PRIN ORDONANȚA JUSTIȚIEI MILITARE

Iată ce lămuriri ne dă în această privință ordonanța definitivă:

„Pe la începutul lunii septembrie 1924 cînd bolșevicii credeau că totul este „pregătit pentru revoluție voind a da un atac de încercare asupra tîrgului „Nicolaeavca județul Ismail, care era primul semnal al revoluției pe de o parte

Grup de teroriști de la Tatar-Bunar dezarmați în ziua arestării

„pentru a se încredința dacă populația Basarabiei e de partea lor și de felul cum se „comportă oamenii din organizații; iar pe de altă parte pentru a jefui pe „comercianții târgului în scop de a procura îmbrăcăminte și cele necesare pentru „hrană, dezertorilor din armata română aflați în serviciul lor care stăteau ascunși „prin bălțile Vîlcovului și ale Jibrienilor.

„În ziua de 11 septembrie 1924, o bandă înarmată cu puști, revolvere și „grenade, compusă de mai bine de 20 de indivizi, toți din comitetele revoluționare „aflate sub comanda agentului bolșevic Ivan Bejan zis Pugaciov, zis Colțov, la care „au luat parte și dezertorii din armata română Feodor Coroski din Nerușai, județul „Ismail și Ivan Grigorencu din Galilești, județul Ismail împreună și cu alți indivizi „din organizațiile revoluționare din Nerușai și Vîlcov au atacat târgul Nicolaevka. „Tăind firele telefoane și telegrafice au izolat complet târgul Nicolaevka de „celelalte comune și punând stăpînire pe acest târg au mers la primărie unde au „omorît pe primarul comunei Iancowski Tanislav, cu focuri de revolver „străpungîndu-l și cu baioneta. Glonte trece prin corpul primarului a omorît și „pe un țaran care se afla în spatele acestuia.

PRELUDIILE UNEI MIȘCĂRI REVOLUȚIONARE

„După ce au omorît pe primar și au jefuit primăria furînd sume de bani, „bandele au dat foc localului primăriei, astfel că a ars întreaga arhivă. Cadavrele „victimelor au fost carbonizate.

„După aceasta, bandiții s-au îndreptat spre locuința primarului pe care au „jefuit-o și au asasinat și pe soția acestuia.

„Mergînd în târg au început a trage focuri și ivindu-se 2 jandarmi care se aflau „în patrulare, a început lupta între bandiți și jandarmi. Bandiții fiind mulți la număr „au omorît și pe jandarmi.

„Bande, jefuind pe comercianții aflați în târg, de mărfuri, bani, alimente, „etc., încărcară toată această pradă a lor în mai multe căruțe rechiziționate de la „țărani aflați în târg.

„Înainte de a părăsi târgul bandiții au adunat toată populația și agentul „bolșevic Pugaciov zis Colțov a ținut un înflăcărat discurs spunînd populației că „este trimis din Rusia pentru a face revoluție în Basarabia și îndemnînd pe locuitorii „pașnici la revoluție citindu-le manifestele revoluționare.

Iată preludiul mișcării.

ÎN NUMELE CUI SE PLĂNUIA UN ATAC GENERAL ÎN BASARABIA

Cum au decurs celelalte atacuri?

Să ascultăm mai departe expunerea comisarului raportor:

„Atacul dat de către bande asupra târgului Nicolaevka, a avut un rezultat „defavorabil bolșevicilor, căci începîndu-se imediat arestările, printre cei arestați au

„fost și unii din capii organizațiilor revoluționare și astfel aceștia au fost stînjeniți în „planurile lor de atac.

„După acest atac comisarul bolșevic Nenin, urmînd a da atacul general, în tot „cuprinsul Basarabiei, a adunat, în ziua de 14 septembrie 1924, la Justin „Batiscevnko; din Tatar-Bunar, ajutorul său, și organizatorul comitetului „revoluționar din acea comună, pe capii comitetelor revoluționare, între care a luat „parte și Leonte Țurcan, președintele comitetului revoluționar din comuna „Nerușai, județul Ismail; acesta a adus la cunoștința comisarului Nenin că în „Nerușai cu ocazia atacului dat la Nicolaevka, s-au făcut mai multe arestări și că sînt „arestați și unii dintre membrii comitetelor revoluționare care au luat parte la atac.

**„LA ACEASTĂ ADUNARE NENIN A SPUS CELOR DE FAȚĂ CĂ
RUSIA ESTE GATA DE RĂZBOI ȘI CĂ ATACUL ÎN BASARABIA POATE
SĂ ÎNCEAPĂ.**

„S-au mai sfătuit asupra însărcinărilor ce urmau să i se dea fiecărui comitet „revoluționar.

„Au fost anunțați imediat toți capii comitetelor revoluționare să fie gata și să „aștepte ordine pentru începerea atacului.

DELIBERAREA CONDAMNAȚILOR

„În ziua de 15 septembrie 1924, în ajunul atacului ce a avut loc „la Tatar- „Bunar, s-a ținut iarăși o adunare, sub președenția lui Nenin, în casă la Chirilă „Nazarenko din Tatar-Bunar.

„Aci Nenin a întocmit planul ce urma să fie dat asupra comunei Tatar-Bunar „și planul pentru toate celelalte comitete din sudul Basarabiei, ca în noaptea de „15–16 septembrie 1924, revoluția să izbucnească în tot sudul Basarabiei.

„În seara zilei de 15 septembrie 1924, comisarul Nenin, a însărcinat pe capii „revoluționari din Tatar-Bunar, și în special pe Nikita Lisavoi și Justin Batiscevnko, „ajutoarele sale să anunțe pe indivizii din Tatar-Bunar ce făceau parte din „comitetele revoluționare, precum și pe cei recrutați pentru aceste comitete, să se „adune chiar în acea noapte la Chirilă Nazarenko, unde se afla Nenin, pentru a fi „înarmați și repartizați pe grupe, cu scopul de a începe atacul în comuna Tatar- „Bunar.

Trec peste amănuntele atacului comunei Tatar-Bunar, amănuntele fiind îndeobști cunoscute.

Extrag numai din ordonanța definitivă partea privitoare la cele ce s-au petrecut după ocuparea comunei, fiind cu totul edificatoare asupra scopurilor urmărite de șefii mișcării:

„Punîndu-se stăpînire pe această comună, comisarul Nenin, a ordonat să se „instaleze sentinele la toate intrările și ieșirile comunei, și să se prezinte imediat la „dînsul, primarul, preceptorul, notarul, dirigintele oficiului poștal și funcționarii „aflați în Tatar-Bunar, arborîndu-se totodată în toată comuna drapele roșii. „Individul Justin Batiscevnko ajutorul lui Nenin, însărcinat cu executarea acestor „ordine, a postat imediat santinele la toate intrările și ieșirile comunei, precum și în

„centrul comunei pe străzile principale, ordonînd tuturor locuitorilor să arboreze „drapele roșii”.

„Revoluționarii răspîndiți prin comune înarmați cu arme cazonce și avînd la „dînșii drapele roșii, strigau locuitorilor că este revoluție, că Basarabia s-a „proclamat republică moldovenească sovietică și că toți bărbați trebuie să se adune „la primăria comunei spre a primi ordine de la comisarul Nenin. Autoritățile „comunei cu parte din locuitori adunîndu-se la primărie, comisarul Nenin a ținut un „discurs arătînd că Basarabia s-a declarat republică moldovenească sovietică și că „Romînia nu mai are nici o legătură cu această provincie.

„*A mai spus la această adunare că armata roșie a intrat în Basarabia pentru a „alunga armatele române, sfătuiind pe locuitori să se înarmeze spre a lupta contra „trupelor române alături de armata roșie.*

„*După terminarea discursului s-au tras de către bande slave de focuri, „strigînd: „Trăiască republica moldovenească sovietică.*

D-lor deputați, țin iar să adaug că, în tot cursul acestui atac, șefii mișcării, pentru a intimida populația, spuneau că trupele sovietice au intrat în Basarabia, că o vor cucerii și după aceea vor cucerii întreaga țară românească.

Este util apoi de menționat, pentru stabilirea unor anumite complicații că în tot acest interval în zilele de 15, 16 și 17 septembrie, în decursul cărora au avut loc evenimentele de la Tatar-Bunar, artileria rusă de la Ovidiopol făcea exerciții de tragere pe malul Nistrului, astfel încît conducătorii bandelor puteau spune populației, că artileria sovietică a și intrat în acțiune pe teritoriul Basarabiei.

Iată ce a fost mișcarea la Tatar-Bunar.

O acțiune teroristă

Ceea ce s-a petrecut la Tatar-Bunar, s-a petrecut în toate celelalte comune atacate de către bandele teroriste; este caracteristic că bandele din fiecare comună, nu au numărat mai mult de 20 pînă la 30 de indivizi, care însă au intimidat restul populației, prin amenințări și prin anunțarea intervenției armatei roșii pe care o arătau că ar fi ocupat Basarabia alungînd trupele române.

Această acțiune de intimidare a avut loc în toate statele și numai prin această acțiune de intimidare bandele au putut să obțină colaborarea unora și pasivitatea altora.

Domnilor deputați, știți ce s-a petrecut apoi și știți cu cîtă grabă au intervenit apoi jandarmeria și armata; cunoașteți cu toți împrejurările care au întovărășit acțiunea acestei armate care în cîte-va zile a restabilit ordinea în cele cîteva sate ocupate și terorizate de bande, și de aceea mă opresc aci cu punerea faptelor în legătură cu acest eveniment.

Concluziile se desprind singure, concluziile sînt cuprinse în însăși expunerea faptelor.

Ceea ce însă trebuie să rețineți iese că în afară de cîteva rătăciți, conducătorii, autorii și complicii acestei acțiuni revoluționare sînt aproape în unanimitate ruși, lipoveni și nu moldoveni.

Din 287 de acuzați, nu sînt decît 9 moldoveni, iar din cei 85 condamnați nu există nici un moldovean. Ceea ce dovedește că comunismul revoluționar este o maladie asiatică care nu prinde în sufletul țăranului moldovean.

Osip Poliacov zis Platov comandantul grupelor teroriste din sudul Basarabiei

Nenin, Babac, Covali

Nistrul: frontieră nu numai a două lumi dar și a două concepții de viață

Și acum că am încheiat acest lung pomelnic de date, de fapte și de citate, să ne întrebăm: de ce aceste atentate, de ce aceste incursiuni de ce aceste atacuri, de ce „Tatar Bunarul?”.

Domnilor deputați, cred că este ceasul să vorbim limpede și hotărât pentru ca să putem lămurii și pe acei care în necunoștința împrejurărilor plecând urechile numai la glasurile interesate au putut să-și formeze o imagine alterată a stărilor de lucruri din Basarabia.

Să punem în lumină situația noastră: Nistrul nu este numai o frontieră care separă două popoare, nu este numai linia de demarcare a două state; Nistrul este hotarul care separă și două lumi și două concepțiuni de viață.

Nistrul separă două lumi din care cea nouă nu se poate ridica și nu poate dura decât prin dărîmarea prin moartea celei vechi; Nistrul separă două concepții de viață: în locul vechii concepții, în locul concepției, a transformării lente și evolutive a omenirii spre o lume realizînd treptat și pașnic tot mai multă perfecțiune și tot mai multă dreptate caută să se substituie concepția cealaltă, a transformării brutale a societății prin teroare și violență.

Concepția aceasta, deși nu nouă, – îmi amintesc că d. profesor Iorga ne arăta astăvară că această concepție nu este nouă, și desigur nu este nouă – această concepție deși nu nouă se reazemă azi pe un stat care are la baza lui o constituție comunistă.

Statul acesta cu debuturi incerte și nesigure, tinde să se organizeze și să dureze.

Comunismul s-a scoborît din lumea utopiilor în lumea realității și realizărilor cu tot cortegiul său de confuzii și dezordini.

Iată faptul cel nou.

Regimul născut din această doctrină nu se poate menține și nu se poate mărgini în hotarele înăuntrul cărora s-a născut și s-a organizat; el trebuie să se reverse, căci altminteri este amenințat cu moartea. De aceea încă din primul ceas, în mintea conducătorilor mișcării comuniste rusești a apărut limpede necesitatea de a se organiza revoluția mondială ca o condiție vitală a dăinuirii statului comunist.

Pentru a se ajunge la această revoluție mondială s-a creat instrumentul de acțiune și de propagandă care este Internaționala a III-a de la Moscova, și a cărei organizare și mijloace de luptă sînt îndeobște cunoscute; pentru a se ajunge la o revoluție comunistă în Basarabia s-au creat în Karkov, Kiev, la Odessa, la Moghilev, la Kamenetz-Podolsky, și de-a lungul malului celuilalt al Nistrului oficine pentru organizarea ei.

Iată realitatea. – Și această constatare nu este o afirmare fantezistă ci este însemnată în fiecare zi cu rănirea și asasinarea soldaților și agenților noștri.

În fața acestei amenințări a stat și stă Basarabia noastră.

Patriotismul populației basarabene

Domnilor deputați, în fața acestei amenințări, noi ne-am apărut avînd în primul rînd drept pavază, bunul simț, sănătatea morală și patriotismul populației basarabene.

Nicăieri nu s-a evidențiat mai mult acest bun simț, această sănătate morală și acest patriotism, decât cu prilejul atacului colectiv de la Tatar Bunar.

Acei care au făcut această vastă conspirație au nădăjduit și au crezut că întreaga Basarabie se va ralia, din primul ceas, la bandele de teroriști și că mișcarea se va întinde spre nord pentru ca să azvîrle în flăcări, întreaga Basarabie, iar apoi trebuiau să încingă toată țara românească.

Din cîte fapte sînt la dosarul acestui proces, din documentele scrise, rezultă limpede că „centrul” acela misterios de dincolo de Nistru credea că era de ajuns ca o zdreanță roșie să fluture deasupra unei Primării, pentru ca aceasta să fie semnalul revoluției în întreaga Basarabie.

Este adevărat că populația din sudul Basarabiei s-a mișcat, dar nu s-a mișcat pentru a pactiza cu bandele, nu s-a mișcat pentru ca să pactizeze cu atacatorii, ci s-a mișcat pentru ca să se pună din primul ceas în slujba armatei țării, împotriva dezordinii din armată.

Și aceasta n-au făcut-o numai cum era firesc, și normal moldovenii, ci a făcut-o populația basarabeană de altă origină, au făcut-o germanii, au făcut-o bulgarii (aplauze prelungite).

Am fost astăvară ca să răsplătesc, în numele guvernului, dovezile de credință ale acestei populației, am văzut-o la ea acasă, și am văzut și acolo manifestări emoționante de încredere și nădejde în statul nostru: d-lor, credeți-mă: în mahalalele de la Tatar Bunar s-au spulberat cele din urmă iluzii ale celor care sperau în înstrăinarea sufletului basarbean (aplauze prelungite).

GUVERNUL ȘI-A FĂCUT DATORIA!

S-A LUAT DISPOZIȚIA PENTRU PREVENIREA ȘI REPRIMAREA ATENTATELOR. SE MENȚIN ÎN UNELE ZONE MĂSURILE EXCEPȚIONALE

Dar, noi nu ne-am apărat numai cu bunul simț și cu sănătatea morală a populației basarabene; ne-am apărat în fața acestei amenințări – și o spunem cu oarecare mîndrie, – cu voința neștrămutată și hotărîtă a guvernului de a lua la timp măsurile necesare, pentru a preveni și reprima atentatele.

Este, poate locul ca în treacăt, să ne apărăm de învinuirile care ni s-au putut din cînd în cînd, aici, și aiurea, în ceea ce privește măsurile luate de guvern, și care au fost arătate ca prea severe.

Domnilor deputați, să ne luăm fiecare răspunderea: putem noi lăsa liberă și nestăvilă propaganda comunistă revoluționară?

Putem noi lăsa liberă și nestăvilă toată această acțiune, organizată dincolo de hotarele statului și tinzînd la dezorganizarea statului?

Domnilor, dacă crezul comunist poate fi prezentat, aiurea, ca un ideal suprem, ca idealul de perfecțiune, către care trebuie să tindă întreaga omenire, dacă religia comunistă poate fi arătată aiurea ca aceea care poate aduce fericirea eternă pe pămînt, socotesc însă că aici la noi, în colțul acesta de lume, unde trăiește un popor dornic de libertate și de claritate, căruia îi repugnă și excesele sîngeroase și

robiile tiranice, un popor stăpînit de dragostea de proprietate individuală și de brazdă, cît și de puterea unui instinct, și care este legat prin toate fibrele sale de regele și dinastia sa, – aici, la noi, propaganda comunistă este un atentat îndreptat împotriva sufletului însuși al neamului nostru.

Și dacă alte popoare mai bătrîne ca noi, au putut lăsa ca pămîntul lor să fie transformat într-un laborator „de experiențe sociale“, și dacă prețul de sînge cu care au plătit aceste experiențe nu li s-a părut nici prea mare și nici prea crud, apoi nu de la ele vom lua pildă noi, popor tînăr, care de-abia ne-am închegat forțele risipite, care nu ne-am spus încă cuvîntul în istoria civilizației lumii.

Avem la baza vieții noastre de stat, un patrimoniu de așezăminte, moștenite din truda și jertfele veacurilor; pentru apărarea acestui patrimoniu, am mobilizat toate forțele statului.

Am apărât, și apărăm încă proprietatea individuală, împotriva acțiunii de propagandă pentru comunizarea ei: am apărât și apărăm regimul reprezentativ împotriva dictaturii de clasă și pentru această apărare nu am ezitat să recurgem la rigoarea tuturor legilor și a tuturor măsurilor, și pentru această operă nu cred că ni se poate aduce vreo învinuire.

Ni s-a spus, uneori, că am exagerat aplicînd măsurile excepționale la răsăritul graniței noastre.

MĂSURILE EXCEPȚIONALE LA NISTRU

Domnilor deputați, noi știm că starea măsurilor excepționale, apasă greu asupra populației de la Nistru; guvernul ar fi doritor să o ridice cu un ceas mai curînd, dar socot, că atunci cînd toată Basarabia este cutureată de agenți care într-o mîină aduc grenade și într-alta aur, cînd pachetele de diamită se așează de-a lungul liniilor ferate, cînd uneori zărilor roșesc de flăcările depozitelor de muniții aruncate în aer, cred că nu există conștiință românească care să nu accepte starea măsurilor excepționale la Nistru, ca o jertfă necesară pentru apărarea colectivă a siguranței statului.

Ni s-a mai spus iarăși că această situație o avem creată din pricină că n-am reluat raporturile normale cu Sovietele.

Nu eu am căderea și competența ca să vorbesc asupra acestei chestiuni, dar pot afirma, cum fiecare din dumneavoastră poate afirma, că poporul nostru e setos de liniște și de pace.

Această pace am făcut-o cu toți vecinii cu care am fost în război, am dorit și dorim, încă să reluăm raporturi normale și cu guvernul Sovietelor. Știți bine, însă, că pacea ni s-a oferit anul trecut la Viena în condiții care au fost refuzate de toată suflarea românească.

Ori care ar fi însă soarta gestului pe care l-am repeta, căutînd aceste raporturi, sînt dator să scot în evidență, cu acest prilej, un adevăr în lumina căruia trebuie privită pentru viitor situațiunea în Basarabia.

Pacea cu Sovietele nu înseamnă pacea cu Internaționala a III-a.

VOCI: Foarte bine, bravo!

RELAȚIILE POLITICE ALE ALTOR STATE CU SOVIETELE

D. G. TATARESCU, subsecretar de stat la ministerul de interne:

Statele care sînt în pace cu Uniunea Sovietică au făcut această experiență.

Astfel guvernul estonian nu a putut fi ferit prin pacea cu guvernul sovietelor de acțiunea revoluționară, organizată toată și pregătită toată de Internaționala a III-a și care în anul trecut era să-i primejduiască existența. Guvernul britanic care este în pace cu Uniunea Sovietică, nu este ferit de întreaga acțiune revoluționară a Internaționalei a III-a purtată în lumea islamică și care a fost dusă pînă în Metropolă cu atîta intensitate, încît zilele trecute acest guvern a fost silit să ia măsuri fără precedent împotriva comuniștilor.

Guvernul francez, care se găsește în pace cu Uniunea Sovietică, nu este scutit de acțiunea Internaționalei a III-a, ale cărei uneltiri și complicități au fost găsite pînă și în ultimele incursiuni din nordul coloniilor africane.

Situația este identică pentru toate statele care se găsesc în pace cu guvernul sovietelor.

Orice observator poate face dimpotrivă, o altă constatare pe măsură ce se sporesc acordurile politice și economice cu Uniunea Sovietică, în aceeași măsură se intensifică și acțiunea Internaționalei a III-a, în țările care fac asemenea acorduri. Iată realitatea.

În fața acestei realități trebuie să ne așezăm și să constatăm că atîta timp cît există un comunism imperialist, cît timp Internaționala a III-a nu dezarmează, – atîta vreme amenințarea rămîne întreagă. Basarabia continuă să rămînă ceea ce ea este astăzi – **fereastra deschisă prin care Internaționala a III-a își întinde arma încărcată spre inima Europei.**

Nu stă în mîna noastră ca să închidem această fereastră; dar stă în posibilitatea noastră să veghem și să o apărăm.

Această operă de veghe și de apărare am făcut-o pînă azi – o vom face cu aceeași tărie mîine.

Jertfa noastră nu este încă la capăt.

Atentate, ca acela de la Tatar Bunar, atentate plănuite dincolo de Nistru și executate cu material și cu tehnicieni instruiți în școlile teroriste de dincolo de Nistru, pot să mai fie încercate mîine; sînt sigur că vor mai fi încercate. Dar vă rog să fiți cu toții bine încredințați, că toate aceste încercări vor întîmpina ca și în trecut mîna de fier a guvernului, care va ști să le oprească în acțiunea lor și să le zădărnicească în țelurile ce urmăresc.

Vom continua să ne apărăm, și în același timp să apărăm și pe alții, căci putem să o spunem cu mîndrie, apărăm aci și rosturile și liniștea și ordinea internă a altor neamuri.

Posturile noastre de veghe de la Nistru, nu sînt numai propriile noastre posturi de apărare, ci sînt și posturile de apărare ale formei de civilizație în care trăiesc popoarele apusului. Ele constituie reduta înaintată de care se izbește năvala comunistă revoluționară.

A doua oară în istoria lumii cetățile sure care se înșiră de la Hotin la Cetatea Albă își îndeplinesc misiunea de a stăpîni și de a sfărîma năvala sălbatică a răsăritului împotriva civilizației apusului.

Vom continua să străjuim la această graniță a lumii și vom îndeplini această misiune ca și în trecut, prin jertfa și prin sîngele soldaților noștri.

Să ne amintim această jertfă și de aceea domnilor, nu cred că această expunere să poată fi încheiată altfel decît îndreptîndu-ne cu toții cu recunoștință către toți cei care și-au dat viața la Nistru căzînd în două jertfă, pentru Basarabia și pentru civilizație!

**TABLOUL NUMERIC CRONOLOGIC AL ORGANIZAȚIILOR TERRORISTE
DESCOPERITE ÎN BASARABIA ÎN CURSUL ANILOR 1919-1925**

Nr. curent	Localitatea unde a fost descoperită	Data			Felul organizației	Numărul arestațiilor
		Anul	Luna	Ziua		
1	3		4	5	6	7
1	Chilia Nouă	1918	Decembrie	19	Mișcarea revoluționară	6
2	Tighina	1919	Decembrie	18	Răspîndirea de manifeste revoluționare	
3	Chilia Nouă	1918	Iunie	29	Mișcarea revoluționară	90
4	Cetatea-Albă	1919	Iulie	1	Spionaj militar	10
5	Leova 1919.....	1919	"	10	Propagandă revoluționară	3
6	a) Tighina.....		"			6
	b) Comrat		"			16
	c) Chirsova	1919	"	10	Idem	27
	d) Cedar Lunga.....		"			2
	e) Besalma.....					2
7	Leova.....	1919	"	27	Mișcarea revoluționară	7
8	Chișinău	1919	August	1	Spionaj militar	128
9	Leova 1919.....	1919	"	23	Mișcarea revoluționară	19
10	Chilia Nouă	1919	Decembrie	19	Propagandă comunistă	12
11	Chișinău	1920	Martie	20	Curieri comuniști	5
12	Chișinău 1920.....	1920	Iulie	2	Agenți de propagandă comunistă	12
13	Orhei	1920	"	2	Idem	3
14	Chișinău	1920	"	4	Spionaj militar	3
15	Chișinău	1920	"	7	Idem	11
16	Tighina	1920	August	2	Curieri comuniști	4
17	Chișinău	1920	"	2	Spionaj miliar	7
18	Chișinău	1920	Martie și	25	Spionaj militar, politic	
		1920	August	20	și economic	98
19	Orhei	1920	August	3	Curieri comuniști	2
20	Tighina	1920	"	4	Curieri și răspînditori de manifeste incendiare	10
21	Cahul	1920	"	4	Mișcări revoluționare	15
22	Mihalovca (jud. Sorocea)	1920	Septembrie	13	Curieri comuniști	3
23	Hotin	1920	Octombrie		Curieri comuniști	3
24	Chișinău	1920	"	27	Idem	4
25	Chișinău	1920	Noiembrie	10	Teroriști și propagandiști revoluționari	6
26	Chișinău	1920	Noiembrie	11	Spionaj și propagandă revoluționară	20
27	Chișinău	1920	"	30	Curier comunist	6
28	Chișinău	1920	Decembrie		Spionaj militar și propa- gandă revoluționară	20
29	Chișinău	1920	"	19	Curier comunist	2

1	2	3	4	5	6	7
30	Chișinău	1920	Decembrie	19	Curier comunist	2
31	Chișinău	1920	"	30	Spionaj și propagandă revoluționară	5
32	Tighina	1920	"	31	Curieri comuniști	3
33	Orhei	1921	Ianuarie	10	Propagandă comunistă	15
34	Tighina	1921	Februarie	2	Spionaj	5
35	Chișinău 1921	1921	"	5	Spionaj militar	24
36	Ismail	1921	"	5	Spionaj, propagandă	14
37	Tatar Bunar (Cahul)....	1921	Martie	10	Propagandă revoluționară	2
38	Orhei	1921	"	23	Spionaj militar	4
39	Chișinău	1921	Aprilie	2	Agent comunist	3
40	Bălți	1921	"	14	Spionaj militar	4
41	Șerpeni (Tighina)	1921	"	14	Idem	
42	Chișinău	1921	Mai	2	Spionaj militar	
					Propagandă comunistă	24
43	Chișinău	1921	"	2	Curier comunist și răspînditor de manifeste	2
44	Ismail	1921	Iunie	10	Spionaj militar și agitație	9
45	Tighina	1921	"	12	Idem	6
46	Chișinău	1921	"	13	Idem	4
47	Tighina	1921	"	13	Răspîndirea de manifeste	4
48	Țirnova (Soroca)	1921	Iulie	6	Idem	2
49	Tighina	1922	"	30	Curieri comuniști	3
50	Ismail	1921	"	6	Idem	3
51	Chișinău	1921	Iulie	10	Răspîndiri de manifeste	5
52	Chișinău	1921	"	12	Spionaj militar	3
53	Olănești Cetatea Albă1	1921	"	12	Răspîndiri de manifeste	2
54	Leova	1921	"	21	Agenti comuniști	2
55	Chișinău	1921	August	16	Spionaj militar	2
56	Chișinău	1921	"	17	Spionaj militar, propagandă	29
57	Cetatea Albă	1921	"	24	Teroristă-comunistă	17
58	Chișinău	1921	Septembrie	2	Propagandă comunistă	5
60	Tarascova (Orhei)	1921	Octombrie	2	Curier comunist	1
61	Tichina	1921	"	11	Propagandă comunistă	10
62	Clementi (Hotin)	1921	Decembrie	8	Teroriști	16
63	Orhei	1921	"	27	Spionaj militar	16
64	Hotin	1921	"	28	Idem	10
65	Cetatea Albă					
	(com. Bairamcea)	1921	"	28	Idem	6
66	Ismail	1921	"	29	„Komsomol“, teroriști	9
67	Tighina	1925	Februarie	7	Spionaj militar	7
68	Tighina	1922	"	28	Teroriști	12
69	Tighina	1922	"	28	Idem	12
70	Orhei	1922	"	28	Curieri comuniști	3
71	Orhei	1922	Martie	24	Curieri și propagandiști revoluționari	11
72	Tighina	1922	Aprilie	28	Curier comunist	4
73	Chișinău	1922	Mai	1	Curieri comuniști	4

1	2	3	4	5	6	7
74	Bălți	1920	Mai	1	Curieri icomuniști	2
75	Chișinău	1922	Iulie	11	Teroristă	
76	Chișinău	1922	"	31	Spionaj	3
77	Chișinău	1922	August	12	Curier comunist	3
78	Tighina	1922	Octombrie	19	Teroristă, spionaj	10
79	Tighina	1922	Decembrie	6	Teroristă, spionaj militar și revoluționar	22
80	Cetatea Albă	1923	Februarie	3	Spionaj militar, politic și economic	10
81	Troitea (Tighina)	1923	Aprilie	28	Curier și propagandiști	7
82	Cubei (C. Albă)	1923	Mai	2	Spionaj, propagandă	14
83	Cetatea-Albă	1923	Mai	4	Spionaj politico-economic	8
84	Cetatea-Albă (Volontirovca)	1923	Iunie	24	Teroristă	43
85	Hotin	1923	Septembrie	1	Curieri și propagandiști comuniști	13
86	Hotin	1923	Septembrie	30	Spionaj militar și teroristă	14
87	Tighina	1923	Noiembrie	11	Curieri comuniști	9
88	Tighina	1923	"	23	Spionaj militar	6
89	Saba	1924	Martie	6	Curieri comuniști	2
90	Bălți	1923	Decembrie	2	Spionaj militar	3
91	Chișinău	1924	Aprilie	7	Lansatori de manifeste incendiare	4
92	Chișinău	1924	Mai	26	Idem	9
93	Chișinău	1924	"	31	Curieri comuniști	3
94	Orhei	1924	Iunie	14	Idem	1
95	Orhei	1924	"	31	Spionaj	10
96	Gorăști (Chișinău)	1924	Iulie	9	Teroristă, propagandă și agitație	89
97	Cetatea-Albă	1924	August	2	Spionaj militar	8
98	Orhei	1924	Septembrie	2	Curieri comuniști	2
99	Orhei	1924	"	20	Curieri comuniști	3
100	Chișinău	1924	Octombrie	6	Spionaj	5
101	Saba (Cetatea-Albă)	1924	Martie	5	Propagandă revoluționară	6
102	Chișinău	1924	August	14	Agenți de spionaj	3
103	Jud. Cetatea-Albă	1924	Septembrie	14	Agenți de spionaj	3
	(Tatar-Bunar)	1924	Septembrie	14	"	818
104	Jud. Ismail (Jebrieni, ...)	1924	"	14	"	799
	Nerusai, etc)	1924				
105	Staseni (Chișinău)	1924	Noiembrie	20	Teroriști	28
106	Chișinău	1924	"	16	Curieri comuniști	12
107	Caracut (Ismail)	1924	Decembrie	4	Rebeliune	7
108	Hotin	1924	"	26	Curieri comuniști	7
109	Chișinău	1925	"	14	Răspînditori de manifeste	2
110	Chișinău	1925	Februarie	7	„Komsomol“	7
111	Chișinău și Ungheni	1925	Aprilie	23	Răspînditori de manifeste	13
112	Tighina	1925	Mai	5	Curieri comuniști	5
113	Chișinău	1925	Mai	5	Curieri comuniști	5

1	2	3	4	5	6	7
114	Cetatea-Albă (Mologa)...	1925	Iunie	1	Idem	1
115	Tighina (Borisovca)	1925	Iulie	1	Răspânditori de mani- feste	16
116	Chișinău	1925	Maiu	16	Spionaj militar	
117	Chișinău	1925	Iulie	1	Spionaj militar și propa- gandă comunistă	39
118	Chișinău	1925	Septembrie	1	Idem	11
					TOTAL	3002

BIBLOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

1. DOCUMENTE

- BOGA, L. T., *Documente basarabene*, vol. I – XX, Chișinău, 1928 – 1938;
- BOGDAN, I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I – II, București, 1913;
- BOGDAN, D. P., *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare*, București, 1931;
- CODRESCU, T., *Uricariul*, vol. I – XXV, Iași, 1852 – 1892;
- CORFUS, O., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone*. Secolul al XVI-lea, București, 1979;
- COSTĂCHESCU, M., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1933;
- GHIBĂNESCU, G., *Ispisoace și Zapise*, vol. I – XXV, Iași, 1906 – 1933;
- HURMUZACHI, EUDOXIU DE, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol I – XIX, București, 1988 – 1922;
- IORGA, N., *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I – III, București, 1895 – 1897;
- IDEM, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1901 – 1916;
- VERESS, A., *Documente cu privire la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol I – X, București, 1929 – 1938;
- DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA. Seria A. MOLDOVA, vol. I, București, 1975;
- DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI. Seria A. MOLDOVA, VOL. I, București 1954;

2. CRONICI ȘI CRONICARI

- BOGDAN, I., *Cronicile inedite atingătoare de istoria românilor*, București, 1895
- IDEM, *Vechile cronic moldovenești pînă la Ureche*, București, 1891;
- CANTEMIR, DIMITRIE, *Descriptio Moldaviae*, traducerea în limba română de Gh. Guțu, Editura Academiei Române, București, 1973;
- CHIȚIMIA, I. C., *Cronica lui Ștefan cel Mare*, București, 1939;

COSTIN, MIRON, *Opere*, ediție îngrijită de P. P. Panaiteșcu, Editura pentru literatură, București, 1965;
NECULCE, ION, *Opere*, ediție îngrijită de Gabriel Ștrempel. Editura Minerva, București, 1982.

3 PERIODICE

Adevărul, București, 1924;
Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice. Seria a III-a, București;
Anuarul Arhivei de Folclor 1898;
Ardealul (Transilvania). Gazeta săptămînală pentru românii transilvăneni aflați în Rusia, Chișinău, 1917 – 1918; 1926 – 1927; vezi și *România nouă*;
Basarabia, (dir. Iosifescu – Vraniște, red. S. Kalihman). Ziar de propagandă națională și de apărarea cetățenească, Bălți, 1934;
Basarabia, Ziar pentru propagandă Națională, București, 1926 – 1927; 1930, 1932;
Basarabia, Ziarul noii vieți românești, București, Chișinău, București, 1941 – 1944;
Basarabia, Organ al Partidului Național Român din Basarabia, Chișinău, 1905;
Basarabia, Organ cotidian politic și independent, Chișinău, 1918 – 1919;
Basarabia, Ziar de propagandă națională, Chișinău, Soroca, 1924 – 1925; 1931;
Basarabia, Ziar independent săptămînal, Chișinău, 1930; vezi și *Basarabia noastră*.
Basarabia, Literatură artistică, politică și socială, Chișinău, 1929 – 1930;
Basarabia, (dir. C. Zarida Sylva și I. Petrescu), ziar pentru apărarea drepturilor naționale ale poporului român din Basarabia, Chișinău, 1926;
Basarabia, (dir. Gheorghiu, prim-redactor C. Popescu Pasăre), Chișinău, București, 1931; ·
Basarabia, Ziar de informație, Chișinău, 1939/1940;
Basarabia, Craiova, 1915 – 1916;
Basarabia, Număr festiv. În amintirea comemorării centenarului răpirii Basarabiei, Iași, 1912;
Basarabia agricolă, Chișinău, 1919 – 1919;
Basarabia creștină, Organ de luptă pentru frontul românesc, Chișinău, 1935 – 1938;
Basarabia de azi, Cernăuți, 1932;
Basarabia economică, Chișinău, 1919 – 1923;
Basarabia economică și socială. Bălți, 1924;
Basarabia fructiferă, București, 1934;
Basarabia ilustrată, Revistă săptămînală. Cuprinde literatură, istorie, biografii, artă, cinema, sport, șah, etc. Chișinău, 1933;
Basarabia literară, Chișinău, 1924 – 1943;
Basarabia militară, Chișinău, 1918;
Basarabia nouă. (dir. N. Mitulescu, prin red. Dem Rădulescu), București, 1934;
Basarabia plugarului, Chișinău, 1929;
Basarabia reînoită, Iași, 1907;
Basarabia românească, (redactor șef. C. Mătu), Chișinău 1932;
Basarabia sovietică, Chișinău 1940;
Basarabia de sus, Soroca, 1921 – 1922;

Basarabia vânătoarească, Chișinău, 1943 – 1944;
Bugetul ținutului Dunărea de Jos, Chișinău, București, 1938 – 1941;
Bugetul general de venituri și cheltuieli, Chișinău, 1939 – 1940;
Bugul, Primul cotidian românesc din Transilvania, Odesa, 1943;
Buletinul Ministerului Afacerilor Interne, București, 1941 – 1943;
Buletinul Societății de istorie și literatură B. P. Hașdeu, Chișinău, 1921;
Buletinul agricol, Chișinău, 1925;
Calendarul, (dir. Nichifor Crainic), București, 1932 – 1933;
Cetatea Albă, Cetatea Albă, 1930 – 1938;
Cetatea Moldovei, Revistă săptămînală, Iași, 1940 – 1943; 1944;
Convorbiri literare, București, 1920 – 1944;
Curentul, (dir. Pamfil Șeicaru), București, 1918 – 1944;
Cuvîntul, Organ al Partidului Democrat Muncitoresc din Basarabia, Chișinău, 1919;
Cuvîntul Basarabiei, Chișinău, 1923;
Cuvîntul Basarabiei, Reni, 1936 – 1939;
Cuvînt moldovenesc, Gazetă săptămînală, Chișinău, 1926 – 1944;
Dacia, (dir. Octavian Tăslăoanu) București, 1941 – 1942;
Dacia, Organ al solidarității naționale, București, 1929 – 1933; Chișinău, 1927 – 1933;
Dreptatea, Serie nouă, București, 1990;
Epoca, București, 1930 – 1944;
Glasul Nistrului, (director I. M. Minculescu-Voia), Gazeta moldovenilor dintre Nistru și Bug, Odesa, 1941 – 1944;
Graiul nostru, Bălți, 1926;
Graiul nostru, Tighina, 1935 – 1938;
Graiul românesc, Organ al societății „Graiul românesc”, București 1927 – 1934;
Graiul satelor, Cahul, 1935 – 1937;
Însemnări creștine, Bălți, 1938 – 1943;
Însemnări ieșene, Revistă bilunară, Iași, 1936 – 1940;
Lupta, București, 1921 – 1937;
Lupta antibolșevică, (redactor responsabil Aurel Gociman), Cluj, 1927;
Moldova, Revistă de cultură, Bolgrad, 1939 – 1940;
Moldova, Chișinău, 1990;
Moldova de la Nistru, Revistă ilustrată scrisă pe înțelesul poporului, Chișinău, 1920 – 1922, 1925;
Moldova noastră, Revistă literară a cercului „Mărăști”, Chișinău, 1921;
Moldova nouă, Revistă de observațiuni și mică critică, Chișinău 1936;
Moldova nouă, (dir. N. P. Smochină) Organul Asociației culturale a transnistrienilor, Iași, București, 1935 – 1936, 1939;
Moldova de la răsărit, Ziar independent săptămînal. Cultural, economic, social și politic. Cu tot felul de știri din țară și din străinătate, Chișinău, 1931 – 1932.
Monitorul municipal, Chișinău, 1936 – 1940, 1942 – 1943;
Plugarul, buletin al Camerei de agricultură a județului Bălți, Bălți, 1926 – 1930;
Plugarul, Foaie pentru educația poporului, Cahul, 1922;
Plugarul roșu, Tiraspol, 1924 – 1940;

Revista copiilor, Apare de două ori pe lună sub îngrijirea Comitetului Asociației învățătorilor din orașul și județul Bălți, Bălți 1933;

Revista Federației studenților ingineri agronomi din România, Chișinău, 1935;

Revista literară științifică a Societății „Mihail Eminescu”, Chișinău, 1931 – 1938;

Revista Societății amatorilor antichităților din Basarabia, Chișinău, 1942;

Revista Societății culturale „Iulia Hașdeu”, Chișinău, 1934;

Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău, Chișinău, 1919 – 1934; vezi Trudi Bessarabskogo terkovorogo istorico-arheologhiskogo;

România creștină, Organul sindicatelor ziaristilor creștini din Basarabia, Chișinău, 1935 – 1938;

România Mare, „Foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria” publicație cu caracter democratic și antimonarhic, apare săptămînal, sub conducerea lui Sever Bocu, redactor șef, în colaborare cu Gh. Popp și Filaret Doboș, Kiev, iunie 1917 – ianuarie 1918;

România nouă, Organ de propagandă pentru unitatea politică a tuturor românilor, Chișinău, 1918, 1926 – 1927; vezi „Ardealul”;

Secera, Gazeta Partidului Țărănesc din Județul Bălți, Bălți, 1923 – 1927;

Secera, Organul Partidului țăărănesc Basarabean, Ismail, 1922, 1932;

Scutul legii, Organul Colegiului Ministerului Afacerilor Interne al R.S. Moldova, Chișinău, 1990 – 1991;

Scutul național, Chișinău, 1923 – 1935;

Semănătorul, Buletinul Camerei Agricole a județului Ismail, Ismail, 1932 – 1937;

Sfat țăărănesc, (dir. S. Botezatu), Cahul, 1927, 1931 – 1933;

Sfatul țăărăneac, (girant responsabil N. Lohan) ziarul Partidului Național Țărănesc din județul Cahul, Cahul, 1934 – 1935;

Sfatul Țării (alfabet chirilic), Chișinău, 1917 – 1918;

Sfatul țării, Organ al Parlamentului republicii moldovenești, Chișinău, 1918 – 1921;

Soldatul moldovean, Gazetă politică pentru soldați și țărani, scoasă de Sfatul deputaților moldoveni basarabeni, Chișinău, 6 sept. 1917 – 1 ian. 1918.

Școala, Organ al Asociației Corpului didactic din Basarabia, Chișinău, 1921 – 1922;

Școala basarabeană, Revistă de cultură pedagogică și de apărare a intereselor învățătoresți, Chișinău, 1933;

Școala Basarabiei, Chișinău, 1918 – 1923;

Școala românească, Buletin oficial al Ministerului, București, 1941 – 1944;

Școala satelor, Revistă de cultură generală, Bălți, 1925, 1932 – 1934;

Școala de viață, Revistă pedagogică a Asociației Corpului Didactic din județul Hotin, Hotin 1921;

Transnistria, Gazeta redeșteptării naționale a românilor dintre Nistru și Bug, București, 1941 – 1943;

Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru și Bug (redactor șef I. Zafur, redactori: V. Ciulină, Sever Pop), Cluj, 1935 – 1938)

Transnistria creștină, Revista misiunii ortodoxe române în Transnistria, Tiraspol, 1942 – 1943;

Tribuna românilor transilvăneni, (dir. Ștefan Bulat), Chișinău, 1927 – 1928;

Tribuna școlii, Revista asociației Corpului didactic din România Secția Chișinău, Chișinău, 1921;

Tribuna tinerimii, Publicație bilunară independentă, creștină și națională, Chișinău, 1936 – 1938;
Țara Bugului, Revistă de literatură și artă pentru românii dintre Nistru și Bug, Odesa, 1942 – 1943;
Țara lui Duca-Vodă, Revistă lunară, Balta, 1943;
Țara noastră, (fondator Octavian Goga, dir. Stan Ghițescu), București, 1938;
Viața Basarabiei, Organul Partidului Țărănesc din Basarabia, Chișinău 1921 – 1932;
Viața Basarabiei, Chișinău, 1932 – 1938;
Viața Basarabiei, Revistă lunară editată de Asociația Culturală „Cuvînt moldovenesc” (director Pan Halippa), Chișinău, 1932 – 1944;
Viața în Bălți, Gazeta săptămînală politico-socială, literară și economică, Bălți, 1932 – 1938;
Viața Creștină, Foaie de zidire sufletească, Soroca, 1936 – 1939;
Viața economică din Bălți și Soroca după dezrobire. Buletinul economic al Camerei de Comerț și de Industrie Bălți, Bălți 1942 – 1943;

II. LUCRĂRI ȘI STUDII GENERALE

1. ISTORIA ROMÂNILOR

GIURESCU, C.C., *Istoria Românilor*, vol. I-III, București, 1935 – 1937;
 IORGĂ, N., *Istoria Românilor*, vol. I-X, București, 1936 – 1939;
 IDEM, *Istoria românilor prin călători*, vol. I-IV, București, 1928 – 1929;
 PASCU, ȘTEFAN, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. a-II-a, Cluj, 1927;
 PĂRVAN, VASILE, *Considerații asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, seria a-III-a, trim. I, București, 1923;
 IDEM, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*, ediție îngrijită de Radu Vulpe, București, 1967;
 IDEM, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ediție îngrijită și note de Radu Florescu, Editura Meridian, București, 1982;
 PHILIPPIDE, A., *Originea românilor*, vol. I-II, Iași, 1923 – 1928;
 XENOPOL, A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediție îngrijită de I. Vlădescu, vol. I-XIV, București, 1928 – 1930;

2. ORIGINILE

ALTHEIM, F., *Die Soldaten-kaiser*, Frankfurt, 1939;
 ANDRIEȘESCU, I., *Les arts des temps préhistoriques en Roumanie*, «Artă și tehnică grafică», nr. 4 – 5/1938 – 1939.
 BRĂRIANU, G. I., *O enigmă și un miracol istoric; poporul român*, București 1940;
 IDEM, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, 1943;
 DRĂGANU, NICOLAE, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933;
 DUMITRESCU, V., *L'art préhistorique en Roumanie*, Bucarest, 1937.

GROUSSET, R., *L'empire des Steppes*, Paris, 1939;
 KRUPNICKYI, B., *Geschichte der Ukraine*, Leipzig, 1939;
 LOMÉNIE, BEAU E. DE, *Naissance de la nation roumaine. De Byzance à Étienne le Grand de Moldavie*, Bucarest, 1937;
 NICORESCU, P., *Garnizoana romană în sudul Basarabiei*, *Analéle Academiei Române*, Istorie, XIX, 1937;
 IDEM, *Scavi e scoperti a Tiras*, Roma, 1924;
 PANAITESCU, P. P., *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate*, în volumul *Interpretări românești*, ediție îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, Editura Enciclopedică, București, 1994;
 PAPACOSTEA, ȘERBAN, *Genéza statului în evul mediu românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988;
 IDEM, *Românii în secolul al XIII-lea, între cruciadă și imperiul mongol*, Editura Enciclopedică, București, 1933;
 POPESCU-SPINENI, MARIN, *România în istoria cartografiei până la 1600*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978;
 VULPE, R., *Piroboridava*, București, 1931;

3. MOLDOVA ÎNAINTEA RAPTULUI RUSESC

BABINGER, F., *Înfiul tribut al Moldovei pentru Sultan*, Omagiu Al. și I. Lepădatu, București, 1938;
 BĂNESCU, N., *Maurocastrum – Mo(n)casto – Cetatea Albă*, *Analele Academiei Române*, Istorie, XXII, 1939;
 BRĂTIANU, G. I., *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest, 1935;
 DIACONESCU, EMIL, *Vechi drumuri moldovenești*, Iași 1939;
 ERBICEANU, C., *Istoria mitropoliei Moldovei și Sucevei*, București, 1888;
 IORGA, N., *Studii istorice asupra Chillei și Cetății Albe*, București, 1899;
 IDEM, *Întinderea spre răsărit a Moldovei lui Ștefan cel Mare*, în „*Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria a-III-a, trim. XX, București 1938;
 LOZOVAN, E., *Românii orientali: de la Nistru la Vladivostok* (sec. XI – XX), în „*Moldova*“, I, nr. 5/1990, Chișinău;
 NEGULESCU, PAUL, *Istoricul județelor în România*, în „*Revista de drept public*“, XVII, nr. 1 – 2/1942;
 NICORESCU, P., *Cetatea Albă*, București, 1929;
 NISTOR, ION, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau*, Gotha 1911;
 IDEM, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, Wien, 1910.
 IDEM, *Handel und Wandel in der Moldau*, Czernowitz, 1912;
 ONCIUL, D., *Originele Principatelor Române*, București, 1899;
 PANAITESCU, P. P., *La route commerciale de la Pologne à la mer Noire au Moyen Âge*, *Revista istorică Română*, III, 1933, vezi și versiunea românească: *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în vol. P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1994;
 ROSETTI, R., *Despre originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, *Analele Academiei Române*, Istorie, XXV, 1906;
 IDEM *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, București, 1907;
 SPINEI, VICTOR, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982;

4. MOLDOVA RĂPITĂ

- ADAMOV, A., *Le problème bessarabien et les relations russo-roumaines*, Le mode slave, V., 1928;
- ALDEA, CONSTANTIN, *Pagini dintr-o istorie zbuciumată. Basarabia pînă în anul 1920*, Editura Academiei de înalte studii militare, București, 1933;
- ANDREESCU, C., *La France et la politique orientale de Catherine II*, vol. I-II, Paris, 1929 – 1930, vezi și versiunea românească în volumul: *Imperialisme înconjuratoare*, antologie, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, Editura Semne '94, București, 1995;
- BABEL, A., *La Bessarabie*, Paris 1926;
- BELEA, G., *Mesianismul sovietic*, în „Țara noastră“, 18 iulie 1935;
- BERG, L. S., *La Bessarabie*, (en russe) Pétrograde, 1918;
- BERINDEL, DAN., *Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat*, Editura Albatros, București, 1995;
- BOLDUR, A. V., *Autonomia Basarabiei sub stăpînirea rusească în 1812–1828*, Chișinău, 1929;
- IDEM, *Istoria Basarabiei*, vol. I-III, Chișinău, 1938–1940;
- IDEM, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*, Paris, 1927;
- IDEM, *Muzica în Basarabia. Schiță istorică*, București, f. a.;
- BRĂTIANU, G. I., *Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877–1878*, Bucarest, 1928;
- IDEM, *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională*, Revista istorică română, II, 1932;
- IDEM, *La Roumanie et l'U.R.S.S.*, Bucarest, 1935;
- BRUHIȘ, MIHAIL, *Rusia, România și Basarabia 1812, 1918, 1924, 1940*, Editura Universitas, Chișinău, 1992;
- BUZATU, GH., *România cu și fără Antonescu*. Documente, studii, relatări și comentarii, Iași, 1991;
- CASSO, LEON, *Rusia și bazinul dunărean*, traducere Ștefan Berechet, Iași, 1940;
- CERNOVODEANU, PAUL, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional 1806–1920*, Editura Albatros, București, 1993;
- CIMPOI, MIHAI, *Basarabia sub steaua exilului*, Editura Viitorul Românesc, București, 1994;
- CIOBANU, ȘTEFAN, *Basarabia*, Chișinău, 1926;
- IDEM, *La Bessarabie, sa population, son pansé, sa culture*, Académie Roumaine. Études et recherches XIII, Bucarest, 1941;
- IDEM, *Unirea Basarabiei. Studii și documente*, București, 1929;
- CLARK, CH. U., *Bessarabie*, New-york, 1927; vezi și versiunea românească în volumul: *Basarabia română*, antologie, ediție îngrijită, și note de Florin Rotaru, Editura Semne '94, București, 1995;
- CIORĂNESCU, GEORGE, *Bessarabia. Disputed land between east and west*, București, 1993;
- CONSTANTIN, ION, *Basarabia sub ocupația sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, București, 1994;

- IDEM, *România, marile puteri și problema Basarabiei*. Editura Enciclopedică, București, 1995;
- CONSTANTINIU, FLORIN; SCHIPOR ILIE, *Trecerea Nistrului*, 1941. Editura Albatros, 1995;
- EAST, G., *The Union of Moldavia and Wallachia*, Cambridge, 1929;
- GIURESCU, C. C., *Țîrguri sau orașe și cetăți moldovenești din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967;
- GORIAINOV, S., *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris, 1910;
- HILLGRUBER, ANDREAS, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu*, București, 1993;
- IONȚĂ, ELISABETA, *Ecaterina Arbore*, București, 1973;
- IORGA, N., *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoarele apusene: luarea Basarabiei și Moneziștii*; *Analele Academiei Române*, Istoria, 1911;
- IDEM, *Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*, Vălenii de munte, 1912;
- IDEM, *Historie des relations russo-roumaines*, Iassy; 1917; vezi versiunea românească în volumul: N. Iorga, *Istoria relațiilor române*, Antologie, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, Editura Semne '94, București, 1995;
- IDEM, *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1905;
- IDEM, *La vérité sur la passé et le présent de la Bessarabie*, București, 1931;
- LAGARDE, E., *La reconnaissance du gouvernement des Soviets*, Paris, 1924;
- LEBEDEV, V.; ANANIEV, K., *M. V. Frunze*, București, 1962;
- MIHAIL, PAUL; MIHAIL, ZAMFIRA, *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, vol. I (1812 – 1830), Editura Academiei Române, București, 1933;
- MIHAILOVICI, PAUL, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 pînă la 1918*, București, 1941;
- MILIUKOV, P., *Bessarabie, Roumania and Russia*, New-York, 1919;
- MINCEV, D. N., *Bulgarii din Basarabia de sud*, Constanța, 1938;
- MORARU, ANTON, *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria 1812 – 1993*, Chișinău, 1995;
- MURGOI, G. M., *La population de la Bessarabie*, Paris, 1920;
- NARTSOV, I., *Les destinées historiques de la Bessarabie et de la Moldavie*, (en russe), *Istoriisk marksist* 9/85, 1940;
- NEGRESCU, I., *Figuri culturale din trecutul Basarabiei*, Chișinău, 1926;
- NICA, A., *Monahismul în Basarabia, 1912–1918*, Bălți, 1940;
- NICU, VLADIMIR, *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi. Îndreptar bibliografic*, Editura Universitas, Chișinău, 1991;
- NISTOR, I., *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923;
- IDEM, *Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene*, *Analele Academiei Române*, Istorie, XXI, 1938–1939;
- PANDEA, ADRIAN; ARDELEANU, EFTIMIE; *Românii în Crimeea, 1941–1944*, Editura Militară, București, 1995;
- PANOPOL, V., *Românice văzute de străini*, București, 1943;
- PAPACOSTEA, VICTOR, *Drepturile românilor asupra Basarabiei*, în „Universul“, București, 11 și 12 iulie 1941;

PĂCURARIU, MIRCEA, *Listele cronologice ale ierarhiilor Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Rmână”, 93, nr. 3–4/1975;

PELIVAN, I., *La Bessarabie sous le régime russe (1812–1918)*, Paris, 1919;

POKROVSKI, M. V., *Diplomatie et guerres de la Russie impériale au XIX-ième siècle* (en russe), Moscove, 1923;

POPOVICI, A., *The political status of Bessarabie*, Washington, 1931;

POPOVSCHI, N., *Istoria bisericii din Basarabia*, Chişinău, 1931;

RIKER, T. W., *The making of Roumania, study of an international problem*, Oxford–London, 1931;

ROTARU, JIPA; BURCIN, OCTAVIAN; ZODIAN, VLADIMIR, *Mareşalul Antonescu. Am făcut războiul sfînt împotriva bolşevismului*, Editura Cogito, Oradea, 1994;

SCURTU, IOAN; DUMITRU, ALMAŞ, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1994;

SIMION, AURICĂ, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979;

SMOCHINĂ, N. P., *Die Rumänien in Sowjetrussland*, Iaşi, 1939;

STROIA, MARIAN; SIMA HORAŢIU, *Componenţa Consiliului de Miniştri* (23 august 1944–31 decembrie 1975), în „Revista arhivelor”, 55, nr. 2/1978;

TEMPERLEY, H., *The treaty of Paris of 1955 and its execution*, „The Journal of modern History”, IV, 1932;

***, *Trei ani de guvernare 6 septembrie 1940–6 septembrie 1943*, Bucureşti, 1943;

TUDORICĂ, MIOARA; BURLACU IOANA, *Guvernele României între 1866–1945. Liste de miniştri*, în „Revista arhivelor”, 47, nr. 2/1970;

UHLIG, C., *Die Bessarabische Frage*, Breslau, 1926;

WERTH, ALEXANDER, *Un correspondant anglais pe frontul de est*, Bucureşti, 1970.

III. ISTORIA PRINCIPALILOR DOMNI AI MOLDOVEI

ANDREESCU, C. U., STOIDE C. A., *Ştefăniţă Lupu, domn al Moldovei (1659–1661)*, Bucureşti, 1938;

BABINGER, F., *Originea lui Vasile Lupu*, în „Analele Academiei Române, Istorie, XVII–XIX, 1936–1937”;

DAVID, Gh., *Petru Ţchiopul*, Bucureşti, 1984;

FILITTI, C. I., *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834–1848*, Bucureşti, 1915;

IDEM, *Frământările politice şi sociale în Principatele române de la 1821 la 1828; Principatele române de la 1828 la 1834*, în volumul „Opere alese”, ediţie de Georgeta Penelea, Bucureşti, 1985,

GIURESCU, DINU, C., *Ioan-Vodă cel Viteaz*, ediţia a II-a revăzută şi completată, Bucureşti, 1966;

GOLIMAS, A. H., *Un domnitor. O epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, voievod al Moldovei*, Bucureşti, 1980;

GOROVEI, ŞTEFAN S., *Petru Rareş*, Bucureşti, 1982;

HAŞDEU, P. B., *Ion Vodă cel Cumplit*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1896;

IORGA, N., *Istoria lui Ștefan cel Mare*, ediția a II-a, București, 1906;
 MARINESCU, C., *Jacques Basilicos „le Despote“ princepe de Moldavie, écrivain militaire*, in *Mélanger d'histoire générale*, II, Cluj, 1939;
 MINA, I., Dimitrie Cantemir, Iași, 1926;
 PALL, FR., *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodox et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople*, in „Balcania“, VII, 1945;
 PANAITESCU, P. P., *Alexandru cel Bun*, București, 1932;
 PAPADOPOL-CALIMAH A., *Despre Gheorghe Ștefan voievod domnul Moldovei (1653–1668)*, București, 1886;
 PUNGA, GHEORGHE, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Editura Universității „Alexandru I. Cuza“, Iași, 1994;
 STOURDZA, A., *Reque de Michel Stourdza*, Paris, 1904,
 URSU, I., *Ștefan cel Mare*, București, 1925;
 IDEM, *Die auswärtige Politik der Peter Raresch*, Wien, 1909;
 URSU, H., *Ștefăniță Vodă*, Cluj, 1940.

IV. ARTĂ ȘI CIVILIZAȚIE

BALȘ, G., *Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea 1527–1582*, București, 1928;
 IDEM, *Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVI-lea, și al XVII-lea*, București, 1933,
 BERZA, MIHAIL, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, culegere de studii editată, cu o introducere și note de Andrei Pippidi, București, 1985;
 CARTOJAN, N., *Istoria literaturii române vechi*, prefață de Dan Zamfirescu, postfață și bibliografii finale de Dan Simionescu, București, 1980;
 CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, 1982;
 CONSTANTINESCU-IAȘI P., *Basarabia arheologică și artistică, Chișinău, 1933; De la Academia Mihăileană la Liceul Național 1835–1935*, Iași, 1936;
 DUȚU, AL., *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, 1978;
 CĂLDI, L., *Les mots d'origines néo-grecque en roumain*, Budapest, 1939;
 HENRY, P. *Les églises de la Moldavie du Nord, des origines à la fin du XVI-e siècle*, Architecture et peinture, Text et Album 2 vol., Paris, 1930;
 IORGA, N., *Istoria literaturii românești*, ediția a II-a, 2 vol., București, 1925;
 IDEM, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, 2 vol., București, 1969;
 IDEM, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, ediție și note de Rodica Rotaru, 3 vol., București, 1983,
 IDEM, *Istoria literaturii românești contemporane*, ediție îngrijită de Rodica Rotaru, 2 vol., București, 1986;
Istoria literaturii române, vol. I, comitet de redacție: Al. Rosetti, Mihai Pop, I. Perivan, Al. Piru, București, 1964;
 MIHAILA, G., *Cultură și literatură română veche în context european*, București, 1979;
 NICULESCU, ALEXANDRU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2 vol., București, 1965 – 1978;

OPRESCU, GEORGE, *L'art du paysan roumain*, Bucurest, 1937;
 OȚETEA, ANDREI, *Renașterea și Reforma*, București, 1968;
 PASCU, GEORGE, *Istoria literaturii române* (sec. XVI-XVIII), 4 vol. București-Iași, 1921 – 1927;
 PIRU, AL., *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830*, București, 1977;
 PUȘCARIU, SEXTIL, *Istoria literaturii românești, epoca veche*. Sibiu, 1930;
 ROSETTI, ALEXANDRU, *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, 1932;
 RUSSO, D., *Studii istorice greco-române*, opere postume publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, 2 vol., București, 1939;
 SLATINEANU, BARBU, *Ceramica românească*, București, 1938;
 THEODORESCU, RĂZVAN, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturale medievale românești, (sec. X – XIV)*, București, 1974;
 IDEM, *Civilizația românilor între medieval și modern*, 2 vol., București, 1987;
 IDEM, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400 – 1400)*, București, 1976;
 VĂTĂȘIANU, V., *Éléments de style Renaissance dans l'art moldave*, in Acta Historiae Aritum, 1967;
 IDEM, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959;
 ZAMFIRESCU, DAN, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, 1981.

V. LUCRĂRI ȘI STUDII SPECIALE

BĂLAN, ȘTEFAN, *Școala primară la românii transnistrieni în timpul revoluției rusești*, în „Tribuna românilor transnistrieni“, II, nr. 41/1924;
 BEZVICONI, G., *Roirea familiilor românești peste Nistru*, în „Cetatea Moldovei“, II, nr. 14/1941;
 BOGDAN, DAMIAN P., *Despre elementele românești în limba ucrainiană, Despre bolohoveni*, București, 1940;
 BOGOS D., *La răspîntie. Moldova de la Nistru în anii 1917–1918*, Chișinău, 1924;
 BULAT, ȘTEFAN, *Congresul de la Tiraspol*, în „Tribuna românilor transnistrieni“, I, nr. 3/1927;
 IDEM, „*Polcul moldovenesc*“, în „Tribuna românilor transnistrieni“, II, nr. 8–9/1928;
 IDEM, *Protestul românilor transnistrieni înaintat Ligii Națiunilor*, în „Viața Basarabi4ei“, I, nr. 3/1932;
 IDEM, *Răsunetul Congresului de la Tiraspol*, în „Tribuna românilor transnistrieni“, II, nr. 4/1928;
 BULAT, TEODOR, T., *O călătorie la românii din gubernia Kamenitz-Podolsk*, Iași, 1906;
 IDEM, *Ocălătorie în spatele moldovenești din gubernia Cherson*, Iași, 1893;
 CIOBANU, ȘTEFAN, *Republica moldovenească de peste Nistru și cultura română*, în „Graiul Românesc“, I, nr. 1/1927;
 IDEM, *Românii de peste Nistru*, în „Școala Basarabiei“, IV, nr. 6/1992;

- CIORNEANU, I., *Lupta românilor transnistrieni în anul 1917–1918*, în „Tribuna românilor transnistrieni”, II, nr. 6/1928;
- CIULINA, V., *Pacifismul societelor*, în „Transnistria”, I, nr. 1/1935;
- CONSTANTINESCU, N. A., *Ce reprezintă Basarabia?*, în „Dacia” 15 iunie 1941;
- CONSTANTINIU, FLORIN; SCHIPOR, ILIE, *Trecerea Nistrului*, 1941, București, 1995;
- CUSIN, A. C., *Rusia naționalistă de mâine*, în „Calendarul”, 14 oct. 1933;
- DABIJA, NICOLAE, *Moldova de peste Nistru – vechi pământ strămășesc*, Chișinău, 1990;
- DAMIAN, I., *Orașul antic Olbia și vechile popoare în spațiul dintre Nistru și Bug*, București, 1942;
- DAN DIMITRIE, *Protopopul Mihail Strilbițki*, Cernăuți, 1912;
- xxx – *Decizia nr. 48 a Președinției Consiliului de Miniștri*, în „Buletin Ministerul Afacerilor Interne”, nr. 4/1941;
- DIACONESCU, EMIL, *Românii din răsărit*. Transnistria, Iași, 1942;
- IDEM, *Țara și românii transnistrieni*, în „Glasul Nistrului”, II, nr. 59/1943;
- * * *, *Din problemele românilor de peste Nistru. Pahod na Sibir*, în „Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru și Bug”, I, nr. 5–6/1935;
- DRĂGHICESCU, D.; MURGOCI, *Les Roumaines d'Ukraine*, Paris, 1919;
- DRAGOȘ, GR., *Politica minoritară a Rusiei sovietice. Până unde merge greșeala*, în „Țara noastră”, sept. 1934;
- DIMUTRAȘCU, ION, *Transnistrienii în Rada Ucrainiană în 1918*, în „Glasul Nistrului”, II, nr. 46/1943;
- IDEM, *De ce românii de peste Nistru fug în România?* în „Universul”, 8 iulie 1932;
- EPURE, AL., *Moldovenii de peste Nistru*, în „Școala românească”, I, nr. 4–5/1942;
- FLORIN, M. (pseudonim), *Sovietele, emigrația și Republica moldovenească*, în „Viața Basarabiei”, III, nr. 2–8/1934;
- FLORESCU, SERGIU, *Situația disperată a poporului rus sub dominația bolșevică. Tragedia refugiaților de peste Nistru*, în „Țara noastră”, martie–aprilie 1934;
- FRĂȚIMAN, IUSTIN ȘTEFAN, *Administrarea bisericească la românii transnistrieni*, în „Buletinul Societății de Istorie și literatură B. P. Hașdeu”, vol. I, Chișinău, 1921;
- IDEM, *Administrarea bisericească a românilor de peste Nistru*, în „Revista Societății de istorie și arheologie bisericească”, vol. XII, Chișinău, 1922;
- IDEM, *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila)*, Chișinău, 1923;
- GIURESCU, CONSTANTIN C., *Populația moldovenească de la gura Niprului și a Bugului în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Glasul Nistrului”, II, nr. 54/1943,
- GHIBU, ONISIFOR, *Un cuvânt către conducătorii României libere și către românii transnistrieni refugiați la noi*, în „Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru și Bug”, II, nr. 1/1936;
- GOGA, EUGEN, *Primul bolșevic în țară*, în „Țara noastră”, 18 oct. 1934;
- HAREA, VASILE, *Numărul românilor transnistrieni*, în „Tribuna românilor transnistrieni”, I, nr. 2/1927;

- IDEM, *Românii de peste Nistru*, București, (f.a.);
- HOLBAN, TH., *Contribuții la problema originii și localizării bolohovenilor*, în „Studii. Revista de istorie”, 21, nr. 1/1968;
- HOTNOG, T., *Românii de peste Nistru*, Universitatea Populară din Chișinău, Chișinău, 1925;
- IONESCU, HORAȚIU, *Guvernământul Transnistriei și noua reședință de la Odesa*, în „Transnistria”, II, nr. 64/1942;
- IDEM, *Poetul și prozatorul transnistrian în lumina adevărului literar*, în „Viața Basarabiei”, XI, nr. 5–6/1942;
- IORGA, NICOLAE, *Românii de peste Nistru*, Iași, 1918;
- ILIIN, PAUL ȘTEFAN, *Transnistria și Ucraina*, București, 1941;
- INCULET ION, S.S.S.R., în „Universul”, aprilie–mai/1932;
- LOHAN, GR., *Moldova de peste Nistru*, în „Epoca” 4 februarie 1933;
- * * *, *Marile reforme românești pentru noua viață a populației transnistriene*, în „Glasul Nistrului”, II, nr. 56/1943;
- * * *, *Măsuri administrative românești în Transnistria*, în „Basarabia”, I, nr. 72/1941;
- MIHAILOVICI, P., *Acte de contribuție românească la războiul Crimeii și fondarea Odesei*, în „Viața Basarabiei”, XI, nr. 5–6/1942;
- MIREA, ILIE I., *Presa românească în Transnistria*, în „Glasul Nistrului”, II, nr. 50/1943;
- IDEM, *Publicațiile românilor transnistrieni*, în „Glasul Nistrului”, II, nr. 49/1943;
- MUNTEANU, RÂMNIC D., *Cea dintâi tipografie românească peste Nistru* în „Transnistria”, I, nr. 2/1941;
- NEMOLIANU, PETRU, *Prima Alba-Iulia. Voluntarii români în Războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922;
- NETA, VASILE *Transnistria*, București, 1943;
- NICA, ANTIM *Viața religioasă în Transnistria*, în Transnistria creștină, II, nr. 1–2/1943;
- NICORESCU, P., *O garnizoană română în sudul Basarabiei*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, tom. XIX, 1937;
- NISTOR ION, I., *Problema ucrainiană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934;
- IDEM *Ucraina în oglinda cronicilor moldovenești*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, seria a III-a, tom. XXIV, București, 1941;
- IDEM *Vechea graniță de nord a Moldovei*, București, 1939;
- NISTOR, IOAN SILVIU, *Istoria românilor din Transnistria*, București, 1995;
- * * *, *Noua organizare administrativă a Transnistriei*, în „Ministerul Afacerilor Interne. Supliment informativ al Buletinului nr. 2/1941”;
- NOUR, ALEXIS *Transnistria*. Hartă, București, 1943;
- PANDEA, ADRIAN; ARDELEANU, EFTIMIE, *Românii în Crimeea*. 1941–1944; București, 1995;
- PASCU, DIM. P., *Colinde și cântece de peste Nistru*, în „Convorbiri”, LXXV, București, 1940;
- PILAT, ION *Românii de peste Nistru*, în „Universul”, martie–aprilie 1932;

POPESCU, SEBASTIAN *Organizarea administrativă a Transnistriei*, în „Buletin. Ministerul Afacerilor Interne“, nr. 1/1942;

POPOVSKI, N., *Mișcarea de la Balta*, Chișinău, 1925,

POPP N. M., *Hotare drepte*, în „Transnistria“, I, nr. 3/1941;

IDEM, *Românii din răsărit*, în „Transnistria“, I, nr. 12/1941;

* * *, *Protocolul ședințelor celei dintâi Adunări Moldovenești a țăranilor și soldaților din ziua de 17 decembrie 1917, în orașul Tiraspol*, în „Tribuna românilor transnistrieni“, I, nr. 3/1927;

SAVA, A., *Documente moldovenești privitoare la românii de peste Nistru (1574–1829)*, în „Moldova nouă“, nr. 1–3/1941;

SEISANU, ROMULUS *Românii dintre Nistru și Nipru*, în „Universul“, 11 aprilie 1932;

SMOCHINĂ, AL. N., *Componența etnică a Republicii Moldovenești, București*, 1942;

IDEM, *Moldova de dincolo de Nistru*, în „Dacia“ I, nr. 5/1941;

SMOCHINĂ, NICOLAI P., *Autonomia Republicii Moldovenești a Sovietelor*, în „Moldova nouă“, I, nr. 4/1936;

IDEM, *Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei*, București, 1930,

IDEM, *Din amarul românilor transnistrieni*, București, 1941,

IDEM, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, în „Anuarul Arhivei de folclor“, V, 1939;

IDEM, *Hotărîrea de a ne uni cu Românii*, în „Transnistria“, I, nr. 3/1941;

IDEM, *Istituto de cercetări științifice din Republica Moldovenească*, în „Însemnări ieșene“, V, nr. 3/1938;

IDEM, *Les Roumains de Russie Soviétique*, în „Moldova nouă“, V, nr. 5/1939;

IDEM, *Masacrele din pădurea Olănești*, în „Transnistria“, III, nr. 78/1943;

IDEM, *Militari români în Rusia*, București, 1940;

IDEM, *Organizarea satului la românii de peste Nistru*, în „Moldova nouă“, V, nr. 5/1939;

IDEM, *Românii de peste Nistru*, București, 1941,

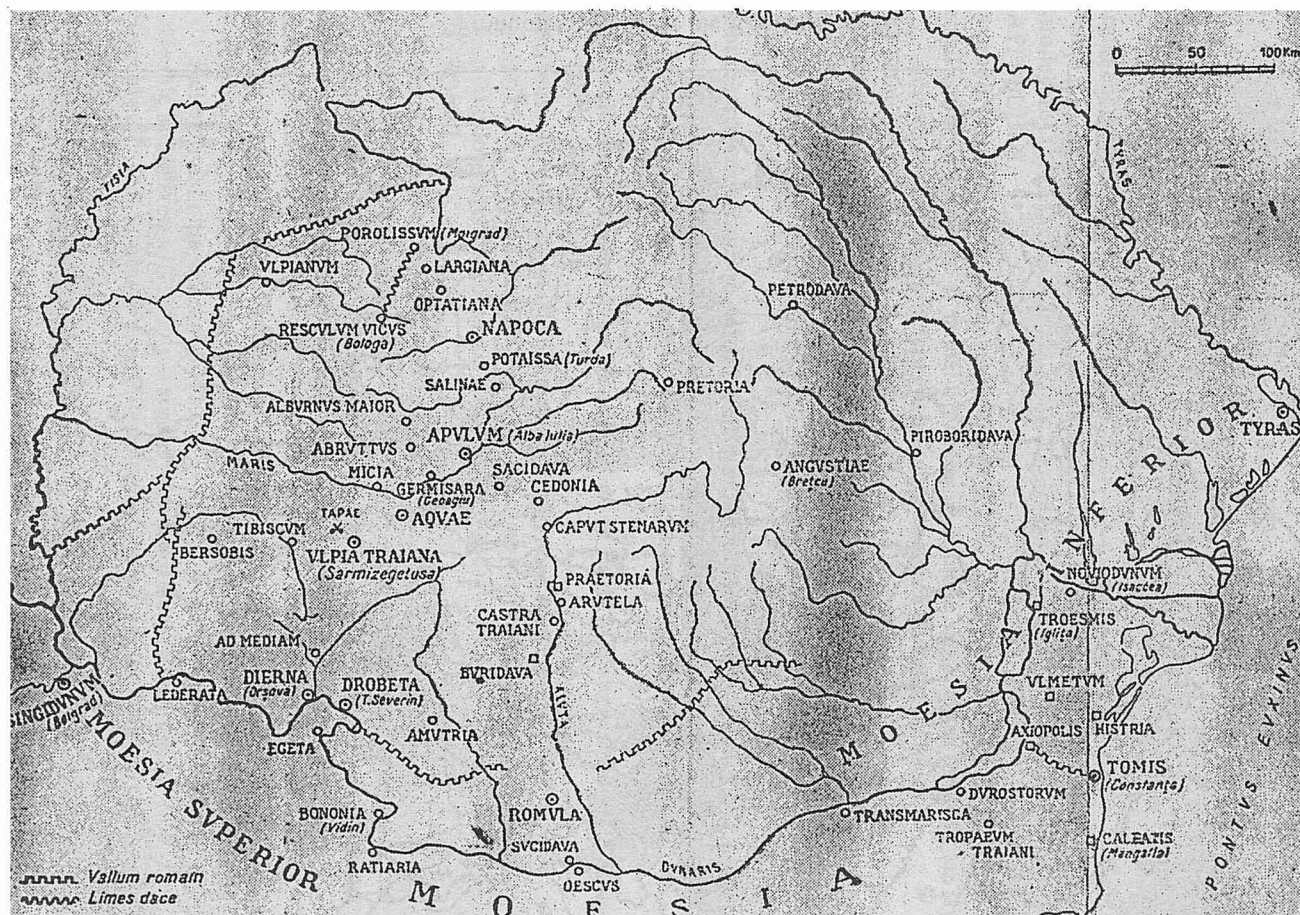
VAIDOMIR, N. P., *Drepturi românești în Transnistria*, Mediaș, 1942;

VLADICA, T., *Aspectul național în economia Moldovei sovietice*, în „Moldova nouă“, I, nr. 1/1933;

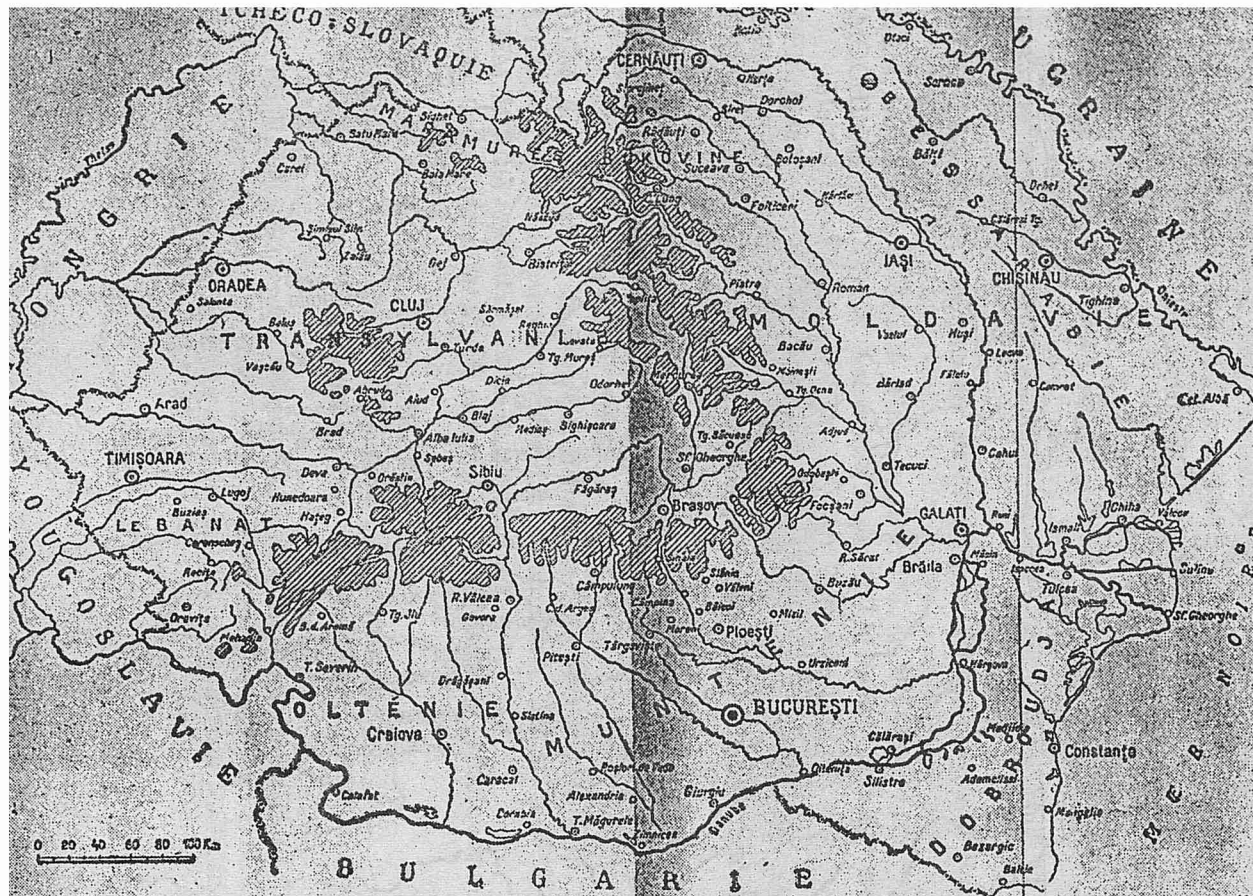
VULPE, RADU, *De unde vine numele Odessei?* în „Transnistria“, I, nr. 13/1941;

IDEM, *Tyrageția. Numele antic al Transnistriei*, în „Transnistria“, I, nr. 15/1941;

URSU, I., *Căile de pătrundere a elementului etnic românesc în Rusia*, în „Viața Basarabiei“, XI, nr. 5–6/1942;

Dacia romană

Frontierele definitive ale României în 1923

CUPRINS

Argument editorial	I
Prefață	3
Introducere	5
CAPITOLUL I	
Basarabia și tratatul ruso-moldovenesc din 1711	7
Sensul istoric și geografic al numelui Basarabia. Primele relații între țarul rușilor și domnii moldoveni. Frontiera Nistrului recunoscută de Petru cel Mare	
CAPITOLUL II	
Problema Basarabiei în 1812	14
Tradiții și realități istorice. Obiectivele reale ale politicii rusești în epoca napoleoneană: sferele de influență la Tilsit și Erfurt	
CAPITOLUL III	
Basarabia rusească și retrocederea județelor meridionale în 1856	28
Administrația rusă în Basarabia. Statul din 1818. Anularea autonomiei; colonizarea nordului și sudului. Basarabia meridională înapoiată Moldovei.	
CAPITOLUL IV	
Frontierele ruso-române de la Congresul de la Paris la Congresul de la Berlin (1856–1878).....	35
Revizionismul Rusiei; tratatul de la Londra (1871) și noua criză orientală (1875)	
Convenția ruso-română din 1877; garantarea integrității române violată de Rusia.	
Politica Marilor Puteri și Congresul de la Berlin (1878).	
CAPITOLUL V	
Problema Basarabiei între 1917–1920	50
Revoluția rusă și mișcarea pentru autonomie. Descompunerea imperiului rus, pretențiile Ucrainei și constituirea republicii moldovenești independente.	
Reunificarea Basarabiei cu România recunoscută de Puterile aliate.	
CAPITOLUL VI	
Basarabia în relațiile dintre România și U.R.S.S.	65
Vicisitudinile raporturilor ruso-române; război și pace (1920–1929). Pactul Briand-Kellog și definiția agresorului (1933).	
Politica de apropiere a U.R.S.S.-ului și problema Basarabiei (1934–1936).	
Întoarcerea U.R.S.S.-ului la tradițiile imperialiste și reacția politicii românești (1939–1941)	
Concluzii	86
Rezumat cronologic	92
Anexe: Gh. Tătărescu, Internaționala a III-a și Basarabia	95
Bibliografie selectivă	127
Hărți: Harta Dacia romană	141
Frontierele definitive ale României în anul 1923.....	142

Culegere și tehnoredactare computerizată
Editura **SEMNE**

Tipărit la Tipografia **SEMNE '94**

